

המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
The Jewish People Policy Institute (Established by the Jewish Agency for Israel) Ltd. (CC)

הערכה שנתית 2021

ממשלת ישראל החדשה והעם היהודי

ראש פרויקט

שמואל רוזנר

משתתפים

אבי גיל, בארי גלסמן, ענבל הקמן, מיכאל הרצוג,
שלום סולומון ואלד, דב מימון, נח סלפקוב, סטיבן פופר, גיתית לוי-פז, שלמה פישר,
דן פפרמן, שוקי פרידמן, עוזי רבהון, ג'ון רסקיי, ידידיה שטרן, אדר שיבר

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
ירושלים תשפ"א/2021

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jpipi.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ"המכון למדיניות העם היהודי".

עיצוב ההערכה השנתית: לוטה עיצובים

מסת"ב 978-965-7549-31-5

תוכן העניינים

5 הקדמה מאת סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס

7 המלצות מדיניות

מגמות

11 חמישה מימדים להערכה משולבת של העם היהודי

13 גיאופוליטיקה

15 משאבים חומריים

17 קשרים בין קהילות

19 זהות והזדהות

21 דמוגרפיה יהודית

סקירות רוחב

25 הזירה הגיאופוליטית: מעידן טראמפ לעידן ביידן

37 העם היהודי 2021: קורונה, חברה, זהות

מדדים

53 מדד תלת-ממדי משולב: האנטישמיות

65 מדד החברה הישראלית

73 מדד הדמוגרפיה: ארה"ב וקורונה

79 מדד ישראל תפוצות: לפני ואחרי הקורונה

מצב הרוח

91 איך לייצר רלבנטיות במרחב המסורתי - דת, פילוסופיה, סוציולוגיה, היסטוריה

97 ישראל-תפוצות על המרקע ועל הדף - ספרות, תיאטרון, טלוויזיה, קולנוע, אמנות

הקדמה מאת סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס

כפי שמציינת ההערכה השנתית של המכון, הממשלה החדשה ניצבת מול סידרה של אתגרים חמורים בזירה הבינלאומית ובישראל פנימה, וביניהם: עלייה ברמת האנטישמיות, המונעת יותר ויותר על ידי גורמי שמאל, שתודלקו בשל העימות בעזה, והחותרים להחליש את הלגיטימיות של ישראל ואת זכותה להגנה עצמית. כאשר מצרפים לכך את הגידול באנטישמיות מצד ימין, התוצאה היא (כפי שהוכח בסקר שפרסם לא מכבר מרכז המחקר "פיו") שיותר ממחצית מיהודי ארה"ב חשים כיום פחות בטוחים מכפי שחשו לפני חמש שנים. התפשטות האיומים מצד איראן וגרורותיה, העלולים להביא את ישראל למצב של הכרח לעמוד בו-זמנית מול איומים בחזית הצפון והדרום - מה שכמעט וקרה בעימות האחרון עם חמאס בעזה, כאשר בשני מקרים נורו טילים מלבנון, וכטב"מ (כלי טיס בלתי מאויש) שוגר מסוריה לשטח ישראל; התחדדות השאלות בדבר הפוטנציאל למחלוקת

ההערכה השנתית של המכון למדיניות העם היהודי מציעה "ספירת מלאי" הנוגעת לשאלה: האם ההתפתחויות של השנה החולפת השפיעו על מדינת ישראל ועל העולם היהודי בצורה חיובית או שלילית. זאת לפי חמישה ממדים שונים: גיאופוליטיקה, יחסי קהילה, משאבים, זהות ודמוגרפיה. השנה, במבט המתמקד בממשלה החדשה שקמה בישראל, המכון מגיש הערכה לשנת 2021. זו אינה מסתפקת בתיאור תנאי המציאות והאתגרים שהם מציבים, אלא מציעה גם מספר המלצות מעשיות - הבאות בעיתוי מתאים במיוחד לממשלה החדשה. חילופי הממשלה הם תזכורת לכך שישראל היא דמוקרטיה, שבה מתחלף שלטון בשקט, בעקבות בחירות. בהינתן המנעד האידיאולוגי הרחב בממשלת ישראל החדשה - הכוללת מפלגה ערבית ומפלגות מן הימין, המרכז והשמאל - מסקרן יהיה לראות האם הקמתה תתרום לכך שהשסע המפלגתי בישראל יהיה פחות קיצוני מזה הקיים כיום בארצות הברית.

עם ארצות הברית על היחס לאיראן ולפלסטינים; דאגה גוברת בנוגע למצב היחסים עם הקהילה היהודית-אמריקנית, ובאופן כללי עם החברה בארצות הברית, לנוכח עליית כוחם של גורמים באגף הפרוגרסיבי של המפלגה הדמוקרטית, המחזיקים בהשקפות ביקורתיות מאוד על ישראל, ואין ספק ביחס להשפעתם על צעירים יהודיים לא-אורתודוקסים, שזיקתם הרגשית לישראל נמוכה מזו של יהודים אמריקניים מבוגרים יותר; תוצאות חברתיות וכלכליות מטרידות של מגפת הקורונה, שדומה שמגבירות את הפוטנציאל להקצנת האי-שוויון והפערים בהכנסות, מה שעלול לתת תנופה לפופוליזם ולאי-יציבות פוליטית שהוא מחולל; גילויים מדאיגים של קיטוב יהודי פנימי, גם בישראל וגם בארצות הברית, הקורע את רקמת החיים היהודיים. כדי להתייחס לבעיות אלה ואחרות, ההערכה

מציגה מספר המלצות חשובות, שאנו קוראים לממשלה החדשה לשקול בקפדנות ולפעול על פיהן. בהן: הקמת גוף יחידני, אינטגרטיבי, לטיפול באנטישמיות; קיום דיאלוג אסטרטגי על איראן, הפלסטינים ו"הסכמי אברהם", עם ממשל הנשיא ביידן; פעולה שתבליט את המחויבות הישראלית ליחסים הדוקים עם שתי המפלגות בארה"ב, הכוללת מיקוד בליברלים והפרוגרסיבים; חיזוק מדיניות שמטרתה לשלב את המגזר החרדי בחיים הישראליים; תקשורת עם יהודי התפוצות באמצעים דיגיטליים; עידוד פיתוח זהות יהודית שאיננה דתית. האתגרים הם אמיתיים וממשיים, אך לממשלה החדשה יש הזדמנות להטביע את חותמה באמצעות מדיניות שתכיר באופיים של הסכנות והאיזמים, ותציע נתיב להתמודדות עימם.

דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט

המלצות מדיניות

המלצות עיקריות

על הארגונים היהודים לנטר תופעות המצביעות על סכנת "אירופיזציה" של האנטישמיות בארה"ב (ראו עמוד 20)

על ממשלת ישראל להפקיד את הטיפול באנטישמיות בידי גוף מתכלל אחד עם סמכויות וכוח ביצוע (ראו עמוד 20)

ראוי לנצל הקמת ממשלה שהרכבה שונה בישראל לשיח מחודש עם קבוצות מסויגות (בעיקר ליברליות) בארה"ב וביהדות ארה"ב (ראו עמוד 18)

יש להעמיק את הפעילות להשתלבותו של המגזר החרדי בעשייה הלאומית בישראל (ראו עמוד 16)

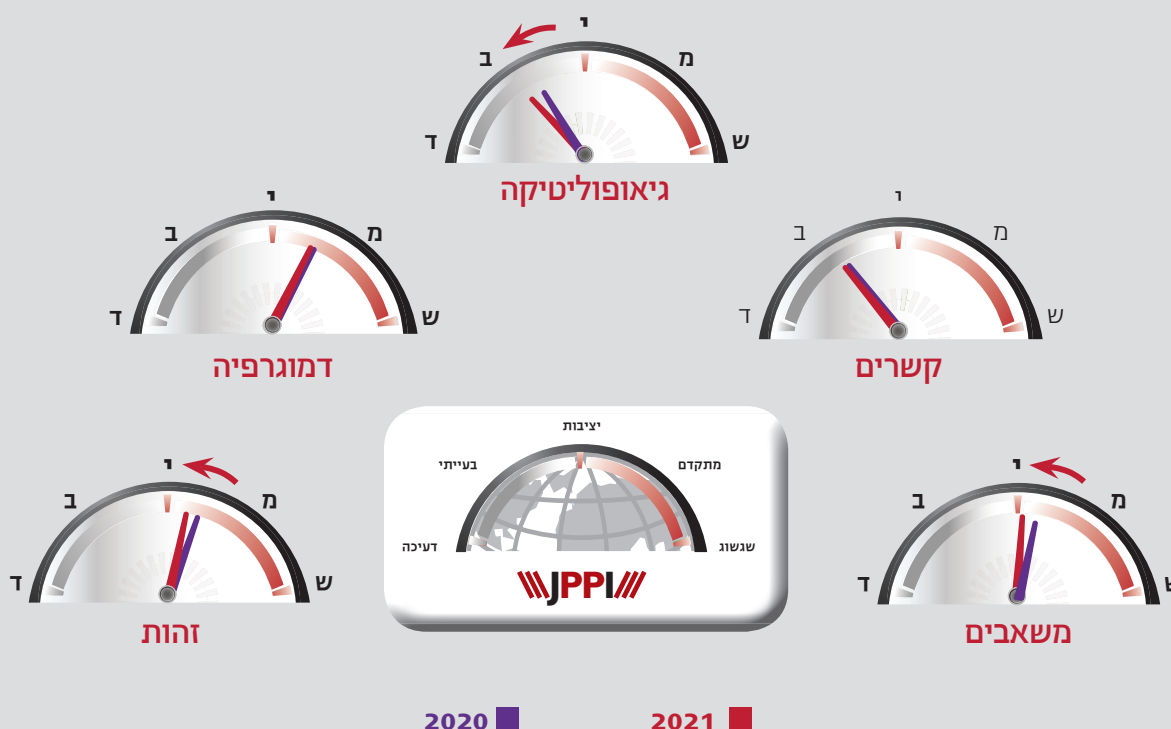
על הממשלה החדשה לעודד מהלכים המאפשרים גיבוש של זהות יהודית שאינה דתית (ראו עמוד 20)

יש לעיין מחדש בקריטריונים של חוק השבות, ואת הנגזרות ממנו לאופי העלייה (ראו עמוד 22)

מגמות

חמישה מימדים להערכה משולבת של העם היהודי

אפיון המנועים העיקריים של המכון למדיניות העם היהודי
המשפיעים על העם היהודי בשנים 2020-2021

העם היהודי התמודד השנה עם שינויים במספר זירות מרכזיות שהשפיעו על מצבו:

קיטוב וחברה: בישראל בלטה השנה העמקת הקיטוב. פרעות של ערביי ישראל בעיקר בערים מעורבות, ופרעות נגד של יהודים, שפגעו בערבים עוברי אורח, העידו על שבריריות היחסים בין יהודים ללא יהודים. גם ביחסים בין חרדים לבין לא חרדים ניכרה מתיחות על רקע המגפה הקורונה וכן בעקבות האסון בהר מירון.

זהות יהודית: נתונים מארה"ב מעידים על העמקת הפער התרבותי בין קבוצות יהודיות, בעיקר בדור הצעיר. עלייה בשיעור האורתודוקסים מזה, ועלייה בשיעור היהודים "ללא דת" מזה (יהודים שמזהים עצמם כיהודים תרבותית או אתנית), מובילים למציאות של פערים חדים באמונות והתנהגויות של יהודים מהקבוצות השונות. במקביל, נשחק חלקו של ה"מיינסטרים" היהודי-אמריקאי, שהיה ליבת הקהילה בשנות שגשוגה במאה עשרים.

תמורות פוליטיות: באווירה פוליטית סוערת, השנה היו שינויי הנהגה הן בארה"ב והן בישראל, מקום משכ"ן של שתי הקהילות היהודיות הגדולות בעולם. חילופי הממשלות משפיעים גם על חוסנו של משולש היחסים ישראל-ארה"ב-יהדות ארה"ב.

אנטישמיות: תופעות של קיטוב פוליטי לימין ולשמאל ועליית כוחן של קבוצות רדיקליות, הביאו לעלייה במספר התקריות האנטישמיות. תופעות אלה הוקצו נזקם וניכרו במיוחד במהלך ולאחר מבצע שומר החומות של ישראל בעזה. בארה"ב ניתן להבחין בתחילתם של ביטויי "אירופיזציה" של האנטישמיות, שעלולה להניע מגמות של בידוד היהודים.

מגפת הקורונה: הקהילה היהודית (וישראל) מתמודדת עם גל נוסף של מגפת הקורונה. עוד מוקדם לקבוע מה תהיה השפעתו על הניסיון הגלובלי לחזור לשגרה של מסחר וחיי חברה. ניכרים בקהילה שינויים שחלו בשל המגפה - בעיקר במעבר לפעילות מרחוק. ייתכן שתהיה להם השפעה ארוכת טווח על מתכונת הקהילות ופעילותן.

גיאופוליטיקה: ישראל ממשיכה להתמודד עם שתי הבעיות הביטחוניות-מדיניות הכבדות המאתגרות אותה. בזירת איראן ממשל הנשיא ביידן חותר לשוב להסכם הגרעין מ-2015, למורת רוחה של ישראל. בזירה הפלשתינית נערך עוד סיבוב של אלימות בין ישראל ובין חמאס בעזה. בעקבות הקורונה ובשל סיוות נוספות, במדינות רבות במזרח התיכון עורערה היציבות.

גיאופוליטיקה

גיאופוליטיקה

2020 ■

2021 ■

ולהימנע מתמיכה בה, מציבים אתגר ליהודי ארה"ב ולישראל. המתח המחרף בין המעצמות (ארה"ב, מול סין ורוסיה) מחדד דילמות ישראליות ועלול לגרור אותה לתפקיד של כלי משחק בעימות בינמעצמתי. במקביל, משבר כלכלי ופוליטי, גם על רקע מגפת הקורונה, קולע מדינות רבות במזרח התיכון לטלטלה של חוסר יציבות, בעיות משילות וסכנה להידרדרות אלימה. לסיכום: למרות ההישג ההיסטורי של הסכמי אברהם מהשנה שעברה, לא מסתמנת תפנית שמבטיחה פתרון לבעיות האסטרטגיות היסודיות בפניהן ניצבת ישראל: האיזמים הביטחוניים (איראן, חיזבאללה, חמאס, סוריה), והיעדר פתרון לסוגיה הפלסטינית. על רקע אלה אנו מזיזים את המחוג לאחור, בכיוון שלילי.

הסביבה הגיאופוליטית שבה מנווטת ישראל את דרכה מושפעת מחילופי הנשיאים בארה"ב ומחילופי הממשלה בירושלים. ישראל עלולה למצוא את עצמה ניזוקה הן ממהלכים של הנשיא החדש ביידן, שמבטאים התנתקות ממדיניות החוץ של טראמפ (בדגש על סוגיות איראן והפלסטינים והיחס למוסדות ולסדר הבינלאומיים), והן ממהלכים של ביידן שמבטאים המשכיות לתפיסת מדיניות החוץ של קודמו טראמפ (אתגרי הפנים זוכים לקדימות, רתיעה ממעורבות צבאית, צמצום הנוכחות במזה"ת). בזירה האיראנית ישראל ניצבת מול דילמה מורכבת: כיצד להרחיק את איום הגרעין, מבלי לגלוש למשבר עם וושינגטון. העמקת הקייטוב הפוליטי, והנטייה הגוברת של האגף הפרוגרסיבי במפלגה הדמוקרטית לבקר את ישראל

המלצות

יש להציב את שמירת היחסים עם ארה"ב (והיהדות האמריקנית) כיעד-על הדורש ניהול, תכלול, מיקוד ותיאום קפדני בין מערכות הממשל הישראלי

הסבר: השינויים במדיניות החוץ האמריקנית בעקבות חילופי הנשיאים מציבים אתגרים משמעותיים בפניה של ישראל. חשיבותם המכרעת של היחסים עם ארה"ב לישראל ולעם היהודי מחייבים את ממשלת ישראל לנהל את המחלוקת עם ממשל הנשיא ביידן באופן זהיר, מכבד ומושכל. עליה להגיע להבנות עם ארה"ב מבלי לגלוש למשבר עמה. רוב הניתוח בתחום הגיאופוליטי המוצג בהמשך הסקירה נוגע לנושא זה.

יש לטפח את האהדה הדו-מפלגתית לישראל

הסבר: מגמה בעייתית שהובלטה על רקע העימות עם חמאס היא השחיקה בתמיכה הדו-מפלגתית האמריקנית בישראל. התופעה, הצומחת בין היתר על רקע הקיטוב הפנים אמריקני המעמיק, מהווה סיכון אסטרטגי לישראל ולעם היהודי, (מה גם שנלווית לה הסלמה משמעותית באירועים אנטישמיים). אין להתעלם מהתעצמותה של אווירה אנטי-ישראלית בקונגרס, ומלחצים המופעלים על הנשיא מן האגף הפרוגרסיבי של המפלגה הדמוקרטית להקשיח עמדות מול ישראל בנושאים שונים. העובדה שכ-70

אחוז מיהודי ארה"ב תומכים במפלגה הדמוקרטית, וחלקם שותפים לחלק מהביקורת על ממשלת ישראל, כמו גם מגמות של התנכרות לפרויקט הציוני בקרב חלק מבני הדור הצעיר היהודי, מעצימה את האיום על חוסנו של משולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ושינגטון-יהדות ארה"ב.

יש להימנע ככול שניתן ממהלכים שיציתו תסיסה בצד הפלסטיני, ולפעול לקיום דיאלוג קונסטרוקטיבי עם הרשות הפלשתינית

הסבר: הנשיא ביידן חידש את המגעים עם אבו מאזן, השיב את הסיוע לרשות הפלסטינית, והודיע על כוונה לפתוח מחדש את הקונסוליה בירושלים שנהגה לרכז את הקשר האמריקני עם הרש"פ (שנסגרה על ידי הנשיא טראמפ). ההערכה הרווחת היא שביידן לא ידחוף להגעה מהירה להסדר קבע כי אינו מאמין שהצדדים בשלמים לכך, אך בהחלט צפוי שיקשיח תבניות עותיו מישראל להיטיב את היחס לפלסטינים ולהימנע מקביעת עובדות בשטח שימנעו יישום עתידי של פתרון שתי המדינות (קרי - העמקת ההתנחלות מעבר לגושי ההתיישבות הצמודים לקווי 67 ומהלכים הנתפסים כפרובוקציה במזרח ירושלים).

משאבים חומריים

משאבים חומריים

2020 ■

2021 ■

לשבש את העברת התקציב. בזירה הגלובלית, דחיית ביקושים במהלך המגפה, חיסכון כתוצאה מאילוצי המגפה, והוצאה ממשלתית כבדה (וגרעונית) ייצרו תמריצים לצמיחה משמעותית בטווח הקצר. במקביל לאלה, ישנם ביטויים לחשש גובר מהאפשרות של אינפלציה. אנו מסיטים את השעון מעט לאחור השנה, על רקע שתי תופעות שנחשפו בתקופת המגפה: האחת, קושי בקבלת החלטות וביצוע של הדרג הפוליטי, הניכר בחלק ממדינות המערב, ובמובהק בישראל ובארה"ב. השנייה, הרחבתם הנוספת של פערים כלכליים משמעותיים בין קבוצות שונות והאצה של פערי תעסוקה.

ישראל נמצאת בשבועות אלה בעיצומו של הליך להעברת תקציב מדינה, ראשון לאחר שלוש שנים של חוסר יציבות פוליטית, שבהן לא התאפשר גיבוש תקציב מוסכם. התקציב משקף מצב כלכלי יציב של ישראל, וכולל מספר לא מבוטל של רפורמות והשקעות ביוזמות ובתשתית. כלכלת ישראל הרוויחה השנה גם מעלייה בהשקעות בתחום ההיטק, ובמיוחד בתחום הסייבר, שקיבל משנה חשיבות בגלל המעבר הנובע מהמגפה לשימוש מוגבר בתקשורת מרוחק. עם זאת, התקציב מועבר בעיצומו של גל מחודש של מגפת הקורונה, ומושפע מלחצים פוליטיים שנובעים מקואליציה צרה, שבה לכל חבר כנסת יש כוח

המלצות

יש להעמיק את הפעילות להשתלבותו של המגזר החרדי בעשייה הלאומית בישראל

הסבר: ביחסי החרדים עם הרוב הלא חרדי בישראל ניכר מתח קבוע שנמצא כעת בקו עלייה. מתח זה נובע מאי הסכמה בשאלות מהותיות על תרבות המדינה, מהסתייגות של הרוב (הלא חרדי) מהסתמכות של החברה החרדית על סיוע כלכלי הנגבה מקבוצות אחרות בחברה ומהעובדה שהחרדים ככלל אינם משרתים בצה"ל. בתקופת הקורונה נוסף על אלה מתח בשל סירוב של קבוצות בחברה החרדית לקיים את הנחיות הממשלה. כן נוסף עליו מתח בעקבות האסון בהר מרון בל"ג בעומר, שבו נהרגו יותר מארבעים בני אדם. ביסוסו של הציבור החרדי כגורם משמעותי מספרית וחברתית בעולם היהודי, מחייב הן את מנהיגיו והן את מנהיגי הציבורים היהודיים האחרים לשיתוף פעולה. כך ביחס להשתלבותו של המגזר החרדי בעשייה הלאומית בישראל (שירות לאומי, תרומה לכלכלה, השתלבות חברתית ופוליטית), ובמקביל להעמיק השתלבות דומה של המגזר החרדי בהנהגת הקהילות היהודיות בתפוצות.

הקורונה הרחיבה פערים כלכליים-חברתיים המחייבים טיפול

הסבר: בישראל ובשאר העולם, מגפת הקורונה האיצה תהליכים שמשמעותם הרחבת פערים כלכליים בין מגזרים שונים, בעיקר על רקע של השכלה והכשרה תעסוקתית. בישראל, באורח פרדוקסלי, השכר הממוצע לשכיר במשק עלה בתקופת המשבר, משום

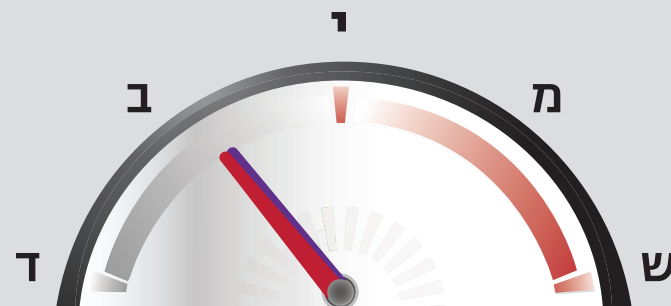
שרוב דורשי העבודה (מי שפוטרו או יצאו לחל"ת) באו מהאשכולות החלשים כלכלית מלכתחילה. בעיות דומות נצפו במדינות רבות בעולם, והפערים הורחבו לא רק בין מגזרים בתוך מדינות אלא גם בין מדינות עשירות יותר ופחות. כל אלה מחייבים את הממשלה לטיפול יסודי בפערים בתוך ישראל, גם בכדי לשפר את מצבן של הקבוצות הפחות משגשגות, וגם בכדי למנוע הדרדרות של ישראל כמדינה בסולם השגשוג הגלובלי.

יש להמשיך ולהשקיע בחיזוק מגזר הסייבר בישראל

הסבר: חיזוק הזירה הדיגיטלית בעקבות מגפת הקורונה מדגיש את חשיבותו של מגזר הטיקט בכלל, והענף העוסק בפיתוח הגנת סייבר בפרט. חשיבות גוברת זו (בנוסף להתעצמות של לוחמת סייבר ופשיעה בסייבר) הביאה השנה לזינוק חד בהשקעה בחברות ישראליות העוסקות בתחום, שישראל נחשבת בו למעצמה בקנה מידה עולמי. המשך המגמה של מעבר גלובלי לדיגיטציה עשוי להביא להמשך הביקוש לתוצרת הישראלית, לתרום להתאוששות כלכלית מהירה יחסית של ישראל מההאטה הכלכלית של הקורונה ולהתחזקות שלה ככוח כלכלי וכמרכז ידע¹. התחזקות זו מניבה לישראל גם מנופים תדמיתיים ומדיניים מול מדינות רבות המעוניינות בטכנולוגיה ובידע שיש בידיה. עם זאת, כפי שהתברר בפרשת חברת NSO, יש חשיבות רבה לניהול זהיר של רישיונות הייצוא של חברות ישראליות בתחום הסייבר ההתקפי.

1. ראו: מלחמת הסייבר מסלימה ודווקא ישראל תרוויח, סופי שולמן, כלכליסט, אפריל 2021.
<https://www.calcalist.co.il/internet/articles/0,7340,L-3902410,00.html>

קשרים בין קהילות

קשרים בין קהילות

2020 ■

2021 ■

משותף לבלום את התופעה. חילופי הממשלה בישראל מאפשרים פתיחת דף חדש ביחסים בכמה מישרים על בסיס מחיקת משקעי עבר שנצטברו בתקופות של ממשלות קודמות. בקרב יהודים בארה"ב עולה שיעור היהודים שקשריהם לישראל רופפים. על רקע כל אלה, אנו מותירים את שעון הקשרים ללא שינוי.

מגפת הקורונה הביאה להרחקה כפויה של יהודים אלה מאלה, גם בתוך קהילותיהם וגם בין קהילות שונות. במקביל, תהליכים של קיטוב פוליטי וחברתי משפיעים על קבוצות יהודיות, ומקשים עליהן בניהול שיח משותף. מנגד, השיח האנטישמי במדינות רבות מביא להתקרבות של קהילות על בסיס אינטרס

המלצות

על ישראל לסייע (כמידת יכולתה) במניעת העמקת הקיטוב ביהדות האמריקאית

הסבר: דו"ח פיו על יהודים אמריקנים בשנת 2020 מצביע על התפתחות מגמה מדאיגה ביהדות ארה"ב: בעיקר בדור הצעיר מתפתחות שתי תופעות קוטביות של יהודיות ושל זהות יהודית. לשתיהן אופי שונה במובהק מזה של הזהות היהודית-אמריקנית במאה ה-20. שתי הצורות הן: (1) זהות יהודית אורתודוקסית, ו-2) "יהודים ללא דת". על פי הנתונים, דומה שהיהודים ללא דת אינם מחזיקים במחויבות ה"מקודשת" להמשכיות ולסולידריות יהודית. במקביל יש סימנים שהאורתודוקסים החרדים נעים בכיוון של כיתתיות, שעל פיה "יהודים אמיתיים" הם רק מי שמקפידים על ההלכה. אם מגמות אלה ימשיכו להעמיק בקבוצות הצעירות, יגבר הקיטוב ויעלה הקושי לשיתופי פעולה בקהילה היהודית בארה"ב. לישראל יכול להיות תפקיד בסיוע לקהילה האמריקאית בזיהוי דרכים לשינוי מגמה זו, ובהימנעות מצעדים שיובילו להעמקת הקיטוב.

ראוי לנצל הקמת ממשלה חדשה לשיח מחודש עם קבוצות מסויגות (בעיקר ליברליות) ביהדות ארה"ב

הסבר: מחקרים של מכון פיו ושל הסוכנות היהודית מצביעים על שחיקה בקשר של צעירים יהודים לא אורתודוכסים בארה"ב לישראל (ארה"ב שונה במובהק מקהילות יהודיות אחרות בעולם, שבהן נדמה שהקשר לישראל מתחזק). שחיקה זו נובעת מגורמים רבים, שלא כולם בשליטת הממשלה, ורבים מהם לא ניתנים לטיפול על ידי הממשלה. עם זאת, השחיקה נובעת גם מתדמית שנוצרה לישראל בגלל אופי הממשלות בעשור האחרון, וממשלה חדשה מקבלת הזדמנות לתקן תדמית זו, בין היתר, במהלכים נכונים לשינוי הסטטוס קוו בענייני דת ומדינה שכבר החלה בהם, וכן במהלכים של הידברות.

על הקהילות בארה"ב לפעול באמצעים חינוכיים לחיזוק ההזדהות של יהודים צעירים עם הנרטיב הציוני

הסבר: נתונים חדשים וכן התבטאויות מעוררות מחלוקת לאורך השנה האחרונה, הצביעו על קיומה של קבוצה לא מבוטלת, וכנראה גדלה, של צעירים יהודים בארה"ב, המסתייגים מעצם קיומה של מדינת לאום יהודית. התפתחות כזאת מהווה בעיה אסטרטגית ביחסי ישראל-תפוצות, ויש צורך דחוף להידרש אליה, קודם כל באמצעות הכלים העומדים לרשות הקהילה היהודית המאורגנת, ובמידת הצורך גם בסיועה של ישראל. ראוי לומר, כי הפרסומים המתרבים על מגמה כזאת עלולים לחבל גם בחיבור של צעירים ישראלים ליהדות ארה"ב.

על ישראל להקצות מחשבה ומשאבים לחיזוק הקשר הדיגיטלי מרחוק עם יהודי התפוצות

הסבר: מגפת הקורונה האיצה מגמות לפעילות מרחוק. במספר תחומי פעילות לא ניכר שתהיה חזרה לאחור. בזירה היהודית, שינוי כזה עשוי להשפיע על אופני התנהלות של ארגונים ותנועות. כך למשל, לימוד משותף, כנסים ואירועי תוכן עשויים להוסיף ולהתנהל במרחב הווירטואלי. לכן, על המוסדות העוסקים בחיזוק יחסי ישראל והתפוצות להתכונן לאפשרות שהעתידי לא יהיה "חזרה לשגרה" של ביקורים, התכנסויות וכדומה בקנה מידה גדול כבעבר. לכן, במקביל להיערכות לשגרה הקודמת, על מוסדות אלה לפנות אנרגיה גם לזיהוי ויזום חלופות להעמקת הקשר. דווקא הממד הדיגיטלי פותח אפשרויות רבות לקשר רצוף וחוצה יבשות.

זהות והזדהות

זהות והזדהות

2020 ■

2021 ■

המגפה. עוד התברר השנה, מנתונים חדשים על יהודי ארה"ב, כי בקרב הצעירים מעמיק הפער בין יהודים שזהותם באה לביטוי מעשי חזק (בעיקר הקהילה האורתודוקסית-חרדית) לבין קבוצה גדלה במהירות של יהודים "ללא דת" שזיקתם המעשית פחותה בהרבה. על רקע זה, אנו מסיטים את שעון הזהות מעט לאחור.

מגפת הקורונה השפיעה השנה על מעורבות של יהודים בפעילות בקהילות. היא הורידה את רמת המעורבות הפיסית, ובמקביל הביאה להרחבת ההיצע הדיגיטלי של תרבות יהודית לסוגיה, אם כי לא להרחבה משמעותית של מעגל המשתתפים. יידרש עוד זמן כדי לזהות האם ועד כמה יחזרו היהודים לדפוס הפעילות הקודם לאחר

המלצות

על הארגונים היהודים (וממשלת ישראל) לנטר תופעות העלולות להצביע על מגמת "אירופיזציה" של האנטישמיות בארה"ב

הסבר: זיהוי של מגמות, שתרמו לדחיקת קהילות יהודיות באירופה לשוליים החברתיים, הוא מרכיב הכרחי במעקב שיטתי ואינטגרטיבי אחר המצב בצפון אמריקה. המכון למדיניות העם היהודי מסמן השנה סידרה של מגמות שליליות שנצפו בעשורים האחרונים באירופה, ושניתן כיום לזהות מגמות דומות להן, בעוצמה נמוכה יותר, גם בארה"ב. יש צורך להעריך את הרלבנטיות של כל אחת מהן כמדד לאפשרות של הידרדרות בחיים הקהילתיים, להתאים כל אחת מהן להקשר האמריקני, ולקבוע בסיס לבחינת כיוון וקצב של מגמות אלה. מאמץ זה יכול מרכיבים טכניים (ניטור, כריית מידע וכדומה), אולם מחייב קודם כל הסכמה על הגדרות, שיאפשרו מדידות נרחבות במקומות שונים שיש אפשרות להשוות ביניהן.

על ממשלת ישראל להפקיד את הטיפול באנטישמיות בידי גוף מתכלל אחד עם סמכויות וכוח ביצוע

הסבר: התגברות של תופעות אנטישמיות נרשמו השנה במוקדים רבים בעולם, כולל בארה"ב. מצב זה מחייב שישראל תעלה את רמת המעורבות שלה בטיפול בתופעה, ותקים מטה פעולה ממשלתי שיינתנו לו כלים מתאימים לפעולה רב-תחומית. מטה זה יבצע מעקב אחר ממדי האנטישמיות והערכה של מהות האיום (כולל פיתוח מדדים אחידים לשיפוט

של התופעה בזירות השונות שבהן היא באה לידי ביטוי). בהתאם להערכה, המטה יקבע מדיניות כוללת, יניע יוזמות פעולה - מול ממשלות, קהילות יהודיות וגורמים רלוונטיים אחרים - יתאם את ביצוען בין הגורמים השונים ויעקוב אחר האפקטיביות שלהן. בין השאר, המטה יניע יוזמות בתחומי החינוך, החקיקה והמשפט, הדיפלומטיה, ההסברה, המדיה החדשה, ביטחון הקהילות ועוד.

על הממשלה החדשה לעודד מהלכים לגיבוש זהות יהודית שאינה דתית

הסבר: נתונים שנאספו השנה על ידי המכון מלמדים כי רוב גדול של היהודים בישראל מעוניינים שהיא תהיה "מדינה יהודית". עם זאת, רק מיעוט מהם סבורים שישראל צריכה להישאר "יהודית בערך כמו שהיא היום", בעוד שהרוב מבקשים שישראל תהיה "יותר יהודית" (37%) או "פחות יהודית" (23%).¹ כפי שעולה מהנתונים, הקבוצות בקוטב החילוני הן שנוטות לרצות מדינה "פחות יהודית", ולעומת זאת בקבוצות ממסורתיות ולכיוון הדתי והחרדי, יש רצון במדינה "יותר יהודית". מצב זה נובע להבנתנו מזיהוי של יהודיות המדינה עם דתיות, שמוביל הן לקיטוב והן לפגיעה במכנה היהודי המשותף לכלל היהודים בישראל (שאיננו נשען על דתיות). בעידן שבו הפרקטיקה והאמונה הדתית כבר אינן יכולות לשמש כ"דבק זהותי" המתאים לכלל הציבור היהודי, יש לעודד מהלכים בהסכמה רחבה לחיזוק מרכיבים של זהות היהודית שאינם תלויי דתיות.

1. ראו: מדד הפלורליזם 2021: מעגלי לכידות ומחלוקת, שמואל רוזנר, נח סלפקוב, פרופ' קמיל פוקס, המכון למדיניות העם היהודי, אפריל 2021.

דמוגרפיה יהודית

דמוגרפיה

2020 ■

2021 ■

יהדות ארה"ב העמיד את מספרם של יהודי ארה"ב על נתון גבוה מבעבר (ושנוי במחלוקת). אנו משאירים את השעון הדמוגרפי ללא שינוי.

השנה החולפת עמדה בסימן מגפת הקורונה. לתקופת משבר זו עשויות להיות השלכות ארוכות טווח הנוגעות לתכנון משפחה, הולדת ילדים, והגירה. סקר חדש של

המלצות

יש לבחון את הקריטריונים של חוק השבות, ואת הנגזרות ממנו לאופי העלייה

הסבר: מחצית מהעולים הם מאזורי ברה"מ לשעבר ובמיוחד רוסיה ואוקראינה. יותר משני שלישי מהעולים לישראל הם זכאי חוק השבות שאינם יהודים לפי ההלכה. על רקע זה, ולנוכח שינויים תרבותיים ודמוגרפיים נוספים בעולם היהודי, המכון חוזר על המלצתו לשקול מחדש את הקריטריונים של חוק השבות, המאפשרים כיום גם כניסה לישראל של נכדי יהודים בגירים. דווקא ממשלה מגוונת אידיאולוגית, שיש בה ביטוי לעמדות וגישות שונות, יכולה להגיע לתוצאה מוסכמת ולא מקטבת, שהיא הרצויה והמתאימה בתהליך כזה.

על ישראל לבחון מחדש ולשפר את המנגנונים לעידוד העלייה

הסבר: בשנה החולפת, ועל רקע מגפת הקורונה, הצטמצמה מאוד העלייה לישראל.³ בשנת 2020 באו לישראל כ-20,000 עולים לעומת 33,000 בשנה שקדמה לה (צמצום של 40%). זאת למרות תחזיות אופטימיות שהעריכו כי צפוי זרם של הגירת יהודים, הן בשל התגברות של תופעות אנטישמיות, והן בשל כוח המשיכה הכלכלי של ישראל. על רקע זה מתבקשת בחינה מקיפה של הדרכים לעידוד עלייה וקליטתה.

יותר משבעה מיליון יהודים בארה"ב, אך משמעות המספרים נתונה לפרשנות

הסבר: מרכז המחקר פיו קבע באמצעות סקר נרחב, כי יש כיום 7.5 מיליון איש המגדירים את עצמם כיהודים, רובם "לפי דת" וכרבע מהם "לא לפי דת".¹ המכון למדיניות העם היהודי סבור כי יש להוציא ממניין זה 200,000 ילדים עם זהות דתית כפולה (יהודי ודת נוספת), ולפיכך אנו אומדים את מספר יהודי ארה"ב ב-7.3 מיליון. הערכה שמרנית יותר, המוציאה מהכלל "יהודים ללא דת" שיש להם רק הורה יהודי אחד, מעמידה את המספר על כשישה מיליון.² האומדן החדש של מספר היהודים בארה"ב מעיד על גידול ניכר בהשוואה לאומדנים של שלהי המאה ה-20. הוא משקף, בעיקר, תמורות בזהות הקבוצתית והרגשה בטוחה להזדהות כיהודים באמריקה בת-זמננו. הוא מלמד כי בשונה ממה שחשבנו בעבר מספרם של יהודי ארה"ב אינו מצטמצם או נשחק; הוא נמצא בעלייה. הגידול של האוכלוסייה בישראל ובארה"ב, שהן שתי הקהילות היהודיות הגדולות, משפיע על אומדן האוכלוסייה היהודית העולמית ומעמיד אותו על כ-16.5 מיליון בני אדם. הגדרה מצומצמת יותר תוביל לאומדן שאינו פחות מ-15.2 מיליון יהודים.

1. Pew Research Center. 2021. Jewish Americans in 2020. Washington, D.C.

2. זו הערכת הדמוגרף, פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה, המופיעה כהערה גם במחקר פיו עצמו.

3. הנתונים על ישראל מבוססים על פרסומים שונים של הל"ם ובמיוחד שנתונים סטטיסטיים וירחונים סטטיסטיים.

סקירות רוחב

הזירה הגיאופוליטית: מעידן טראמפ לעידן ביידן

פתיחה

ממשלת ישראל החדשה יצאה לדרכה בחודש יוני 2021 בצלו של סימן שאלה על תוחלת חייה. השנתיים שקדמו להקמת הממשלה, ושבהלכן התקיימו בישראל ארבע מערכות בחירות, התאפיינו בהיעדר יציבות פוליטית שלא תרמה לחוסנה של ישראל ולכוח ההרתעה שלה. אם משך כהונתה של ממשלת בנט-לפיד, המתבססת על רוב פרלמנטרי זעום, אינו ידוע, כובד המשימות נהיר הרבה יותר. פגעי מגפת הקורונה מציבים אתגרי-פנים משמעותיים בתחומי הכלכלה, החברה והבריאות (המגפה עדיין נוכחת ומאיימת), ובמקביל לכך, הזירה הגיאופוליטית - האזורית והבינ"ל - מציבה לישראל אתגרי-חוץ קשים לא פחות. תזכורת לכך באה בסבב הלחימה עם החמאס (21-10 מאי 2021), שבמהלכו שוגרו לישראל 4,360 רקטות, כאשר ירושלים מהווה מטרה למטח הראשון. לעימות הכבד התלוו אירועים אלימים בין יהודים וערבים שפרצו

פגיעות כפולה: לאחר חילופי הנשיאים בארה"ב, ישראל מוצאת את עצמה פגיעה הן למהלכים המבטאים שינוי במדיניות החוץ האמריקנית, והן למהלכים המבטאים המשכיות.

הלוח הגלובלי: המתח המחריף בין המעצמות (ארה"ב, מול סין ורוסיה) מחדד דילמות ישראליות ועלול להפכה לכלי משחק בעימות בינמעצמתי.

סכנת איראן: בזירה האיראנית ישראל ניצבת מול דילמה מדינית-ביטחונית: כיצד להרחיק את איום הגרעין, מבלי לגלוש למשבר עם וושינגטון.

משולש היחסים: העמקת הקיטוב הפוליטי, ותביעה באגף הפרוגרסיבי במפלגה הדמוקרטית לפעול נגד ישראל, מציבים אתגר ליהודי ארה"ב.

המזרח התיכון: משבר כלכלי ופוליטי, גם על רקע מגפת הקורונה, קולע מדינות רבות לטלטלה של חוסר יציבות, בעיות משילות וסכנה להידרדרות אלימה.

בירושלים וגלשו לערים מעורבות נוספות בישראל, והאפשרות שישראל תיאלץ להתמודד בו זמנית מול מתקפה רב-חזיתית בשילוב פרצי מרי בקרב ערביי ישראל, הפכה מוחשית מאי-פעם (עוד על אירועים אלה, ראו עמוד 43).

האתגרים הביטחוניים והמדיניים שבפניהם ניצבת ישראל נובעים ממספר מוקדים הקשורים זה לזה: חתירתה של איראן לפיתוח נשק גרעיני ולהגמוניה אזורית, שבריריות הזירה הפלסטינית, חוסר היציבות הכרוני של המזרח התיכון, התחרות הבין-מעצמתית, וברקע כול אלה, חילופי הנשיאים בארה"ב, המבשרים על שינויים במדיניות החוץ האמריקנית בתחומים המשפיעים על חוסנה של ישראל ועל עוצמתו של משולש היחסים האסטרטגי: ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב.

מדיניות החוץ האמריקנית

שנות כהונתו של הנשיא דונלד טראמפ האיצו את תהליך השחיקה בהשפעתו של האתוס הליברלי-דמוקרטי על הסדר העולמי ומוסדותיו. טראמפ לא גילה עניין בשמירת מעמדה של ארה"ב כמנהיגת העולם החופשי, המקדמת ערכים של דמוקרטיה וזכויות אדם. הוא נעדר סנטימנטים לבעלות-בריתה המערביות של ארה"ב, לא גילה עניין בבריתות ובטיפול מוסדות בינלאומיים, נטש את הסכם הגרעין עם איראן, הותיר תחושות קשות בקרב מנהיגי אירופה ביחס למחויבותו לברית נאט"ו, עזב את הסכם האקלים ועצר את התמיכה בארגון הבריאות העולמי. טראמפ לא הסתייג מעריצים, הביע סלידה מ"האידיאולוגיה של גלובליזם" והעדיף במקומה את "הדוקטרינה של פטרויטיזם". הוא הבהיר שלא יתערב בענייניהן הפנימיים של מדינות שמפרות זכויות אדם, ולא התנה את תמיכתו בהן ברפורמות דמוקרטיות.

פרק הזמן שחלף מאז חילופי השלטון בארה"ב (ינואר 2021) מלמד כי במספר סוגיות חוץ הנשיא ג'ו ביידן חותר לסיבוב פרסה מהותי בהשוואה למדיניותו של טראמפ. בסוגיות אחרות, למרות שינויי סגנון ורטוריקה, הוא מוליך מדיניות הממשיכה את זו שהנהיג קודמו. ביידן מבהיר כי הדיפלומטיה האמריקנית צריכה לשוב ולהדגיש ערכים של חירות, זכויות אדם וכיבוד שלטון החוק. הוא טוען כי "השאלה שמגדירה את תקופתנו" כרוכה במאבק בין העולם האוטוקרטי לעולם הדמוקרטי וכי משימתה המרכזית של ארה"ב היא לסייע לדמוקרטיה לנצח. הוא מבטיח לבנות מחדש את שריריו של המחנה הדמוקרטי בעולם, מכריז שארה"ב חוזרת למלא את תפקידה כמובילה בזירה העולמית, מצהיר על מחויבותה להיחלץ להגנתן של בנות-בריתה בנאט"ו (סעיף 5), ומבטיח שארצו תחדש את מעורבותה בארגונים בינלאומיים.

נאמן להבטחותיו, ביידן החזיר את ארה"ב להסכם האקלים; חידש את התמיכה בארגון הבריאות העולמי; פועל לשוב להסכם הגרעין עם איראן; שב למועצת זכויות האדם של האו"ם; מסיר את העיצומים שהטיל טראמפ על בית הדין הפלילי הבינלאומי בהאג (שאשר בראשית השנה לפתוח בחקירה נגד ישראל בחשד לפשעי מלחמה); הכיר פומבית ברצח העם הארמני; תוקף את סין על פגיעתה במיעוט המוסלמי האוגורי ובזכויותיהם של תושבי הונג-קונג; מאשים את נשיא רוסיה ולדימיר פוטין בהתערבות בבחירות האמריקניות ב-2020, ומכנה אותו "רוצח"; מאיים על רוסיה ב"השלכות הרסניות" אם מנהיג האופוזיציה אלכסיי נבאלני ימות בכלאו (הממשל האמריקני הבהיר כי האיש הורעל על ידי שירותי הביטחון הרוסיים), ומחריף את הסנקציות נגד מוסקבה על רקע תוקפנותה ופגיעתה בזכויות אדם.

אוסטרליה, והודו), המכוון להציב מחסום למאמצי סין להשתלט על ים סין הדרומי. שאיפתו של ביידן לגייס את אירופה לצדה של ארה"ב בהתמודדות מול סין ורוסיה אינה קלה למימוש. המדינות האירופיות לא מקלות ראש בעוצמה ובקלפים הגיאופוליטיים שבידי שתי אלה. 139 מדינות נעשו עד עתה חברות ביוזמת "חגורה ודרך" של סין¹, ומבטאות בכך את הכרת העולם בעוצמתה הכלכלית וברצונו לעשות עמה עסקים. השיקול הכלכלי עומד גם ביסוד התעקשותה של גרמניה לקדם את פרויקט צינור הגז נורד-סטרים 2 עם רוסיה, תוך התעלמות ממורת רוחה של וושינגטון. גרמניה אף הצליחה לשכנע את ביידן לא להפעיל את איום הסנקציות על משתתפות הפרויקט (מאי 2021).

בדומה לקודמו טראמפ, גם ביידן רואה באתגר שמציבה סין, שהולכת ומתעצמת כלכלית וצבאית, את הגורם המארגן של מדיניות החוץ האמריקנית. סין מתמודדת עם הסנקציות שמטילה וושינגטון באמצעות צמצום של תלותה הכלכלית בארה"ב. מהלך זה עלול לשחוק במרכיב התלות הדדית שתרם ליציבות היחסים בין שתי המעצמות. ביידן מציג אמנם את העימות מול סין (ורוסיה) כמאבק בעל משמעות אידיאולוגית - הדמוקרטיה נגד האוטוקרטיה - אך הוא יודע כי ככול שארה"ב תנקוט במהלכים קשוחים נגד התנהלות סינית ורוסית שמנוגדת לנורמות ליברליות-דמוקרטיות, כך היא תזכה מהן לפחות נכונות לשיתוף פעולה בהתמודדות מול אתגרים גלובליים: מגפת הקורונה, סחר חופשי, תפוצת נשק גרעיני, התחממות כדור הארץ, הרגעת מוקדי סכסוך וכדומה. ביידן מודע היטב לכך שהפתרונות, שאותם הוא מבקש לקדם מול אתגרים אלה, מחייבים שיתוף פעולה והכרה בעוצמתן של בייג'ינג ומוסקבה. ביטוי לכך הוא צעדו המהיר, מיד לאחר השבעתו, להאריך בחמש שנים את הסכם START האמריקאי-רוסי להגבלה הדדית של טילים גרעיניים.

עם זאת, כקודמו, גם ביידן מעניק עדיפות לאתגרי הפנים של ארה"ב, ומבקש לרתום את מדיניות החוץ לסייע לפתרון המצוקות שבבית. גם הוא מבקש להשיב את החיילים האמריקנים עוד השנה מעיראק ומאפגניסטן. אלא שביצוע כושל של הנסיגה מקאבול באמצע חודש אוגוסט עלול להוביל להשלכות ארוכות טווח. מראות של אפגנים המנסים להיאחז במטוסי הפינוי האמריקנים ונופלים מן המרומים אל מותם הביאו לאנאלוגיה רווחת בין נסיגה זו לבין תמונת הנטישה האמריקאית המשפילה מסייגון ב-1975. בשורה התחתונה, לאחר 20 שנות מעורבות באפגניסטן, 2300 חיילים אמריקנים הרוגים ומעל לטריליון דולר שהושקעו בכיבוש ובשיקום, הטליבאן השתלטו על המדינה. הצבא האפגני, שהוכשר וצויד על ידי ארה"ב, התפוגג כלא היה. ההבטחה של ביידן כי ארה"ב חוזרת למלא תפקיד מוביל בזירה הגלובלית וכי סוגיות של דמוקרטיה וזכויות אדם יקבלו דגש מחודש במדיניות החוץ האמריקנית, הועמדה בסימן שאלה מהדהד. הוואקום האסטרטגי במזרח התיכון על רקע תהליך הנטישה האמריקנית, לא נעלם מהערכת המודיעין שהוגשה לנשיא במחצית אפריל, ולפיה סין, רוסיה, איראן וצפון קוריאה מייחסות לארה"ב חולשה "ומפגנות יכולת וכוונה לקדם את האינטרסים שלהן על חשבונה של ארה"ב ובנות בריתה." התמונות הקשות של הנסיגה מאפגניסטן עשויות להעצים מגמה זו.

כמנהיג ריאליסט, המנוסה בשקלול מאזני הכוחות הבינלאומיים, ביידן אינו משלה את עצמו שהסדר העולמי יכול להתנהל תחת הגמוניה אמריקנית בלעדית, וחותר לניהול מושכל של התחרות הבין מעצמתית. מזכיר המדינה אנטוני בלינקן הגדיר גישה זאת כך: ארה"ב "תהיה תחרותית כאשר היא צריכה, משתפת פעולה כאשר היא יכולה, ולוחמנית כאשר היא חייבת". מול האתגר שמציבות סין ורוסיה בפעילותן להרחבת אזורי ההשפעה שלהן, ביידן פועל לחזק בריתות אזוריות כנאט"ו וה-Quad (ארה"ב, יפן,

ישראל, מטרמפ ביידן

ישראל עלולה למצוא את עצמה ניזוקה גם ממהלכים של ביידן שמבטאים התנתקות ממדיניות החוץ של טראמפ (בדגש על סוגיות איראן והפלסטינים והיחס למוסדות ולסדר הבינלאומיים), וגם ממהלכים של ביידן שמבטאים המשכיות לתפיסת מדיניות החוץ של טראמפ (הכפפת מדיניות החוץ לאתגרי הפנים הזוכים לקדימות, רתיעה ממעורבות צבאית, צמצום הנוכחות במזה"ת והעימות מול סין).

מאפייני הסדר העולמי בתקופת טראמפ סיפקו סביבה אזורית ובינלאומית שאפשרה לממשלת ישראל להתנהל ביתר נוחות. בסדר עולמי שבו גברה הלגיטימציה לשימוש בכוח ונדחק השיח על ערכי דמוקרטיה וזכויות האדם, ישראל נתקלה בפחות מגבלות כאשר הפעילה כוח בעזה, בלבנון, בסוריה ובזירות אחרות, בפחות ביקורות על מדיניות ההתנחלויות ביהודה

ושומרון, בפחות לחץ מאימת בית הדין הבינלאומי בהאג ובאפקטיביות פחותה של החלטות פוגעניות באו"ם, שמעמדו נחלש.

עידן ביידן, שבו מודגש המרכיב של זכויות אדם, עלול להביא לכמה תוצאות שאינן נוחות לישראל: היא עלולה להידרש לעמוד לצד ארה"ב באופן שיקשה על יחסיה עם מעצמות אחרות; דרישה דומה עלולה לעלות גם ביחס למדינות אחרות שמפגינות ידידות כלפי ישראל, אך שליטיהן מתרחקים מנורמות דמוקרטיות (כמו

ההתמקדות של ארה"ב בנושאי פנים במקביל לשאיפה להימנע מנוכחות ומעורבות צבאית במזה"ת עלולה להוביל לשחיקה הדרגתית בכוח ההרתעה של ישראל

הונגריה). בנוסף, ככול שהנשיא ביידן יבקש לחזק את מעמדם של המוסדות הבינלאומיים ויימנע מתמיכה ללא תנאי בישראל - כולל בהטלת וטו אוטומטי במועצת הביטחון של האו"ם - כך ישראל עלולה למצוא עצמה נתונה ללחצים ולהחלטות שליליות מבחינתה (הודעת ארגון ה-Human Rights Watch באפריל השנה כי ישראל מבצעת "פשעים נגד האנושות, אפרטהייד ורדיפה" עלולה לתת תנופה להחלטות שכאלה).

שחיקת מקומם של הערכים הליברליים בסדר העולמי, שאפיינה את תקופתו של טראמפ, סיעה גם לדחיקת הנושא הפלסטיני מסדר היום הבינלאומי והאזורי, ובכך הקלה על תהליך הנורמליזציה עם מדינות האזור (האמירויות, בחריין, סודן ומרוקו). חזרת הנושא הפלסטיני לסדר היום תצמצם את מרחב הגמישות של השליטים הערביים ביחסיהם הפומביים עם ישראל.

גם בתחומים שבהם ביידן נראה כממשיך בתוואי שסימן קודמו טראמפ, אפשר לזהות מגמה שלילית מבחינת ישראל: ההתמקדות בנושאי פנים, במקביל לשאיפה להימנע מנוכחות ומעורבות צבאית במזה"ת, יוצרת וואקום השואב את רוסיה וסין ליתר מעורבות באזור, ועלולה להוביל לשחיקה הדרגתית בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחסת לה. ביטוי למציאות מדאיגה זו היה בדבריו של הגנרל קנט' מקנזי מפקד פיקוד מרכז של הצבא האמריקני (7 יוני 2021), שהזהיר מחתרנותה של איראן, וציין כי רוסיה וסין מעמיקות את מעורבותן באזור לנוכח תחושתן שארה"ב מצמצמת את נוכחותה באזור.

האיום האיראני

הסנקציות הקשות המוטלות על איראן והמצב הכלכלי הבעייתי במדינה (מחסור חמור במים, הפסקות חשמל, הפגנות אלימות, שביתות) לא בלמו את התקדמות

לשעבר בנימין נתניהו, והרמטכ"ל אביב כוכבי, הבהירו כי ישראל מתנגדת לחזרת ארה"ב להסכם, כמו גם לריכוך הסנקציות המוטלות עליה, אם אלה יבואו ללא תיקון משמעותי של סעיפים בהסכם. ישראל גורסת כי עליה להפעיל מגוון אמצעים כדי לבלום לא רק את תוכנית הגרעין האיראנית אלא גם את פיתוח ייצורם של טילים בליסטיים מתקדמים ואת שאיפותיה של אירן להגמוניה אזורית. בינתיים, לא ניכר שארה"ב מקבלת את עמדתה של ישראל, ונראה שהיא מותירה את המאמץ להשגת תיקונים למועד שלאחר הפעלתו מחדש של ההסכם.

שאיפתה של וושינגטון לשוב להסכם הגרעין עלולה להגביל את חופש הפעולה הצבאי של ישראל מול האיום האיראני

פעולות צבאיות נגד איראן המיוחסות לישראל מגבירות את אפשרות ההידרדרות לעימות צבאי נרחב. בעיניה של איראן, ישראל היא האחראית להרג של אבי תוכנית הגרעין האיראנית, מוחסן פאחריזאדה (27 נובמבר 2020); לפגיעה במכליות איראניות שהובילו נפט לסוריה; להתקפות סייבר; לחבלות במתקן להעשרת אורניום בנתאנו (11 אפריל 2021); כל זאת, בנוסף לפגיעות מתמשכות בכוחות של איראן ובני בריתה בשטח הסורי, באספקת אמצעי לחימה מתקדמים לחיזבאללה ובמתקנים שנועדו לשדרג את דיוק הטילים שבידיו. איראן מממשת איומיה להגיב על התקיפות הישראליות והיא פוגעת במכליות בבעלות ישראלית (התקרית בשלהי חודש יולי, שעלתה לראשונה בחיי אדם הוכרה על ידי ארה"ב ובריטניה כפעולה איראנית).

התפתחות העימות ישראל-איראן מושפעת מהחלטות ממשל ביידן הנוגעות ישירות לזירה האיראנית, אך גם

תוכנית הגרעין שלה וגם לא מנעו את חתרנותה האזורית - שמורגשת בסוריה, לבנון, תימן ועיראק. בחירתו לנשיא (19 יוני 2021) של איברהים ראיסי, נאמנו של המנהיג העליון עלי חמינאי, ומי שנודע כאחראי ישיר לחיסול המוני של אנשי אופוזיציה, אינה מבשרת על התמתנות (נציגים בכירים של חיזבאללה, חמאס, והג'יהאד האיסלאמי מוקמו בשורה הראשונה בטקס ההשבעה של ראיסי), ואכן, עד לכתיבת שורות אלה איראן אינה נראית כמי שממהרת להגיע להבנות שיאפשרו לארה"ב לשוב להסכם הגרעין.

ישראל גורסת כי חתירתו של ממשל ביידן לחזור להסכם זה, אם תמומש ללא תיקונים משמעותיים, תקרב את איראן ליכולת גרעינית צבאית, תשחק את מנופי הלחץ הכלכלי עליה, ותעודד את תוקפנותה להשגת הגמוניה אזורית. על פי הסכם הגרעין, בשנת 2030 יוסרו מעל איראן עיקר המגבלות (כבר ב-2023 יוסרו המגבלות על פיתוח טילים בליסטיים, שהוטלו על ידי מועצת הביטחון בהחלטה 2231). אלא שאיראן אינה מציינת להסכם מאז שננטש על ידי ארה"ב, והיא מפעילה צנטריפוגות מתקדמות, מעשירה אורניום לרמה של 60 אחוז (ההסכם מתיר רמה של 3.67 אחוז) ומייצרת אורניום מתכתי (חומר חיוני לליבה של נשק גרעיני). מצב זה מאפשר לאיראן, על פי דבריו של השר בלינקן, יכולת פריצה לנשק גרעיני בתוך מספר שבועות.

שאיפתה של וושינגטון לשוב להסכם הגרעין עלולה להגביל את חופש הפעולה הצבאי של ישראל מול האיום האיראני, משום שמהלך ישראלי יתפרש בארה"ב כניסיון לטרפד את מדיניותה ואף לגרור אותה לעימות אלים עם איראן. פרדוקסלית, במקום שהעוצמה האמריקנית תסייע לישראל לפגוע בשאיפות הגרעין של איראן, האיראנים עשויים ליהנות מכך ששאיפותיה של וושינגטון להגיע להסכם עמה, יניעו את ארה"ב לבלום דווקא את ישראל. ראש ממשלת ישראל

פתיחתו מחדש של משרד אש"פ בוושינגטון, והודיע על כוונה לפתיחתה מחדש של הקונסוליה בירושלים.

הממשל הבהיר שיחסו למהלכי התנחלות, ובוודאי לכוונות סיפוח מצידה של ישראל, לא יהיה סובלני כבימי טראמפ. ככול שתעמיק נטיית הממשל להדהד את שיח זכויות האדם בזירה הבינלאומית (האגף הפרוגרסיבי במפלגה הדמוקרטית לוחץ בהתמדה ללכת בכיוון זה), כך תפחת הלגיטימיות למציאות שבה ישראל ממשיכה, בשפת מבקריה, "לשלוט על עם זר נטול זכויות לאומיות ופוליטיות". מאמציו של ביידן להפיח חיים בברית הטראנס-אטלנטית צפויים לחזק גם את יכולתה של אירופה להשפיע על הטיפול בסוגיה הפלסטינית באופן שאינו עולה בקנה אחד עם המדיניות הישראלית (אם כי אירופה עצמה מתקשה לגבש מדיניות אחידה, ולנוכח עליית כוחם של גורמי ימין שמרניים ביבשת, ישראל זוכה לגיבוי ממספר בירות אירופאיות).

על פי הערכות מתוך הממשל ומחוצה לו, בסוגיה הפלסטינית ביידן יפעל בעיקר למניעת הדרדרות אלימה, בין היתר בהתעקשות על שמירת הסטטוס קוו והימנעות מקביעת עובדות בשטח (קרי: התנחלויות), שבראיתו, יפגעו בסיכוי לפתרון עתידי המבוסס על עקרון שתי המדינות. גישה מוגבלת זו נובעת הן מסדר העדיפויות של ממשל ביידן והן מהערכתו שהצדדים אינם בשלים למשא ומתן שישים קץ לסכסוך. ואכן, הצד הפלסטיני מפוצל ומנהיגותו חלשה ונעדרת תמיכה ציבורית (פתח'), או שהיא מתנגדת לעצם ההכרה בישראל (חמאס). במקביל, בצד הישראלי ניכר פער אידיאולוגי עמוק בין מפלגות הקואליציה, ששמירה עליה מחייבת אותן להימנע מצעדים מדיניים שיעדם הסכם קבע עם הפלסטינים. המרכיב הימני בממשלה דוחה את הרעיון של מדינה פלסטינית עצמאית, והמרכיב של מפלגות מרכז-שמאל ידחה כל

מהתנהלותה של ארה"ב בזירת המעצמות. המאבק האמריקני מול סין מגביר את המוטיבציה של בייג'ינג להדק את הקשרים עם איראן ולחלצה מן הבידוד והסנקציות המוטלות עליה. יעיד על כך ההסכם שנחתם לשיתוף פעולה כלכלי וצבאי בסך של 400 מיליארד דולר המבטיח השקעות סיניות בתשתיות באיראן ואספקת נפט איראני לסין לטווח של 25 שנה (27 מרס 2021).

בשורה התחתונה, ישראל ניצבת מול דילמה מייסרת: כיצד למצוא דרך להגיע להבנות עם ארה"ב כך שירחיקו את איום הגרעין האיראני, וזאת מבלי לגלוש למשבר עם בת בריתה העיקרית.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני

הנשיא ביידן אינו מסיג לאחור את החלטותיו של טראמפ להכיר בירושלים כבירת ישראל, להעביר את השגרירות האמריקאית לירושלים, ולהכיר בריבונותה של ישראל על רמת הגולן, (השר בלינקן הבהיר שבהיעדר פרטנר סורי אמין, השליטה הישראלית ברמה היא מציאות שמקובלת על ארה"ב, ללא קשר למעמד החוקי של השטח). עם זאת, ולמרות שהנושא הפלסטיני גם אינו ניצב גבוה בסדר העדיפויות של הנשיא, מדיניותו בסוגיה זו שונה מזו של קודמו.

טראמפ סגר את הקונסוליה האמריקנית שניהלה מירושלים את הקשר עם הרשות הפלשתינית, הפסיק את הסיוע לאונר"א, סגר את נציגות אש"פ בוושינגטון, הטיל סנקציות על בכירי בית הדין הבינ"ל בהאג, והניח תכנית להסדר קבע, שלפיה ירושלים כולה תישאר בריבונות ישראלית, וישראל תספח 30 אחוז משטחי יהודה ושומרון (בתמורה להעברה של 15 אחוז משווי השטח לפלשתינים). ביידן מתעלם מתוכניתו זו של טראמפ, חידש את הסיוע לפלסטינים ולאונר"א, הסיר את הסנקציות מבית הדין הבינ"ל בהאג, בוחן את

משולש היחסים

במשולש היחסים ירושלים-ווינגטון-יהדות ארה"ב, המהווה משאב אסטרטגי ומכפיל כוח מכריע לעוצמת ישראל והעם היהודי, רוחשות מגמות המאיימות להחליש את חוסנו. לאלה חשיבות עליונה מאחר שארה"ב, המהווה בית לקהילה משגשגת של בין שלישי למחצית מבני העם היהודי, היא המעצמה היחידה שעליה נשענת ישראל. חתירתו של הנשיא ביידן לחזק את הממד הליברלי בסדר העולמי עלולה לחשוף מתח בעולם היהודי: השגשוג של יהדות התפוצות נסמך על הערכים המאפיינים את השיטה הדמוקרטית-ליברלית. חברה שאינה מחויבת לערכים אלה תיטה להצמיח יתר עוינות ביחסה למיעוט היהודי, ותהיה פחות מחויבת להתגייס להגנתו. לעומת זאת, לרבים מהיהודים בישראל, שהם רוב בארצם, נטייה להדגיש דווקא את זכויותיו של הרוב.

פערים אלה ניכרו לקראת הבחירות בארה"ב בסוף שנת 2020. בעוד שרוב היהודים בישראל רצו בניצחונו של טראמפ בבחירות, רוב המצביעים היהודיים בארה"ב (כשבעים אחוז) רצו בתבוסתו. בקרב ציבור יהודי אמריקני נרחב נשמעת הסתייגות ממרכיבים משמעותיים במדיניותה של ישראל. תופעה זו מחריפה נוכח תהליך הקיטוב האידיאולוגי בארה"ב, שמקשה על שמירת האהדה הדו-מפלגתית לישראל. תופעה זו היא סיכון אסטרטגי לישראל ולעם היהודי (מה גם שנלווית לה הסלמה משמעותית באירועים אנטישמיים, על כך ראו עמוד 63).

במהלך מבצע "שומר החומות" חזר הנשיא ביידן והדגיש את זכותה של ישראל להגן על עצמה ואף פעל במועצת הביטחון כדי להעניק לצה"ל את מרחב הזמן שנדרש לו להשלמת משימותיו. אלא שאין להתעלם מהתגברות של אווירה ביקורתית כלפי ישראל בקונגרס (כולל, במקרים מסויימים, התבטאויות אנטי-ישראליות),

ניסיון להתקדם לסיפוח או הרחבת התנחלויות בשטח שמעבר לגושים. עם זאת, בעוד ראש הממשלה נפתלי בנט נמנע עד כה, כקודמו, משיחות מדיניות עם ראש הרשות אבו מאזן, שרים אחרים בממשלה מחדשים את הקשר עם המנהיג הפלסטיני.

אתגר הכלת הסכסוך, מבלי לסמן אופק של פתרון מדיני, מחריף לנוכח המצב הכלכלי הרעוע בשטחים, שהורע בשנה האחרונה עקב הפחתה בסיוע הבינלאומי ופגעי הקורונה. במיוחד קשה מצבם של תושבי רצועת עזה. הבנק העולמי מעריך כי עלות שיקום הנזקים שנגרמו ברצועה במבצע "שומר חומות" מתקרבת לחצי מיליארד דולר. בעקבות סבב הלחימה, כשני שלישי (62%) מתושבי הרצועה הוגדרו חסרי ביטחון תזונתי ושיעור האבטלה עומד על כמחצית מכוח העבודה.

לפיצול בין פתח' (בגדה) לבין חמאס (בעזה) המתמשך כבר 14 שנה, מתווסף עתה פיצול עמוק בתנועת הפתח', שהעמיק לקראת הבחירות שתוכננו, ולא קויימו, בחודש מאי 2021. אבו מאזן נכשל באיחוד הכוחות ופעל לביטול הבחירות מאחר שחשש מניצחון חמאס, שהקפיד על רשימה מאוחדת (את האשמה הטיל על ישראל משום שסירבה להתיר בחירות במזרח ירושלים). הפיצול בפתח', ומלחמת הירושה שמתעצמת לנוכח התחושה כי אבו מאזן מתקרב לסיום כהונתו, תורמים להתחזקות של החמאס ביהודה ושומרון. מגמה זו התגברה בעקבות סבב הלחימה במאי. בעיני הציבור הפלסטיני חמאס נתפס כצד המנצח בעימות, כמגן ירושלים והמקומות הקדושים וכמי שראוי להנהיג את הפלסטינים (הסוקר הוותיק ד"ר ח'ליל שקאקי מגדיר שינוי זה בדעת הקהל הפלסטינית כ"פרדיגמטי").

ומלחצים שמופעלים על ידי האגף הפרוגרסיבי של המפלגה הדמוקרטית להחריף את הטון ולשנות את המדיניות כלפי ישראל. ביקורת קשה על ישראל רווחת מאוד גם באקדמיה האמריקנית.

דבריה של השגרירה האמריקנית לאו"ם, לינדה תומס גרינפילד, משקפים רוח שונה משמעותית מזו ששררה בתקופת טראמפ: "אנו קוראים לכל הצדדים להימנע מצעדים שיסכנו עתיד של שלום וזה כולל להימנע מהסתה, התקפות אלימות, פעולות טרור, פינוי אנשים מבתייהם - כולל במזרח ירושלים- הריסת בתים ובניית התנחלויות מזרחית לקווי

1967. ועניין שהוא חיוני, כל הצדדים חייבים לשמור ולכבד את הסטטוס-קוו ההיסטורי במקומות הקדושים". הסנטור (היהודי) ברני סנדרס, מהבולטים באגף השמאלי של המפלגה הדמוקרטית, כינה את התנהלותה של ממשלת נתניהו גזענית וקרא למנוע אספקת נשק לישראל אם נעשה בו שימוש שיש בו פגיעה בזכויות אדם. הכרזתו "Palestinian Lives Matter" היא מטבע לשון שנעשית מקובלת בחוגים הפרוגרסיביים, ולפיה ישנה הקבלה בין גורל הפלסטינים לבין גורל השחורים בארה"ב.

שליש בלבד מיהודי ארה"ב סבורים שממשלת ישראל עושה מאמץ כן להשיג הסכם שלום עם הפלסטינים

נבחרים דמוקרטים לא מעטים סבורים שבקרב בוחרים המפלגה מתחולל שינוי משמעותי ביחס לישראל: נטייה לאוריינטציה אנטי-ישראלית במקביל לעליית התמיכה בפלסטינים. הביקורת שהשמיע הסנאטור בוב מננדו על התנהלותה של ישראל בעימות מול חמאס משמעותית במיוחד בהקשר זה, משום שמננדו מוכר כתומך נאמן של ישראל. החשש העיקרי של

תומכי ישראל בווינגטון הוא כי המגמה האנטי ישראלית הרוחשת באגף הפרוגרסיבי של המפלגה הדמוקרטית - שהוא עודנו מיעוט, גם אם קולני ואסרטיבי - תחלחל לזרם המרכזי. כאילוסטרציה לסכנה כזאת שימשה ההחלטה מעוררת הסערה של חברת הגלידות בן אנד ג'ריס להפסיק למכור את תוצרתה בהתנחלויות, (מייסדי החברה היהודיים בנט כהן וג'רי גרינפילד טענו במאמר בניו יורק טיימס: "אנו מאמינים כי ניתן וצריך לראות את הצעד הזה כקידום תפיסות של צדק וזכויות האדם, ערכי יסוד של היהדות").

רבים מיהודי ארה"ב התומכים במפלגה הדמוקרטית חשו כי ממשלת נתניהו "ויתרה" עליהם. יד ימינו של נתניהו בארה"ב השגריר לשעבר רון דרמר, אכן טען כי "עמוד השדרה לתמיכה בישראל בארה"ב הם האוונגליסטים הנוצרים... אתה צריך להשקיע הרבה יותר זמן בפנייה לנוצרים אוונגליסטים מאשר ליהודים". יהודים אלה, שחשו דחויים, עלולים להיקלע לדילמה קורעת בין תמיכתם בנשיא ביידן לבין דאגתם לשלומה של ישראל. סקר הוועד היהודי האמריקני גילה כי 55 אחוז מיהודי ארה"ב תומכים במדיניות הנשיא בסוגיית איראן בעוד 32 אחוז מתנגדים לה. שגריר ישראל באו"ם לשעבר, איש הליכוד דני דנון, התייחס לדילמה זו באופן בוטה: "ההנהגה היהודית האמריקנית חייבת לבחור בין תמיכה בהסכם עם איראן או תמיכה בישראל".

דילמה דומה תצופ גם בנושא הפלסטיני, אם וכאשר תתגלה מחלוקת בין ירושלים לווינגטון. סקר מכון פיו שהתפרסם לאחרונה מלמד כי שליש בלבד מיהודי ארה"ב סבורים שממשלת ישראל עושה מאמץ כן להשיג הסכם שלום עם הפלסטינים. מבין היהודים תומכי המפלגה הדמוקרטית השלטת רק 20 אחוז חושבים כך. ממשלת בנט-לפיד מצהירה

את רוסיה ואת סין ששיקוליהן נעדרי סנטימנטים לישראל, ועניינן בצבירת הישגים בתחרות הבין-מעצמתית מול ארה"ב. רוסיה מוסיפה לבסס את נוכחותה בסוריה ואף מכוננת מוקדי השפעה בלבנון. הגילוי של שדות הגז העשירים במזרח הים התיכון מעצים את עניינה הכלכלי של רוסיה באזור, ומוסיף עוד נדבך אסטרטגי שבכוחו לעורר סכסוכים, לדחוף לכינון בריתות, אך גם להעמיק את האינטרס בהתגברות על מחלוקות ובשיתוף פעולה.

סין רואה במזה"ת מקור אנרגיה חיוני וגם שוק מתפתח לתוצרתה. יוזמת הענק "חגורה ודרך", שבמסגרתה מופנות השקעות סיניות למפעלי תשתית גדולים, הופכת אותה לשחקן מעצמתי משמעותי באזור. ככול שיחירי העימות המעצמתי, כך ישראל תיאלץ להיות קשובה יותר לדרישותיו של ממשל ביידן, שכקודמו מסתייג מן הקשרים הכלכליים הפורחים בין ישראל לבין סין בדגש על תחומים המשיקים

המזרח התיכון מתאפיין באי יציבות ומגלם סכנה מתמדת של הידרדרות לעימותים אלימים של ישראל מול איראן, חיזבאללה, סוריה והפלסטינים

לטכנולוגיות וידע ביטחוני (סין הפכה לשותף הסחר השני בגודלו של ישראל). קרבתה של ישראל לארה"ב עלולה לעורר עוינות סינית כלפיה ולהפוך את הסכסוך הישראלי-פלסטיני לסוגיה המהווה, מבחינת סין, כלי על לוח השחמט בהתמודדות מול ארה"ב. מבצע "שומר החומות" גרר ביקורת סינית חריפה נגד ישראל, ושר החוץ הסיני בחר לנהל בעצמו ישיבה מיוחדת של מועצת הביטחון בנושא זה (16 מאי 2021), הן כדי להדגיש את מחויבותה

על כוונתה לתקן את הצרימות שנוצרו בין ישראל ויהדות ארה"ב, לפעול לחידוש התמיכה הדו-מפלגתית בישראל ולנהל את המחלוקות עם הממשל בדיאלוג שקט ומכבד ולא בדרך מתריסה. שר החוץ יאיר לפיד התייחס לסוגיות אלה כבר ביומו הראשון במשרד החוץ. הוא עמד על חשיבות התמיכה הדו-מפלגתית בישראל וטען כי "השלטון היוצא לקח הימור גרוע, פזיז ומסוכן להתמקד רק ברפובליקנים, ולנטוש את המעמד הדו-מפלגתי של ישראל". לפיד הביע מחויבות גם לשינוי השיח עם יהדות התפוצות, "העובדה שאנחנו נתמכים בידי קבוצות אוונגליסטיות ואחרים בארה"ב היא חשובה ומשמחת, אבל יהודי העולם הם יותר מבני ברית, הם משפחה. יהדות העולם, מכל זרמי היהדות, רפורמים, קונסרבטיבים, אורתודוקסים, הם המשפחה שלנו. ומשפחה היא תמיד הקשר החשוב ביותר וצריך לטפח אותו יותר מכל".

החודשים הקרובים יגלו עד כמה התפיסות העקרוניות הללו יתורגמו לשפה אופרטיבית. המבחן המשמעותי ביותר בתחום הגיאופוליטי כרוך בפער העמדות בנושאי מהות ובראשם האיום האיראני והשאלה הפלסטינית.

המזה"ת, איומים והזדמנויות

רישומו של עידן ביידן ניכר במזה"ת הן בחשיבות הנמוכה יחסית שהממשל מייחס לאזור והן בדגש המחודש על סוגיות של דמוקרטיה וזכויות אדם. העצמאות האנרגטית שממנה נהנית ארה"ב הסירה את התלות באזור, ודוחפת למיקוד מדיניות החוץ האמריקנית באתגר האסטרטגי שמציבה סין ובהזדמנויות הכלכליות באסיה. מגמה זו מעמיקה את הוואקום האסטרטגי במזה"ת, השואב אליו

על רקע זה, הנה לקט התפתחויות מהשנה החולפת שיש להן רלוונטיות לחוסנה של ישראל:

סוריה - הנשיא אסאד, השולט על 70 אחוז משטחה של סוריה, זכה ב-95 אחוז מן הקולות בבחירות שהתקיימו ב-27 מאי 2021. מדינות המערב וגורמי האופוזיציה לא הכירו בתוצאותיהן של בחירות אלה, ולכן הסיכוי שיביאו מזור פוליטי וכלכלי לחורבן העצום שהמיטה מלחמת האזרחים אינו רב. המדינה מפוצלת לארבע מובלעות, כאשר הגורם הדומיננטי בכול אחת מהן נישען על לפחות מדינה זרה אחת: רוסיה, איראן, טורקיה וארה"ב. לרוסיה, הלוחצת על חברות הליגה הערבית לקבל בחזרה לשורותיהן את סוריה, שיקולים שעלולים להקשות על יכולתה של ישראל לתקוף יעדים איראניים בסוריה. ואמנם, לאחרונה הופיעו פרסומים שלפיהם יועצים רוסיים מסייעים למערכות הנ"מ הסוריות ביירוט טילים ישראלים המשוגרים נגד מטרות איראניות.

לבנון - המדינה שבעבר הייתה סמל למודרניות ושגשוג נמצאת במשבר כלכלי עמוק במיוחד. המטבע איבד בתוך שנתיים תשעים אחוז מערכו, מחצית מהתושבים הידרדרו לעוני והתשתיות קורסות. היכולת הפוליטית להתמודד עם האתגר קלושה, בין היתר, בעטייה של התנגדות חיזבאללה לרפורמות כלכליות ושלטוניות שיפגעו במעמד הארגון ובהכנסותיו. ללא מחויבות לרפורמות המתבקשות, הסיוע הבינלאומי שלו זקוקה לבנון אינו מגיע. המצב הכאוטי קורץ לאיראן להעמיק את השפעתה באמצעות חיזבאללה ולבסס מערך צבאי קרוב לגבולה הצפוני של ישראל. לכאורה, לחיזבאללה אין עניין במלחמה נוספת עם ישראל ודוברי הארגון אף אומרים זאת בגלוי, אך במצב שבו המדינה מתפוררת, הידרדרות עלולה להתרחש גם ללא תכנון או כוונה. במקרה כזה, ישראל תתמודד מול ארגון מאומן שברשותו כ-140,000 טילים ורקטות שחלקם

של סין לפלסטינים ולעולם הערבי והן כדי להתעמת עם ארה"ב על תמיכתה בישראל. משרד החוץ הסיני ציץ במהלך המבצע: "ארה"ב טוענת שהיא דואגת לזכויות האדם של המוסלמים. אבל היא מעלימה עין מהסבל של המוסלמים הפלסטינים".

האיום שמציבה איראן ממריץ את המדינות הסוניות במזרח התיכון לשיתוף פעולה בין-ערבי (על רקע זה התקיים בבגדד, בשלהי יוני, מפגש לא שגרתי של שליטי מצרים, ירדן ועיראק), אך גם להעמקת שיתוף הפעולה הביטחוני והנורמליזציה עם ישראל. ביטוי לכך היה בחתימתם ההיסטורית של מדינות במפרץ על הסכמי אברהם (ובאופן אחר גם בהחלטה של ערב הסעודית לאפשר לספורטאית להתמודד, לראשונה, מול ספורטאית ישראלית במשחקים האולימפיים).

המרחב המזרח תיכוני מתאפיין באי-יציבות כרונית ומגלם סכנה מתמדת של הידרדרות בטווחים קצרים לעימותים אלימים של ישראל מול איראן, חיזבאללה, סוריה והפלסטינים. האזור רווי בסכסוכים ובמגמות חברתיות ופוליטיות המערערות את יציבותו. פגיעתה הכלכלית של מגפת הקורונה באזור (ירידה בהכנסות ממכירת נפט וגז, שיתוק מגזר התיירות, ירידה בהעברות כספים של עובדים היוצאים להשתכר במדינות המפרץ) נוספה לתחלואי האזור השורשיים: מלחמות, טרור, גלי פליטים, משברים הומניטריים, כלכלה מדשדשת, שחיתות, אבטלה ומערכות שלטון כושלות. טוניסיה, המדינה הערבית היחידה ש"האביב הערבי" הותיר בה חותם של ממש אכזבה את מי שראו בה עדות ליכולתו של המזרח התיכון לצעוד לעתיד של חירות ודמוקרטיה. בעקבות מחאות ציבוריות נרחבות כנגד הממשלה (בקרב צעירי טוניסיה שוררת אבטלה של 40 אחוז), השעה הנשיא קאיס סעיד את הפרלמנט, פיטר את ראש הממשלה ותפס את השלטון (25 יולי 2021).

העצר מצהיר גלויות על רצונו בדיאלוג עם איראן ומתרבות הידיעות על התפתחות דיאלוג כזה, שעלול לסדוק את החזית האזורית שבה מעוניינת ישראל נגד תוקפנותה של איראן.

טורקיה - מדיניותו האגרסיבית של ארדואן בזירה הבינלאומית, ומעורבות של כוחות טורקיים בסוריה, לוב, עיראק, ואזרבייג'ן, לא סייעו לפתרון האתגרים הכלכליים המאיימים מבית. כך גם העימות המדיני עם ארה"ב, שהתבטא בין השאר ברכישת מערכות הגנה אווירית S-400 מרוסיה בניגוד להגיון חברותה של טורקיה בנאט"ו (מהלך של ארדואן, שהוביל להטלת סנקציות אמריקניות והרחקת טורקיה מן הקונסורציום ליצור הדור הבא של מטוסי החמקן F-35). המשבר הכלכלי, חילופי השלטון בארה"ב, ירידה בפופולריות של מפלגת השלטון ודאגה מהתוצאות בבחירות הבאות (יוני 2023), מוליכים את ארדואן לשנות מנוהגו שוחר העימותים. השנה יזם דיאלוג עם מצרים כדי לנרמל את היחסים המעורערים, נקט כלפי ישראל בלשון המפויסת "הגיעה העת להפסיק את היריבויות ולחפש חברים", והתקשר לברך את הנשיא הישראלי הנבחר יצחק הרצוג (12 יולי 2021).

אלא שארדואן מתקשה להתמיד בקו הפייסני. במהלך ביקור בצפון קפריסין הכריז על יישובה של העיירה הנטושה וורושה, וקרא לפתרון הסכסוך באי באמצעות פתרון של שתי מדינות שאיננו מקובל על הקהילה הבינלאומית (הדוגלת בהסדר פדרטיבי). לנוכח מהלכים אלה מיהרה ישראל להכריז על תמיכתה הגורפת בקפריסין, עדות לציר האסטרטגי המתחזק בין ישראל, יוון וקפריסין, וגם ביטוי להסתייגות ישראלית מאפשרות של נוכחות צבאית טורקית קרוב לחופיה.

צה"ל מכין עצמו להידרדרות, וכדי לנטרל את מערכי הטילים של חיזבאללה נערך גם להפעלת כוחות יבשה בעומק השטח הלבנוני.

ירדן - מגפת הקורונה החריפה את המשבר הכלכלי המתמשך שבו מצויה הממלכה, (ירדן תלויה בסיוע אמריקני - 1.5 מיליארד דולר בשנה). שיעור האבטלה טיפס מ-15 ל-25 אחוז, כאשר כול צעיר ירדני שני מובטל. הביקורת על המלך מחלחלת גם לדור הצעיר בשבטי הבדואים שהם המשענת העיקרית של בית המלוכה. בראשית אפריל 2021 טען השלטון כי חשף קשר נגד המלך הירדני, שבין יוזמיו גם הנסיך חמזה, שהושם זמנית במעצר בית. היחסים בין ישראל לירדן סבלו משברים בשנה החולפת: ביטול ביקור בנו של המלך בהר הבית, סירוב של ירדן לתת אישור לטיסת ראש הממשלה נתניהו לעבור בשטחה האווירי בדרכו לאמירויות, ובתגובה - מניעה זמנית של אספקת מכסת מים נוספת מישראל לירדן המתמודדת עם שנה שחונה במיוחד. ממשלת בנט-לפיד פועלת לפתיחת דף חדש ביחסים עם ירדן, ונערכה פגישה חשאית של בנט עם המלך בעמאן. בפגישה גלויה בין שרי החוץ של שתי המדינות (8 יולי 2021) סוכם על מכירת 50 מיליון קוב מים נוספים לירדן.

סעודיה - וושינגטון מקשיחה את יחסה לסעודיה ואפשרה את פרסומו של דו"ח מודיעין שהטיל אחריות על בכירים בממלכה, ובכללם יורש העצר מחמד בן סלמן, לרצח העיתונאי חשוקג'י. ארה"ב הטילה סנקציות על החשודים ומגבילה מכירות נשק התקפי לסעודיה, שמא ייעשה בו שימוש במלחמה בתימן. לצמצום נוכחותה של ארה"ב באזור ולהקשחת יחסו של הממשל לסעודיה ולמשטרים אוטוריטאריים אחרים, עשויות להיות השלכות סותרות: מחד, לחזק את ענייני של מדינות אלה להסתמך על כוחה של ישראל, ומאידך להגיע להבנות עם איראן. ואכן, יורש

הערות

1 יוזמת חגורה ודרך: יוזמה שאפתנית שהושקה ב- 2013 על יד נשיא סין שי ג'ינפינג ונועדה לחבר את סין עם אירופה ואפריקה באמצעות רשת של מפעלי תחבורה ותשתית. היוזמה נועדה להאיץ סחר בינלאומי, אינטגרציה וצמיחה כלכלית, תוך חיזוק משמעותי של כוחה המדיני והכלכלי של סין.

המעבר מעידן טראמפ לעידן ביידן עלול להצית מוקדים משמעותיים של אי-הסכמה בין ארה"ב לבין ישראל. שתי סוגיות הגיאופוליטיות המרכזיות שעשויות לעמוד בלב הוויכוח הן האיום האיראני (הגרעיני והאזורי), והסכסוך הישראלי-פלסטיני. לעימות בין ירושלים לוושינגטון צפוי כמובן מחיר משמעותי ועמו החרפת המתח ביחסי ישראל עם יהודי אמריקה ושחיקה בעוצמת משולש היחסים האסטרטגי: וושינגטון-ירושלים-יהדות ארה"ב. ניהול מושכל וזהיר של מדיניות החוץ הישראלית מול ממשל ביידן הופך עתה לאתגר ראשון במעלה.

העם היהודי 2021: קורונה, חברה, זהות

עיקרי הדברים

תהליכים הקשורים למגפת הקורונה, לשינויים חברתיים ותרבותיים, למדיניות ישראל ולקיטוב פוליטי מניעים תופעות מתגברות של אנטישמיות ברחבי העולם

מגפת הקורונה הסיטה את העולם היהודי ל"פעילות מרחוק" בתחומים רבים, שעשויה להיות לה השפעה משמעותית על חיי הקהילה והתרבות

ממשלה חדשה בישראל מסתמכת על רוב קטן מאוד בכנסת, ומנסה להתקיים בתהליך מתמיד של פשרה בין מרכיבים שהפער האידיאולוגי ביניהם גדול

הקהילה היהודית באמריקה ממשיכה לגדול, ונעשית מגוונת יותר תרבותית, אתנית ואידיאולוגית; המכנה המשותף של מרכיביה מצטמצם

מתרחב הפער האידיאולוגי והתודעתי בדור הצעיר של יהודים אמריקאים בין הקבוצה הגדלה של "יהודים ללא דת" לבין הקבוצה הגדלה של יהודים אורתודוקסים, ובהתאמה יורדת זיקת יהודים למדינת ישראל.

הקדמה

הערכת המכון למדיניות העם היהודי של השנה מתארת מגמות מגוונות בתחומי חיים רבים, שלכולם יש השפעה, לעיתים עיקרית ולעיתים השפעת משנה, גם על העם היהודי. מגפת הקורונה, שהשלכותיה האפשריות תוארו בהרחבה בהערכה של השנה שעברה, עודה מלווה את האנושות, ובתוכה גם את העם היהודי. ביחס להשלכותיה ישנה התבהרות מסוימת בכמה מישורים, אך המרחק מוודאות, הן באשר לשאלה האם האנושות בדרך להשתלט על המגפה, והן באשר לשאלות על השלכותיה ארוכות הטווח על כלכלת העולם, על דפוסי תעסוקה וחינוך, על מערכת הבריאות והמחקר הרפואי, על ילודה והגירה ועל תרבות ומסורת עודו רב. כמה התפתחויות בתחומים אחרים, שיש להם השפעה על מצב היהודי, גם הן ביטאו השנה המשך לא פחות מאשר שינוי. בישראל, משבר פוליטי ארוך הביא לבחירות רביעיות בתוך שנתיים. בחירות אלה הוכיחו, במידה רבה, שסבך העדיפויות של מחנות אידיאולוגיים ופוליטיים שונים בישראל מקשה מאוד

מגפת הקורונה והשפעתה

מגפת הקורונה חייבה יהודים ולא יהודים להסתגל במהירות למציאות חדשה, שאופייה משתנה, לעיתים בהתראה קצרה, ומשכה אינו ידוע.³ הרגלים כמו עטית מסכות, עבודה מהבית, ריחוק חברתי, חיי יומיום בחיק המשפחה המצומצמת, מפגשים דיגיטליים ועוד, נעשו לשגרה. השפעתה ניכרת במרחב המקצועי, במרחב הבינאישי, במרחב תרבות הפנאי ועוד. היא ניכרת גם במרחב היהודי על כל היבטיו: ממפגשים בין יהודים שהתמעטו, לנסיעות וביקורים בישראל שנעצרו, ללימוד משותף, לתפילה, לחגים בחוג המשפחה הרחבה או הקהילה ועוד. בישראל, כמו בשאר העולם, נכרה האטה זמנית בפעילות הכלכלית, והוטלו מגבלות על חיי היומיום בעוצמה משתנה. מערכת החינוך הופרעה, ולא פעלה באופן רצוף וסדור במשך יותר משנה.

היהדות היא תרבות שבסיסה קבוצתי. בתפוצות, היכן שהיהודים הם מיעוט, בדרך כלל קטן, יש חשיבות קריטית להיבט הקהילתי של החיים היהודיים גם בהקשר החברתי והדמוגרפי. מגפת הקורונה היא מגפה שעיקר נזקה החברתי הוא בפגיעה ביכולת של בני אדם לקיים חיי קהילה משותפים. היא מחייבת הרחקה ובידוד, לעומת החיים היהודיים שמחייבים קרבה והתכנסות. השינוי שחוללה מגפת הקורונה היה פתאומי וחד. כפי שקרה גם לבני דתות אחרות, רוב בתי הכנסת באמריקה ובמדינות אחרות חדלו מפעילות בשטח המבנה, ועברו לתפילות מרחוק, באמצעים דיגיטליים. מנייני תפילה רבים, בעיקר של קהילות אורתודוקסיות, עברו לחצרות בתים ומגרשי חניה. סטודנטים יהודים לא ביקרו בישראל. מרכזים קהילתיים שבתו מפעילות פיסית, והעבירו את עיקר עניינם לפעילות מרחוק. שליחים ישראלים לא יכלו

על יצירת קואליציות יציבות תחת הנהגה מוסכמת. עם זאת, התוצאה הסופית של משא ומתן מורכב היא חילופי שלטון, וממשלה הנשענת על רוב קטן בכנסת, שמרכיביה מקוטבים אידיאולוגית אך נחויים, בשלב זה, לגשר על פערים עקרוניים בניסיון לקיים שלטון פרגמטי ויציב. ממשלה זו כוללת, לראשונה במתכונת זו, מפלגה ערבית-איסלאמית שיש לה בפועל כוח הכרעה כשל כל מפלגה אחרת בקואליציה.

סבב לחימה נוסף בין ישראל לבין חמאס בעזה הסתיים בתוך זמן קצר, אך חשף סדקים ביחסים בין יהודים וערבים בתוך ישראל וכן את מצבה הבעייתי של ישראל בדעת הקהל בעולם, ובקרב קבוצות מסוימות בארה"ב. הסבב הצית גל של התבטאויות ופעולות אנטישמיות במדינות רבות, כולל כאלה שהופנו ליהודי ארה"ב בעוצמה משמעותית יותר מזו של שנים קודמות.¹ באירופה נמשכו השנה תהליכים שדוחקים את המיעוט היהודי למצב של בידוד והסתגרות, גם הם כהמשך למגמות הנצפות ביבשת מזה כעשור.

שינוי שיש בו משום חידוד של מגמות קודמות התבטא בדו"ח חדש של מכון הסקרים פיו על הקהילה היהודית המרכזית מחוץ לישראל. נתונים חדשים שפרסם המכון מלמדים שהקהילה היהודית-אמריקאית גדלה, גם אם ישנו ויכוח על הסיבות לגידול ועל קצב הגדילה, שבבסיסו דיון מהותי יותר על השאלה את מי נכון לכלול במסגרת הקהילה ולהחשיב, או לספור, כ"יהודי".² במקביל למגמת הגידול, הקהילה נעשית מקוטבת יותר, ונצפה קושי של חלק ממרכיביה לראות את עצמם שותפים לגורל היהודים אחרים.

לתפקד כבשגרה בקהילות בתפוצות. מוסדות חינוך יהודים רבים התקשו לקיים שגרת לימודים.

תנועה ערה של יהודים ממקום למקום נצפתה דווקא בהקשר לא שגרת: יהודים רבים ממדינות אמריקה הלטינית מצאו דרכים להיכנס לארה"ב כדי להתחסן. מספרים מדויקים קשה לוודא, אולם מדובר כנראה באלפים רבים שעשו את הדרך צפונה, ממדינות מוכות מגפה ומעוטות חיסונים, למדינה שבה אפשר היה להתחסן. תופעה דומה אפשר היה לזהות בכמה קהילות נוספות. כך, לדוגמה, דווח שיהודים רבים ממוצא ספרדי בקהילת יהודי טורקיה, יצאו לספרד ולפורטוגל כדי לקבל חיסון.⁴ וכמובן, היו לא מעט יהודים בעלי דרכון ישראלי, המתגוררים בקהילות מרוחקות שבאו לישראל כדי לקבל חיסון ולשוב למקומם.

בשלב כתיבתו של מסמך זה, אוגוסט 2021, מוקדם לחזות מתי וכיצד תסתיים מגפת הקורונה. ישראל, הייתה מהמדינות הראשונות בעולם לחסן את רוב האוכלוסייה, ולחדש חיים של קרוב-לשגרה, בין השאר בזכות דיאלוג פורה בין ממשלת ישראל לבין אלברט בורלא, המנכ"ל היהודי של חברת התרופות פיזר (שהוצע לו להדליק משואה ביום העצמאות של ישראל). אך גם ישראל עודה מתנהלת בזהירות לנוכח ההכרח להתרגל לחיים לצד המגפה, שמתעצמת כאשר נפוצים וריאנטים חדשים, עמידים לחיסון, או בשל ירידה ביעילות החיסון. במדינות אחרות תהליך החיסון היה איטי יותר. ארה"ב, שבה הקהילה היהודית הגדולה ביותר, מתקדמת בחיסון האוכלוסייה בקצב מהיר יחסית, אך לא מהיר כבישראל. כך המצב בכלל המדינות. כך או כך ברור כי החזרה לחיי שגרה לא רק בתווך המדינתי אלא גם בתווך הגלובלי יחייב סגירת פערים בין מדינות שונות, כדי שתתאפשר תנועה של אנשי מקצוע, שליחים ותיירים באופן חופשי.

על השאלה אם עיקר המגפה מאחורינו עוד קשה להשיב. הערכות ביחס לעתיד נעות מאופטימיות ניכרת

(שיפור ביעילות החיסון יבטל את השפעת המחלה עד לחיסולה) לפסימיות זהירה (נצטרך לחיות עוד שנים רבות לצד הקורונה). גם הדיון על עתיד החברה והתרבות בעידן שאחרי, המתנהל בזירות שונות, עתיר בהשערות ובמחלוקות ודל בוודאויות.⁵ למגפות גדולות בעבר היו לעיתים השלכות מרחיקות לכת על דפוסי התנהלות אנושיים, אך ראוי לסייג שמגפת הקורונה, עם כל חומרתה, לא משתווה בהיקף הנפגעים והנוק לאירועים כמו מגפת "המוות השחור" של המאה ה-14, או למגפת השפעת הספרדית של ראשית המאה העשרים. עם זאת, גם במהלך ועקבות מגפה זו אפשר לזהות כמה קווי מתאר של שינוי דפוסי פעילות שיש בהם רלבנטיות לדיון ממוקד על מצבו של העם היהודי בכמה תחומים.

אחת המסקנות הרווחות מאוד בקרב מי שמנסים לשער את ההתפתחות העתידית, היא שהמגפה האיצה התפתחויות עבר. בהקשרים כלליים, וייתכן שגם בהשפעה על העולם היהודי, ההאצה הבולטת ביותר היא זו הנוגעת למעבר לפעילות דיגיטלית מרחוק, במסחר, בעבודה בלימודים, בפעילות תרבותית ועוד.

בהקשר זה צריך לשים לב כי המגפה מחוללת תנועה ותנועת נגד. לעבר הריחוק הפיסי - קרי, הרחק מקהילה. וגם לעבר הצורך בקהילה - לתמיכה בתקופת משבר ובדידות. מחקרים במדינות רבות העלו שהמגפה הביאה לחיזוק התא והקשר המשפחתי, בעיקר בקרב צעירים.⁶ אין כמעט מחלוקת, שבכמה מתחומי הפעילות האנושית, כמו מסחר ועבודה, שעוד לפני המגפה ניכרה בהם תנועה לעבר פעילות מרחוק, לא תהיה חזרה מלאה לאחור לאחר המגפה. אלה מהם שקשורים ישירות לזירה היהודית נוגעים ללימוד משותף, לכנסים ואירועי תוכן, לעבודה של ארגונים וחברות שיש להם נוכחות מבוזרת (כמו חלק ניכר מהמוסדות היהודיים). שאלת הפעילות מרחוק בזירה הדתית נותרת פתוחה.⁷ למעשה, בלא מעט מדינות

וחברות, זוהתה נטייה של בני אדם שפעילות דתית חשובה להם, הן לחיזוק האמונה והן לרצון להגביר את תכיפות ההשתתפות בהתכנסויות דתיות עם תום המגפה.⁸

שינוי עיקרי שקהילות יהודיות עשויות להתמודד אתו, אם יתברר שהחזרה לנוכחות פיסית אינה מלאה, והיהודים מעדיפים פעילות דיגיטלית, הוא ירידה בערכן כספקיות של תרבות, תוכן ושאר "מוצרי זהות". המעבר לתוכן דיגיטלי יאפשר למצוא את כל אלה בשוק הדיגיטלי ללא קשר לקהילה סמוכה ומידית. לעומת זאת, לקהילות יהיה ערך, אולי נוסף, בפריסת רשת בטחון של תמיכה רגשית לחברים. לא מעט מומחים מתחום הנפש סבורים כי לתקופת המגפה יש פוטנציאל של השפעה ארוכת טווח על החוסן הרגשי של בני אדם, בעיקר צעירים, שהמגפה מקשה על המעבר שלהם לחיי המבוגרים העצמאיים.⁹

כפי שנראה כעת, מספר החברים הרשומים במוסדות יהודיים לא ירד בתקופת המגפה באופן משמעותי, לא כאשר מדובר בבתי כנסת ולא כאשר מדובר בארגוני חברה וקהילה (ויש לציין: בארה"ב ברק כשליש מהיהודים אומרים שהם חברים בבית כנסת, כחמישית משתתפים בתפילות יותר מפעם בחודש). עם זאת, במקרים רבים משמעותה של החברות במוסדות, וההשקעה הנדרשת מהחברים בהם, שינתה את אופייה. למעשה, נראה שסיבה עיקרית לכך שלא ניכרת שחיקה משמעותית בשיעור החברות היא החלטה שקיבלו רבים מהמוסדות לוותר לגמרי, או להפחית באורח ניכר, את הדרישה להשתתפות כספית של החברים באחזקת המוסדות.¹⁰ משמעותה של החלטה כזו בתקופה כזאת

היבט נוסף של חיזוק הזירה הדיגיטלית הוא בהדגשת חשיבותו של המגזר העוסק בפיתוח הגנת סייבר

כפולה: החברים גם לא נדרשו לשלם, וגם לא הייתה להם אפשרות לבוא. כך שמדובר בחברות נמשכת אך רופפת יותר מצד המחויבות המעשית.

היבט נוסף של חיזוק הזירה הדיגיטלית הוא בהדגשת חשיבותו של המגזר העוסק בפיתוח הגנת סייבר. חשיבות גוברת זו (בנוסף להתעצמות של לוחמת סייבר ופשיעה בסייבר) הביאה השנה לזינוק חד בהשקעה בחברות ישראליות העוסקות בתחום, שישראל נחשבת בו למעצמה בקנה מידה עולמי. מכיוון שכך, המשך המגמה של מעבר לדיגיטציה עשוי לתרום להתאוששות הכלכלית המהירה יחסית של ישראל מההאטה הכלכלית של הקורונה ולהתחזקות שלה ככוח כלכלי וכמרכז ידע.¹¹ התחזקות זו מניבה לישראל גם מנופים תדמיתיים ומדיניים מול מדינות רבות המעוניינות בטכנולוגיה ובידע שיש בידיה (ולעיתים גם קשיי תדמית, כפי שקרה בפרשת NSO והעברת תוכנות ריגול לערב הסעודית).¹²

במה שנוגע לזירה הבינלאומית (שאת עיקר הסקירה הנוגעת לה תמצאו בעמוד 25), השערת רוב המומחים היא כי המגפה תוביל להחלשה של תהליכי גלובליזציה, וניסיון של מדינות להסתמך פחות על יחסי מסחר ותרבות עם מדינות אחרות. עם זאת, המגפה מובילה בהכרח גם להכרה בצורך בשיתוף פעולה גלובלי כאשר מתחולל משבר שאינו תחום בגבולה של מדינה מסוימת. בלשונו של איוון קרסטוב,¹³ המגפה הן חשפה את כשלי הגלובליזציה והן פועלת כסוכנת של גלובליזציה. דו"חות עבר של המכון למדיניות העם היהודי האריכו בתיאור האופן שבו עידן הגלובליזציה שירת היטב את ישראל ואת העם היהודי, משום שהבליט את היתרונות היחסיים ונתן מענה לצרכים היחודיים שלהם. לא נחזור על תיאורים אלה, אך נזכיר כמה היבטים אפשריים של השינוי (בעיקר אם יהיה מואץ, כפי שמניחים רבים מהמומחים) והאופן שישפיע על הקהילות היהודיות: המשך התגברות האנטישמיות; ירידה בתיירות

המאפשרת מפגש פנים אל פנים; שחיקה בכונות של ישראל, וביכולתה הכלכלית, לקלוט עלייה יהודית; חיזוק הלכידות היהודית-ישראלית והתרחקות מעמיות יהודית גלובלית (ההערכה הרווחת היא כי המציאות שלאחר הקורונה תחזק את הלאומיות הטריטוריאלית יותר מאשר את הלאומיות האתנית);¹⁴ ועוד.

מגמות פוליטיות-חברתיות בישראל

ישראל מתקשה מזה כמה שנים להתנהל תחת ממשלה יציבה. מציאות זו מאיימת לשחוק בחוסנה של ישראל ובהרתעה שהיא מקרינה כלפי אויביה. השנה נערכו בה בחירות רביעיות בתוך תקופה של שנתיים, והן הובילו להקמת קואליציה חדשה, וממשלה חדשה, שיש בה שינוי משמעותי לעומת קודמותיה, אך נהנית מרוב קטן ולא יציב בכנסת. בשלב זה, קשה מאוד לחזות כמה זמן תוכל ממשלה זו להחזיק מעמד במציאות השוררת בישראל, אך ראוי להציג חידושים ואתגרים שליוו את הקמתה בכמה צירים.

הציר האישי: שותפות על בסיס יריב משותף. הסתייגות מהמשך כהונתו של בנימין נתניהו כראש ממשלת ישראל לאחר כתרסר שנות כהונה, הייתה הדבק העיקרי של הממשלה החדשה. מפלגות שונות הכריעו במהלך סבבי הבחירות שלא ישבו עם נתניהו כראש ממשלה בקואליציה, הן משום שראש הממשלה עומד לדין פלילי, הן משום שחבריהן סבורים שכהונתו התארכה מעבר לרצוי, הן משום שהם סבורים שראש הממשלה אימץ תרבות פוליטית של פילוג ושיסוי, הן משום שהם סבורים שראש ממשלה מתעדף את הישרדותו האישית על פני טובת מדינת ישראל. בלי להיכנס לשאלה האם טענות אלה נכונות אם לאו, העובדה היא כי הביאו מספר משמעותי של מפלגות וחברי כנסת תחילה למסקנה כי מוטב לישראל מצב של אי יציבות וסיבובי בחירות נוספים על פני המשך

כהונתו של נתניהו, ובהמשך, לאחר הסיבוב הרביעי, הביאו מספר מספיק של מפלגות להכרה כי מוטב להקים קואליציה עם יריבים אידיאולוגיים, על פני המשך המצב הקיים של שלטון בהובלת מפלגת ליכוד ותחת מנהיגותו של נתניהו.

הציר האידיאולוגי: תרגיל מתמיד בפשרה. בשנים האחרונות, שיח פוליטי מקוטב שמתקיים בישראל הוביל לא מעט מפלגות, בעיקר אך לא רק בצד הימני של המפה הפוליטית, להכריז על מפלגות אחרות כפסולות לשותפות מסיבות אידיאולוגיות. כמובן, מלכתחילה ברור ששיבה משותפת בקואליציה של מפלגות שאין ביניהן הסכמה אידיאולוגית היא מהלך מורכב. אך ישנו פער בין העדפה לקואליציה הומוגנית יחסית לבין

פסילה מוחלטת של אפשרות להרחבת האוהל במקרה הצורך. הממשלה החדשה מבטאת למעשה הסתייגות בדיעבד מפסילות העבר, וחתירה לשותפות בין יריבים אידיאולוגיים, תוך כדי צורך מתמיד בויתורים ופשרות, והליכה על הסף של כלל מרכיבי הקואליציה. כך, מפלגות ימין מובהקות נאלצו להשלים עם כישלונן להעביר את "חוק האזרחות", שהן רואות בו אבן יסוד במדיניות ההגירה של ישראל, ולעומתן מפלגות המסתייגות בחריפות מהחוק ניסו לסייע להעברה שלו מתוך הסכמה לפשרות שונות. לפחות בחודשים שלאחר הקמת הקואליציה, נראה היה כי כלל מרכיביה עושים מאמץ ניכר לשמור על יחסים הרמוניים, ולא לאפשר לפערים העקרוניים לפרק את השותפות. עם זאת, פערים אלה לא נעלמו, ויש בהם כדי להוסיף אתגר נוסף לשאר האתגרים שהממשלה מתמודדת

הממשלה
החדשה
מבטאת למעשה
הסתייגות
בדיעבד מפסילות
העבר, ושותפות
בין יריבים
אידיאולוגיים

איתם, ולהציף לעיתים קרובות מחדש שאלות על יכולת ההישרדות של הממשלה לנוכח משברים.

הציר החרדי: הדרה (זמנית?) מהשלטון. ביחסי החרדים עם הרוב הלא חרדי בישראל ניכר מתח קבוע שנדמה שנמצא כעת בקו עלייה. מתח זה נובע מאי הסכמה בשאלות מהותיות על תרבות המדינה, מהסתייגות של הרוב הלא חרדי מהתרומה הדלה של החברה החרדית לכלכלת ישראל, מהעובדה שהחרדים ככלל אינם משרתים בצה"ל. בתקופת הקורונה נוסף על אלה מתח בשל סירוב של קבוצות בחברה החרדית לקיים את הנחיות הממשלה. כן נוסף עליו השנה מתח לאחר האסון בהר מרון בל"ג בעומר, שבו נהרגו יותר מארבעים בני אדם בשל כשל בניהול האתר שאליו באים בכל שנה מאות אלפי חרדים, ועם זאת הוא מתנהל במעין אוטונומיה ניהולית שהשלטון והמשטרה מתקשים להסדיר את הנעשה בה. לבדיקת האסון הוקמה ועדת חקירה ממלכתית, שדיוניה בחודשים הקרובים בוודאי יוסיפו מתח ליחסים מתוחים ממילא.

לכל אלה צריך להוסיף, כמובן, את המשך העלייה בשיעור החרדים בישראל, תוצאתם של ילודה ושימור. מגמה דמוגרפית זו, שהובלטה השנה גם בדיווחים הקבועים על שיעוריהן של קבוצות אוכלוסייה בעיר ירושלים, מייצרת תחושת דחיפות של גורמים פוליטיים ביחס לצורך להתמודד עם האתגר החרדי. בממשלה החדשה, שהוקמה ללא שותפות עם המפלגות החרדיות, מסתמן היחס למגזר זה כמוקד אפשרי של מתח בין המפלגות. חלקן רואות בשינוי כללי המשחק מול המגזר החרדי משימה ראשונה במעלה, המחייבת הפעלת כוח שלטוני - בעוד שאחרות מבקשות לקיים עם החרדים דיאלוג בניסיון להביא לשינוי הדרגתי יותר, וללא יצירת משברים. מהלך של שר האוצר בחודש יולי, שמשמעותו קיצוץ משמעותי בהטבה כלכלית לילדיהם של תלמידי ישיבה, הביא לביטוי את המתח הפנים-קואליציוני בזירה זו, וגם העלה מחדש לדיון את

האופן שבו צריכה מדינת ישראל להתמודד עם האתגר של החברה החרדית הצומחת.

הציר הערבי: שותפות פעילה. הדינמיקה של היחסים הפוליטיים בין יהודים וערבים בישראל היא התופעה המרתקת ואולי גם החשובה ביותר לטווח ארוך בסבבי מערכות הבחירות האחרונות. תוצאת דינמיקה זאת היא הקמת ממשלה הנשענת על קולות של ארבעה חברי כנסת ערבים מהתנועה האיסלמית - לראשונה בתולדות מדינת ישראל. מהלך זה של שיתוף המפלגה הערבית בקואליציה (והמשא ומתן שקיימו גם אנשי מפלגת הליכוד עם מפלגת רע"מ בניסיון לשתפם בקואליציה אחרת) ניפץ למעשה קיר זכוכית שהקשה מאוד, פוליטית ותודעתית, על שותפות שלטונית יהודית-ערבית. מהלך זה השפיע, כך נדמה, הן על תודעתם של אותם יהודים שהתרגלו לראות במפלגות ערביות שותפות לא לגיטימיות לשלטון - והן על זו של ערבים ישראלים שנציגיהם בחרו עד כה לפעול בשולי הזירה הפוליטית.

עם זאת, זהו מהלך שיש בו ממד של סיכון, שכבר התבטא בכמה משברים בשבועות הראשונים לקיומה של הקואליציה. הסתייגות של חברי רע"מ מנעה את העברת חוק אזרחות. חלקם התבטאו באופן המעורר שאלה מה יקרה אם וכאשר ישראל תצטרך לפעול ביטחונית בעזה. גם דברים שאמר ראש התנועה בעניין נוכחות יהודים על הר הבית עוררו מחלוקת. עם העברת תקציבים וסמכויות לידי המפלגה, האופוזיציה בוודאי תנסה לזהות בפעולות מנהיגיה מהלכים שעלולים לקומם ציבור גדול נגדה ונגד הקואליציה שהיא חברה בה (בעיקר בהקשר לפעולות הנוגעות להסדרת ההתיישבות של בדואים בנגב). במילים אחרות: לחברות של רע"מ בקואליציה יש פוטנציאל להוכיח ששותפות יהודית-ערבית בזירה הפוליטית אפשרית ומועילה לכל המעורבים בה, אך היא יכולה גם להוביל למשבר שרק יזכיר שצודקים הגורסים ששותפות

כזאת, המנסה לגשר על פערים עמוקים בהבנת החזון של מדינת ישראל, אינה אפשרית.

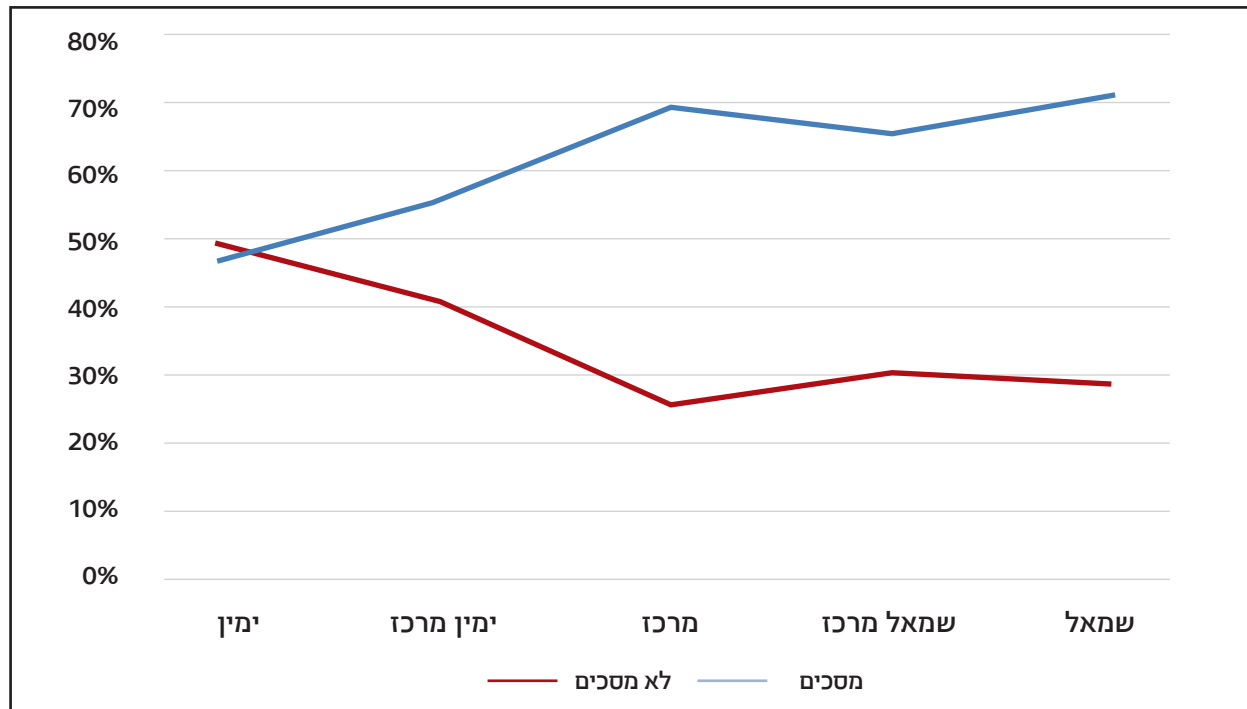
מהומות ערביי ישראל

לצד ההתפתחות הפוליטית לכיוון של שותפות יהודית-ערבית, התמודדה ישראל במהלך חודש מאי 2021 עם משבר חמור ואלים ביחסי יהודים וערבים, שזכה לכינוי "פרעות תשפ"א". משבר זה חשף את העובדה שיחסים אלה אינם ניתנים למדידה על ציר התפתחות אחד בלבד, ושכל הערכה של מגמות לעתיד צריכה לקחת בחשבון זרמי מעמקים ותפניות בלתי צפויות,

שעלולות לשבש את הרצון של שני הצדדים לחיות בשלום, בשגשוג ובביטחון.

המשבר של מאי בא במקביל להתלקחות בחזית עזה, שבמהלכה נורו על ישראל יותר מארבעת אלפים רקטות. בזמן זה אירעו בתוך ישראל (כולל במזרח ירושלים) אירועים אלימים מסוגים שונים, שכללו הפגנות, התפרעויות, שריפת רכוש, השלכת בקבוקי תבערה ואבנים, התנגשות עם כוחות הביטחון, מכות, לעיתים עד כדי פגיעה בנפש. חזית פנימית זו הקרינה באורח שלילי על יחסי יהודים וערבים, ותוצאותיה ארוכות הטווח עוד יתבררו בהמשך הדרך.¹⁵

יש עתיד משותף לכלל הישראלים, ערבים ויהודים (משיבים יהודים)

מקור: סקר הפלורליזם, המכון למדיניות העם היהודי, 2021. הסקר נערך לפני מבצע שומר החומות בעזה.

בתחושת הביטחון, בשגשוג הכלכלי, ותחייב אותו לנקוט בפעולות שיקרינו על מעמד המדינה ועל יחסיה עם מדינות אחרות בעולם.

הקהילה היהודית בארה"ב

הקהילה היהודית הגדולה של ארה"ב הושפעה השנה מכמה אירועים בעלי משקל. ראשית, מגפת הקורונה, שנית, מערכת בחירות סוערת וחילופי שלטון, שלישית, עלייה ברמת האנטישמיות. כבר כמה שנים שמחוג האנטישמיות מורה על עלייה הדרגתית בחששם של יהודים מפני התגברות תופעות של אנטישמיות, וכן - אם כי לא באותו שיעור - על עלייה מסוימת בפועל במספר ההתנכלויות ליהודים.¹⁶ על פי נתונים עדכניים, יותר ממחצית מיהודי ארה"ב מרגישים בטוחים פחות מאשר בשנים קודמות.¹⁷ כמעט מחצית מהיהודים סבורים שיש היום בארה"ב "הרבה אנטישמיות" (45%). יותר ממחצית מהיהודים מנו לפחות אירוע אחד שבו חשו אנטישמיות באופן אישי, אם כי רק במיעוט קטן מהמקרים מדובר בתקיפה פיזית שכוונה אליהם (5%) וברוב המקרים מדובר בעדות ראייה (גרפיטי או פוסט אונליין). ניתוח עיקרי של תופעה זו בארה"ב ובכלל הקהילות היהודיות (מופיע בעמוד 57)

הנתונים המעודכנים ביותר על מצבה של יהדות אמריקה לקוחים מדו"ח מקיף על הקהילה היהודית שפרסם מכון הסקרים פיו, שמונה שנים לאחר פרסומו של מחקר דומה. פרסום זה ישמש מצע עיקרי לדיון על הקהילה היהודית בארה"ב בשנים הבאות. עיקריו פורסמו בהרחבה בעיתונות בארה"ב ובישראל, אך ראוי לחזור על כמה מהם שמסמנים מגמות ארוכות טווח, ושיש להם השלכות גם על מקבלי החלטות מדיניות בעם היהודי.

מספר היהודים באמריקה: כפי שקרה גם במקרה של הדו"ח הקודם, וביחס לדו"חות אחרים, המאפיינים

האירועים האלימים בתוך ישראל בתקופה המדוברת התפתחו בארבעה שלבים. תחילתם במתיחות בירושלים, ובעימותים בהקשר להר הבית ובסביבתו שער שכם של העיר העתיקה. המשכם בהתפרעויות של ערבים ישראלים בערים מעורבות ובמקומות נוספים, ותקיפה של יהודים עד כדי סיכון חיים. אירועים מסוג זה נצפו ביפו, בלוד, בעכו, ברמלה, בחיפה ובצמתים מרכזיות בצפון ובדרום הארץ. אירועים אלה ערערו את תחושת הביטחון של התושבים היהודים, וגררו פגיעה חמורה במרקם החיים המשותפים. תגובת המשטרה להתפרעויות הייתה איטית, וגררה החרפה של המהומות ושל התגובה עליהן, כולל ירי בנשק חי של יהודים מתגוננים. בהמשך באו התפרעויות אלימות נגד של יהודים במספר מוקדים, שכללו פגיעה בערבים, חלק מהם חפים מפשע, שזכו לתהודה רבה. האירועים באו לסיום עם תגבור כוחות המשטרה בכוחות של משמר הגבול, ועוצר לילי זמני במספר מוקדים.

התפרצות של אלימות ערבית-יהודית המחישה את הסכנה להידרדרות מהירה של היחסים בין שתי האוכלוסיות

מאז תום האירועים, בערים המעורבות עדיין מורגשת מתיחות, וניכרת בהן חשדנות הדדית בעיקר של יהודים כלפי ערבים. חלקם אומרים כי ייקח זמן רב לשקם את תחושת השותפות והביטחון, ותובעים כי המדינה תפעל באופן שיבטיח את שלומם במקרים של התפרצות נוספת של אלימות. מבלי להיכנס לשאלה המורכבת ורבת הרבדים של הסיבות האפשריות להתפרצות, ברור כי היא המחישה את הסכנה הממשית להידרדרות מהירה של היחסים בין שתי אוכלוסיות למעין "מלחמת אזרחים" פנימית, שתקשה עד מאוד בעיקר על חיי המיעוט הערבי, החשוף לכוחו של הרוב, אך תעלה גם לרוב היהודי בפגיעה חמורה

היחודיים הן של אמריקה עצמה (הפרדת דת ומדינה) והן של הקהילה היהודית באמריקה (יהודים מבחירה), אינם מאפשרים לקבוע מספר מוסכם ומוסמך של מספר היהודים. מספר זה נתון לזיכרון, שמגיע עד כדי פער של כמיליון וחצי בני אדם, הן בשל שיטות שונות של אופן איסוף הנתונים (המתודולוגיה), והן בשל הגדרות שונות של הגבולות המגדירים את השבט ה"יהודי". בדו"ח פיו ניכרים כמה היבטים המקרינים על מחלוקות אלה. ביניהן, השאלה האם היהדות היא דת (חלק גדל מיהודי אמריקה אינם "יהודים לפי דת"), האם ניתן לקיים יהדות לחצאין ("יהודים חלקית"), האם די בהחלטת הפרט על שייכותו, או שמא יש קריטריון קהילתי משותף ומחייב (הן בשאלת המוצא והן בשאלת ההצטרפות), ועוד. (הערכה מלאה של מספר היהודים באמריקה, בעמוד 75).

בהקשר העובדתי שאין עליו ויכוח ממשי, ברור מהדו"ח ששיעור הנישואים המעורבים בקרב מי שמגדירים את עצמם כיהודים בארה"ב גבוה מכפי שהיה במאה הקודמת (בדור הצעיר קרוב לשבעים אחוזים). עובדה זו מקרינה על המבנה הקהילתי (רבים מחברי הקהילה אינם יהודים, או מתגוררים במשק בית שאינו "יהודי" בכל מרכיביו), על חינוך הדור הבא (שמחציתו לפחות תגדל בבית עם הורה יהודי אחד), על הגדרת הקבוצה ותחושת הלכידות שלה (כאשר ישנם יהודים רבים הממוקמים ב"שטחים אפורים" שיש המקבלים ויש שאינם מקבלים כשייכים לשבט היהודי), על היחסים עם ישראל ועם קהילות נוספות בעולם (שרובן מחזיקות בהגדרות שמרניות יותר של השתייכות), על אופי היחסים בין קבוצות "סגורות" וקבוצות "פתוחות" בתוך הקהילה היהודית אמריקאית ועוד. כמו כן, אפשר להניח ולצפות שבחלוף השנים לנוכחות הבולטת של לא-יהודים, של יהודים-חלקית ושל יהודים-לא על פי דת תהיה השפעה תרבותית על אופי הקהילה, תודעתה ומנהגיה. בין השאר, בהתייחס לעובדה ההיסטורית

שהמרכז הקהילתי של יהדות אמריקה, ברוב תולדותיה, היה מוסד בית הכנסת, ושהיהדות נתפסת באמריקה בראש ובראשונה כזרם דתי.¹⁸

יש לציין כי מגמה של החלשות הקשר למוסדות דתיים ניכרת בכלל הזירה האמריקאית, וזכתה השנה לתשומת לב רבה. השנה זיהה מכון הסקרים גאלופ, לראשונה מאז החל את מדידותיו (בשנות השלושים של המאה הקודמת), מצב שבו רוב האמריקאים אינם חברים במוסד דתי כלשהו (47%).¹⁹ מגמת הירידה בחברות במוסדות דתיים נמשכת כבר תקופה ארוכה, ומלווה בעלייה חדה בשיעור "חסרי הדת" באמריקה (Nones).²⁰ עם זאת, על פי דו"ח מקיץ 2021 דומה כי מגמת העלייה במספר חסרי דת, המונים כרבע מתושבי ארה"ב, הואטה.²¹

זהות וקיטוב: מבלי להיכנס לכלל נתוני המחקר, מתחייב לציין כי יהדות ארה"ב עוברת בעשורים אלה תהליכים שיש בהם אלמנטים של התרחבות ושל התגוונות. כלומר, מצד אחד הקהילה בהגדרתה המרחיבה גדלה, ומצד שני היא נעשית פחות אחידה. יש יותר יהודים, אך המכנה המשותף שהם יכולים להסכים עליו, הן בהקשר להתנהגות, הן בהקשר לערכים, הן ברמת הידיעות, הן ברמת החשיבות שהם מייחסים ליהדותם ועוד, הולך ונשחק. עובדה זו ניכרת גם בעדותם של היהודים עצמם שמוצאים מכנה משותף עם היהודים שדומים להם בהשקפת עולם, אך מעידים שבמקרים רבים אין להם הרבה במשותף עם יהודים אחרים. נתון זה בולט במיוחד בניכור בין יהודים שאינם אורתודוקסים לבין יהודים אורתודוקסים.

**יש יותר יהודים
בארה"ב, אך
המכנה המשותף
שהם יכולים
להסכים עליו,
התנהגותית
וערכית, הולך
ונשחק**

למעשה, כפי שקבע ד"ר שלמה פישר, המחקר של פיו מחזק את התחושה כי בקהילה היהודית מתפתחות שתי תופעות קוטביות של יהודיות ושל זהות יהודית. 1. זהות יהודית אורתודוקסית, ו-2. "יהודים ללא דת". תופעות אלה בולטות במיוחד בקבוצות גיל צעירות, ונעשות משמעותיות יותר עם הזמן. לשתייהן אופי שונה במובהק מזה שאפיין את הזהות היהודית-אמריקנית במאה ה-20. יהודים אמריקנים המזדהים כאורתודוקסים מהווים כ-17% מיהודי ארה"ב בקבוצות הגיל הצעירות (לעומת כעשירית בסך הכל). יהודים "ללא דת", קטגוריה המחייבת הסבר מורכב, אך כוללת בעיקר יהודים שקשריהם לקהילה היהודית ולעשייה יהודית רופפים מאוד, הם כ-40% מקבוצות הגיל הצעירות ביותר (לעומת 33% בסקר של 2013). כך שדומה שקבוצות אלה יהיו דומיננטיות עוד יותר בעתיד.

כמעט בכל נושא, שתי הקבוצות הללו נבדלות זו מזו באורח משמעותי מאוד. לדוגמה, ביחס לנישואים מעורבים: בקרב האורתודוקסים, שיעורם 2%; בקרב היהודים ללא דת, 79%. ביחס לקשר לישראל: שני שלישים מן האורתודוקסים אומרים כי יש להם הרבה במשותף עם יהודים בישראל. רק 4% מהיהודים ללא דת מרגישים כך. ועוד: 91% מהאורתודוקסים אומרים כי חשוב מאוד שנכדיהם יהיו יהודים. בקרב היהודים ללא דת, 4% חושבים שזה חשוב מאוד.

שתי הקבוצות נבדלות זו מזו גם ביחס למהות המושג יהודיות. האורתודוקסים מדגישים בעיקר הקפדה על ההלכה היהודית; 83% מהם חושבים כי הקפדה על ההלכה מהותית ליהודיות. אלא שקביעה זו מותירה אותם לבד. רק 15% מכלל היהודים חושבים שהקפדה על ההלכה מהותית, ומקרב היהודים ללא דת, 5% בלבד חושבים כך. במקביל, רק מעטים מהיהודים ללא דת חושבים שיהודיות משמעה להיות חלק מקהילה יהודית או להמשיך מסורות משפחתיות (12% ו-24% בהתאמה). תפיסה מקובלת גורסת שהזהות היהודית-

אמריקנית התפתחה כסוג של "דת אזרחית יהודית". אף שרוב היהודים בארה"ב אינם דתיים באופן אישי, הם מראים מחויבות נורמטיבית לסולידריות יהודית. אך לנוכח ממצאי פיו, צריך לקחת בחשבון את האפשרות שמגמה זאת נשחקת, משום שהיהודים ללא דת אינם נושאים את המחויבות הזאת באותה עוצמה, ולעומתם, האורתודוקסים החרדים נעים בכיוון של כיתתיות, שגם היא מרחיקה אותם משאר היהודים.

גם בהקשר ליחסי יהדות אמריקה עם ישראל ניכר בדו"ח הפער בין אורתודוקסים לבין לא אורתודוקסים, וכן ניכר הפער בין הדור הצעיר יותר לבין הדור המבוגר. פער זה אינו חדש, וכבר נדון בעבר, בין השאר, כאשר עלתה השאלה האם מדובר בפער הנובע ממעגל חיים או שמא מדובר בפער שיוביל לשינוי דורי ארוך טווח. לשאלה זו אין תשובה חד משמעית בדו"ח, המספק צילום מצב של תמונה ברגע נתון. עם זאת, במעקב אחר הצטברות של נתונים משנים קודמות ניתן לזהות ירידה הדרגתית בתחושה של כלל היהודים-אמריקאים שדאגה לישראל היא חלק מהותי של זהותם היהודית.

יחסי ישראל-תפוצות: כל ההתפתחויות שתוארו לעיל יכולות להקרין כמובן גם על משולש היחסים ירושלים-ושינגטון-יהדות ארה"ב, שבו רוחשות מגמות המאיימות להחליש את חוסנו (עוד על משולש היחסים ראו עמוד 31). בעוד שרוב היהודים בישראל רצו בניצחונם של דונלד טראמפ בבחירות בארה"ב, רוב המצביעים היהודיים בארה"ב (כ-70 אחוז) רצו לראות בתבוסתו. בציבור יהודי נרחב בארה"ב ניכרת הסתייגות ממרכיבים במדיניותה של ישראל (רק שלישי מהם סבורים כי ממשלת ישראל עושה מאמץ אמיתי להגיע להסכם שלום), ותופעה זו מחריפה לנוכח תהליך הקיטוב האידיאולוגי בארה"ב, שמקשה על שמירת האהדה הדו-מפלגתית לישראל.

בעת מבצע שומרי החומות בעזה בלטה במיוחד ביקורת חריפה שהטיחו כמה מנהיגים יהודים בישראל. ביקורת

זו באה במקביל להחרפת הטון כלפי ישראל בכלל הקבוצות של אמריקאים, בעיקר כאלה המזוהים עם הענף הפרוגרסיבי של המפלגה הדמוקרטית (שגם רבים מהיהודים מזדהים איתו). ביקורת זו מעידה כמובן על הלכי הרוח בקרב קבוצות של יהודים בישראל, אך מקרינה במקביל גם על גישתם של יהודים בישראל ליהודי ארה"ב. ככל שתגבר הביקורת, ותיעשה קולנית יותר, כך יתרבו היהודים בישראל שאינם רואים ביהודי אמריקה בעלי ברית מהימנים שניתן להישען עליהם, ויתגבר הניכור בין הקבוצות. מאמר מעורר הדים של יו"ר הסוכנות היהודית לשעבר נתן שרנסקי ושל הפרופ' גיל טרוי נתן ביטוי לאפשרות זו, והד לקוצר הרוח שחשים יהודים רבים בישראל לנוכח ביקורת של יהודים בארה"ב הגולשת לעיתים לגישה לא ציונית או אנטי-ציונית. "אמנם", כתבו המחברים, "יהודים אנטי-ציוניים הם חלק קטן מיהדות אמריקה, שגודלם מתגמד לעומת השבעים-שמונים אחוז מהקהילה היהודית האמריקאית, שלפי הסקרים תומכים בקיומה של ישראל כמדינה יהודית. אך בתקופה שבה 85% מיהודי אמריקה אומרים גם כי 'חשוב' או 'חשוב מאוד' בעיניהם 'לעמוד לצד המוחלשים או המדוכאים', אין זה פלא כי עבור יהודים אמריקאים רבים, במיוחד אלה מהם החשופים לעין הציבורית, ישראל הפכה לנטל המסכן את מעמדם כפרוגרסיבים טובים".²²

על הממשלה החדשה בישראל לתת את דעתה לאתגרים אלה, שחלק ניכר מהם נובעים מהבדלים מהותיים במבנה הקהילות ובזהות הנוצרת בהן, שאין זה המקום להרחיב עליהם.²³ הקמתה מגלמת הזדמנות לטפל לפחות בחלקם. נוכחותו רבת השנים של נתניהו לוותה בכמה משברים, שיהודים בתפוצות רואים בו, בצדק או שלא בצדק, את האחראי העיקרי להם (משבר הכותל הוא דוגמה מרכזית, אך לא יחידה לכך). כך בוודאי בקרב יהודי ארה"ב, אך גם בקרב רבות מהקהילות היהודיות באירופה.²⁴ הממשלה החדשה

תוכל לנסות ולפתוח "דף חדש", גם אם אינו צפוי להיות מלווה בשינוי דרמטי במדיניות. ראוי להזכיר שגם מערכת הבחירות האחרונה, שבעקבותיה עלתה הממשלה החדשה לשלטון, הבליטה את העובדה שרוב הציבור היהודי בישראל מזהה היום עם מפלגות ימין ועם מדיניות (בעיקר בנושאי חוץ ובטחון) שנוטה לימין.

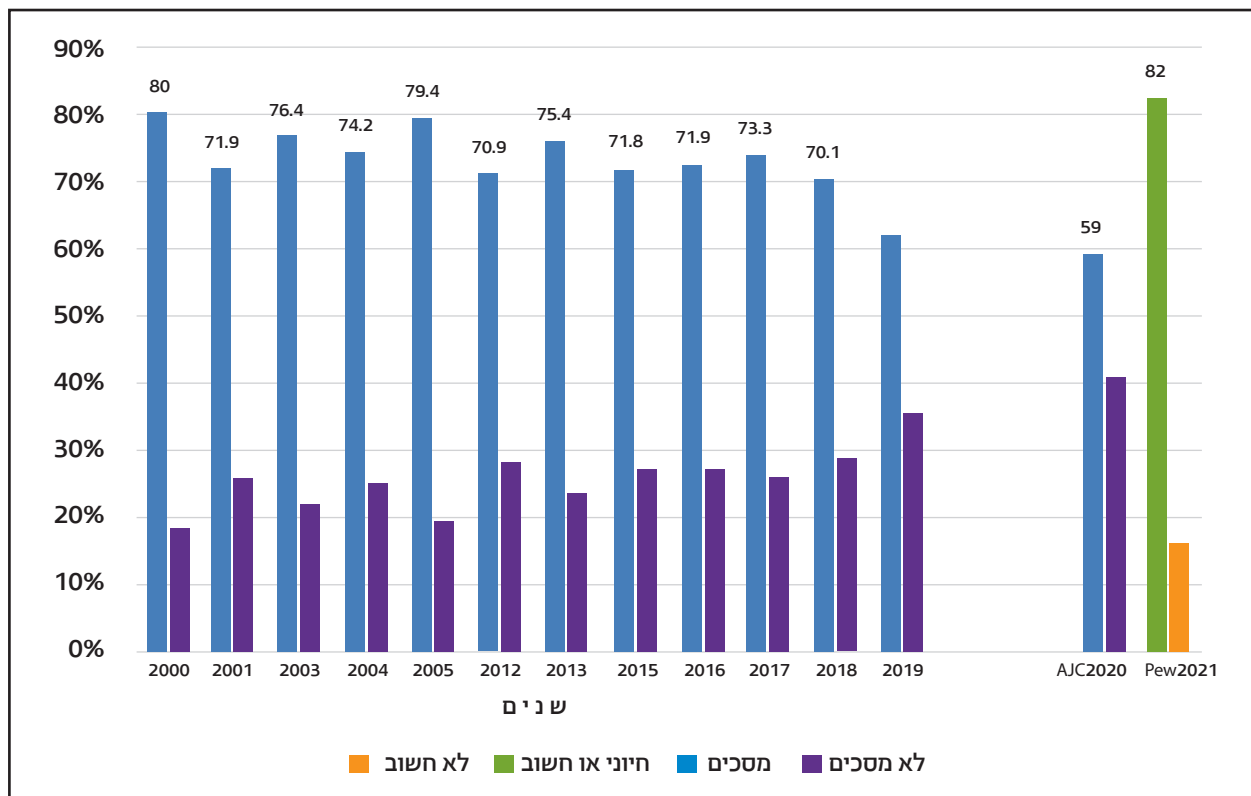
עם זאת, לכמה מחברי הממשלה החדשה הבנה טובה של זירת היחסים בין הקהילות. ראש הממשלה נפתלי בנט כיהן כשר התפוצות, ומכיר היטב כמה מהנושאים העומדים במחלוקת בין ישראל לבין ראשי הקהילות. שר התפוצות החדש, נחמן שי, כיהן בעבר כנציג הפדרציות היהודיות בישראל, ומכיר גם הוא היטב את הזירה היהודית בארה"ב. עצם העובדה שאישים אלה, לצדו של שר החוץ יאיר לפיד, ושל נשיא מדינה חדש (יצחק הרצוג), שכיהן עד לא מכבר כיו"ר הסוכנות היהודית, הם שינהלו כעת את השיח עם ראשי יהדות התפוצות, אמור להביא לשיפור מידי המתלווה לכל התחלה חדשה מסוג זה.

התפתחויות בקהילות נוספות

מגפת הקורונה ליוותה את הקהילות היהודיות ברחבי העולם, שהושפעו באורח דרמטי מהאופן שבו מדינות שונות התמודדו עם האתגר החדש. כפי שצוין לעיל, יהודים במדינות רבות באמריקה הלטינית (ברזיל מוכת הקורונה, ומדינות נוספות), חיפשו מקלט וחיסון בארה"ב. במדינות אחרות, כמו אוסטרליה, קהילות נבחנו ביכולתן להדק את השורות למול סגרים ארוכים (במלבורן דווח על השתתפות הערה של יהודים בפעילות מקוונת של בתי כנסת).

בתחילת השנה שעברה פורסם מחקר מקיף שמצא כי באירופה, טורקיה ורוסיה מתגוררים כ-1.3 מיליון בני אדם המזהים את עצמם כיהודים.²⁵ על פי מחקר זה, מספר היהודים במרחב המדובר צנח באורח דרמטי

דאגה לישראל היא חלק חשוב מזהותי היהודית (השוואה בין סקרים)

מקור: עיבוד המכון למדיניות העם היהודי על סקרי AJC וסקר פיו 2021

המשותף והתלות ההדדית באותן קהילות יהודיות, שלחבריהן מחויבות גבוהה לקהילה.²⁶ מגמות אלה ניכרו במיוחד לנוכח התפרצות אנטישמית במהלך מבצע שומר החומות בכמה מדינות, אך אירועים נוספים הדגישו אותה: בצרפת, היהודים נדהמו מפסק דין מקל לרוצח יהודייה. בבלגיה התקבלה החלטה ממשלית שמשמעותה שחיקה ברמת ההגנה על המוסדות היהודיים. ארגונים יהודים מחו על כוונת הבלגים לבטל את הנוכחות של כוחות צבא ליד מבני ציבור וקהילה יהודיים. בפולין הקהילה נאלצה לצפות בעימות החריף בין ממשלתם לבין ממשלת ישראל וארגונים יהודיים גדולים, בעקבות חקיקה שתקשה

מאז שנות השבעים. כך, בשל ההגירה המשמעותית של יהודים לישראל ולצפון אמריקה לאחר נפילת מסך הברזל, אך לא רק בגללה. גם במדינות מערב אירופה ירד מספר היהודים בקרוב לעשרה אחוזים. בקהילות רבות - כמו זו של גרמניה - נותרו יהודים מבוגרים מאוד (בממוצע) ואם לא יזכו לחיזוק משמעותי בעשורים הבאים הן ימשיכו להידלדל מספרית, ובהכרח גם תרבותית.

בקהילות אירופה נמשכו מגמות המוכרות גם משנים קודמות, שתוצאתן התכנסות של יהודים בקהילותיהם. תהליך זה כולל אלמנטים של הדרת יהודים מהחברה הכללית, אך יש בו גם כדי לחזק את תודעת הגורל

מאוד, עד כדי ביטול, את האפשרות של יהודים לקבל פיצוי על רכוש שנגזל מהם במהלך השואה ובעשורים שאחריה.

שינוי מסוים לטובה ניכר ביחסיהן של ממשלות אירופה עם ממשלת ישראל. כך בעת העימות בעזה, שבו לא נרשמה מתקפה חריפה על פעולותיו של צה"ל, כך לאחר חילופי ממשלה בישראל, כאשר ניכר כי בכמה מברית אירופה נוצר עניין לנצל הזדמנות לתיקון יחסים שהיו מתוחים בתקופות קודמות. הסקרים ממשיכים ללמד כי רוב יהודי אירופה לא רואים את עתיד ילדיהם ביבשת, גם אם בחיי היום יום הם משגשים כלכלית.

סיכום

את המגמות העיקריות שהשפיעו השנה על יהודי העולם אפשר לחלק לשתי קבוצות: דינמיקה פנימית הנוגעת לזהות, הגדרה עצמית, שמירה על מסורת וכדומה, ודינמיקה הנוגעת למגעם של יהודים עם אירועים המתרחשים בעולם, שגם להם יש השפעה על זהות ועל לכידות בקרב היהודים.

לקבוצה הראשונה שייכים עניינים כמו קיטוב בין קבוצות יהודיות, עליית שיעורם של היהודים ללא דת, יציבות פוליטית מעוררת בישראל, אתגרים ליחסים בין יהודים צעירים בעולם לבין ישראל ועוד. בנושאים אלה חלו השנה התפתחויות, ופורסמו השנה נתונים חדשים, אך עיקר המגמות שזוהו הן מגמות של המשך ולא של שינוי דרמטי. כך ביחס ליחסי חילונים וחרדים בישראל, כך ביחס לנישואים מעורבים בתפוצות, כך בהקשר לשאלות על מקומה של ישראל בזהות היהודית, או על הדגשת המרכיב הדתי של היהדות לעומת הדגשת מרכיבים של תרבות וערכים (היוצא דופן הוא היציבות הפוליטית בישראל - אם יתברר שהממשלה החדשה מחזיקה מעמד לטווח בינוני או ארוך).

לקבוצה השנייה שייכים עניינים כמו השפעתה של מגפת הקורונה והעלייה הנמשכת בגילויי אנטישמיות. בנושאים אלה חלו השנה שינויים של מגמה, שהם מעבר להמשך והדגשה של דברים ידועים מראש. קודם כל, משום שהמגפה עצמה היא מרכיב חדש שהעולם היהודי נאלץ להתמודד איתו. עוד, משום שגילויים של אנטישמיות בארה"ב, שזוהו השנה בדגש על גילויי שנאה של קבוצות שמאל רדיקלי, ערערו את תחושת הביטחון של הקהילה.

במילים אחרות: העולם היהודי מתמודד עם אתגרי הקבועים, במקביל לכניסתם של אתגרים חדשים, ובראשם הקורונה והתעצמות האנטישמיות. מצב זה מחייב את כלל המנהיגות היהודית במשנה זהירות בבואה לקבוע סדרי עדיפויות. ובמיוחד מתבקש שבימים אלה ממשלת ישראל והמוסדות היהודיים יידרשו לבעיות הדחופות, וינהגו ריסון בהוספת אתגרים חדשים, בעיקר מהסוג המוביל למתחים חדשים, פרי יוזמות פנים-יהודיות, לסדר היום העמוס לעיפיה.

הערות

- 1 על כך ראו את דיאלוג המכון לשנת 2021 בראשות ד"ר שלמה פיישר וד"ר ג'ון רסקיי. <http://jppi.org.il/uploads/Dialogue2021.pdf>
- 2 ישנו קושי מתודולוגי בהשוואה של דו"ח פיו 2021 לדו"ח הקודם מ-2013 בגלל הבדל משמעותי במתודולוגיית הסקירה. חוקרי פיו הדגישו כי מוטב לא לערוך השוואות, אם כי בתפיסה הציבורית ברור שנוצר רושם על פי הפער בין הנתונים הקודמים לנתונים המעודכנים.
- 3 בחלק זה של המאמר נסמכנו בין השאר על המאמר "הקהילה היהודית בתפוצות בעידן שלאחר הקורונה", שמואל רוזנר, המכון למדיניות העם היהודי, מרץ 2021. במאמר זה ניתן למצוא פירוט נוסף של השפעת הקורונה על קהילות יהודיות בעולם, וכן סדרה של המלצות מדיניות שלא נכללו במסמך זה. <http://jppi.org.il/he/article/קהילה-היהודית-בתפוצות-בעידן-שאחרי-הקורונה>.#YHaxzS0Rrq0

Audit of Antisemitic Incidents 2020, ראו לדוגמה: ADL, https://www.adl.org/audit2020 .	16	For Turkey's Sephardic Jews, Spanish passports provide a pathway for vaccination, the Jewish Forward, May 2021.	4
להרחבה על מצב האנטישמיות ראו את המדד המשולב של המכון למדיניות העם היהודי. http://jppi.org.il/he/article/aa2020/indices/anti-semitism/#.YKo7uS8RrQ0	17	See, for example: TEN LESSONS FOR A POST-PANDEMIC WORLD, Fareed Zakaria, W.W. Norton, 2020; and this collection of essays in the Financial Times: https://www.ft.com/aftermath ; and The World After the Coronavirus, Foreign Policy (https://foreignpolicy.com/2021/01/02/2021-coronavirus-predictions-/(global-thinkers-after-vaccine	5
ולראייה, דו"ח מכון פיו על היהודים יוצא על ידי המרכז לדת וחברה.	18	https://www.pewforum.org/2021/01/27/more-americans-than-people-in-other-advanced-economies-say-covid-19-has-strengthened-/religious-faith	6
https://news.gallup.com/poll/341963/church-membership-falls-below-majority-first-time.aspx	19	See: Will the coronavirus permanently convert in-person worshippers to online streamers? They don't think so, Alan Cooperman, Pew, 2020 .	7
ראו: The Nones: Where They Came From, Who They Are, and Where They Are Going, Ryan P. Burge. Fortress Press, 2021.	20	More Americans Than People in Other Advanced Economies Say COVID-19 Has Strengthened Religious Faith, Pew, 2021.	8
The 2020 Census of American Religion, PRRI, July 2021.	21	See, for example, Prof. Karestan Koenen, at the Harvard Gazette (Outbreak forced changes big (and small, some of which are here to stay, 2020.	9
The Un-Jews, The Jewish attempt to cancel Israel and Jewish peoplehood, Nathan Sharansky, Gil Troy, Tablet Magazine, June 2021.	22	Amid Covid Slump, Synagogues Finding it Pays to Innovate, Stewart Ain, July 14, 2020.	10
להרחבה בעניין זה ראו לדוגמה: 70 שנה ליחסי ישראל-תפוצות: הדור הבא, המכון למדיניות העם היהודי, 2018.	23	ראו: מלחמת הסייבר מסלימה ודווקא ישראל תרוויח, סופי שולמן, כלכליסט, אפריל 2021. https://www.calcalist.co.il/internet/articles/0,7340,L-3902410,00.html	11
What European Jews Want From the New Israeli Government – and Will They Miss Netanyahu?, Haaretz, June, 2021.	24	Israeli Spyware Maker Is in Spotlight Amid Reports of Wide Abuses, New York Times, July 18, 2021.	12
ראו: Jews in Europe at the Turn of the Millennium, jpr, October 2020.	25	Is It Tomorrow Yet?, Ivan Krastev, Penguin.	13
ראו: האם עתידה של יהדות אירופה בסכנה? דב מימון, המכון למדיניות העם היהודי, יולי 2021.	26	Krastev: The seven early lessons of the global coronavirus crisis, New Statesmen, 2020.	14
		להרחבה בנושא זה ראו: "מאורעות תשפ"א" של ערביי ישראל והשלכותיהן, שמואל רוזנר, המכון למדיניות העם היהודי, יוני 2021.	15

מדדים

מדד תלת-ממדי משולב: האנטישמיות

12

בחמש השנים האחרונות נצפו מגמות שליליות דומות במהותן, אם גם לא בהיקפן, גם בקנדה ובארצות הברית. יש צורך לעקוב אחר מגמות אלה, ולגייס משאבים לבלימת האיומים שמגמות אלה מייצגות.

בהקשר רחב, מגמות אלה משקפות תמיכה דועכת בפלורליזם הליברלי. הן משקפות התגברות של כוחות אנטי-ליברליים (ימין קיצוני, נאו-נאצים, איסלאמיסטים, שמאל קיצוני) המנצלים דעות אנטישמיות קדומות במסגרת המתקפה הכללית על הסדר הליברלי. הגנה על היהודים, היא למעשה הגנה על הסדר הפוליטי הנתון תחת איום.

החל משנת 2000, ולאחר תקופת חסד שנמשכה מסוף מלחמת העולם השנייה, האנטישמיות באירופה התחדשה, ובהדרגה הביאה להרחקה של היהודים מהזירה הפוליטית ומהדיון הציבורי. 71% מהיהודים נמנעים מלהציג בפומבי פריטי לבוש העלולים לזהות אותם כיהודים, 35% נמנעים מהשתתפות באירועים יהודיים, 38% שוקלים להגר משום שאינם מרגישים בטוחים כיהודים, 70% נמנעים מלשוחח על יהדות או על מדינת ישראל עם עמיתיהם לעבודה.¹

המלצות

- **ניטור** - לשם בלימת מגמות של "אירופיזציה" של החיים היהודיים באמריקה. נתאר במדד זה סדרה של מגמות שליליות שִנְצָפו בעשורים האחרונים באירופה, שאנו ממליצים לנטר בארה"ב.
- **מיקוד** - המגמה החשובה ביותר שאחריה יש לעקוב היא מידת ההשפעה של כוחות קיצוניים, בשמאל ובימין, על שחקני הזרם המרכזי.
- **תיאום** - המכון למדיניות העם היהודי חוזר השנה על המלצתו לתיאום בין ממשלת ישראל, ארגונים יהודיים בולטים, וקהילות בתפוצות במסגרת המאבק באנטישמיות.
- **ישראל** - כמו כן, אנו מדגישים את ההמלצה לישראל להקים גוף אינטגרטיבי שיעקוב ויגיב באופן פרואקטיבי על ההתפתחויות בתפוצות.
- **תפוצות** - הכלי היעיל ביותר למניעת דחיקה לשוליים החברתיים הוא בהקמת קואליציות חזקות עם מיעוטים מאויימים אחרים, כמו גם עם קבוצות שמודאגות מעתיד הליברליזם כפי שהוא מצטייר כיום. ההמלצה המרכזית של המכון היא להגביר את המאמצים בכיוון זה. עם זאת, כפי שיוסבר להלן, באירופה (ואולי גם בארצות הברית), משימה זו אינה פשוטה לביצוע. במקביל, אנו ממליצים להדק את הקשר של מוסדות יהודים עם התקשורת ועם החברות המנטרות את הרשתות החברתיות, כמו גם עם פקידי ממשלה בתפקידי מפתח (לרבות פקידיים בכירים המופקדים על מאבק באנטישמיות וקידום חופש דת).

רמת חומרת האנטישמיות בארצות שונות

(בהתבסס על אי-הנוחות כפי שהיא נתפסת בקרב יהודים)

שבדיה	הונגריה	רוסיה	צרפת	גרמניה	בריטניה	ארה"ב	
דאגה רבה	דאגה	להמשך מעקב	דאגה גוברת	דאגה גוברת	דאגה	להמשך מעקב	חומרה בשנת 2021
דאגה רבה	דאגה	להמשך מעקב	דאגה גוברת	דאגה	להמשך מעקב	מצב רגוע	חומרה בשנת 2017

■ דאגה רבה
 ■ דאגה גוברת
 ■ דאגה
 ■ להמשך מעקב
 ■ מצב רגוע
 מקרא צבעוניות

ההנהגה היהודית נדרשת לעקוב להבין האם זהו מצב חדש וקבוע (או אפילו תחנת ביניים בדרך למצב גרוע יותר).

- מדינת ישראל נוצחה במלחמת הנרטיבים על לבם של צעירים מערביים בכל מה שנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני. גם אם בבסיסן הביקורת על ישראל והאנטישמיות הן שתי תופעות נפרדות, אנטישמים רבים מחביאים את שנאתם ליהודים תחת הכסות של התנגדות לזכותה של ישראל (המייצגת את "היהודי" הקולקטיבי) להתקיים. הדמוניזציה שנעשתה בעבר ליהודים נעשית כיום (בין השאר, כדי לעקוף חוקים ותקנות נגד שנאה) לישראל. לפי הממצאים בסקר מאמצע 2021, 20% מן הצעירים היהודיים בארה"ב חושבים כי "לישראל אין זכות קיום"³, ומיעוט משמעותי מתוכם אינו קשור רגשית לישראל.⁴ אם ממצאים אלה משקפים את המציאות, יש סיבה לחשש כי צעירים אלה לא יסייעו למוסדות היהודיים המאורגנים במאבקם נגד תנועת ה-BDS ותנועות אנטישמיות אחרות, המסוות את עצמן כאנטי-ישראליות.

- האינטרנט והרשתות החברתיות משמשים ככלי תעמולה זמינים להפצת מידע כוזב ו"עובדות אלטרנטיביות" לגורמים המבקשים לעשות דה-לגיטימציה למדינה היהודית. נתונים שפורסמו השנה מצביעים על התפשטות מואצת של התבטאויות שנאה ו"ממים" (סמלי תרבות) אנטישמיים.⁵ בתקופת מגפת הקורונה, תיאוריות קונספירציה, שקישרו את היהודים לנגיף, התפשטו ברשתות חברתיות. החזרה לחיים לאחר המגיפה הביאה לחידוש של מתקפות פיסיות.

- כחלק מיריבותה עם ארצות הברית, התקשורת הסינית הפיצה השנה מסרים אנטי-יהודיים, שייחסו את המדיניות הפרו-ישראלית של ארצות הברית

המדד המשולב של המכון למדיניות העם היהודי לשנה זו מורכב משלושה חלקים. בראשון אנו מונים התפתחויות עיקריות מהשנה האחרונה הראויות לציון. בשני אנו מציגים את הטבלה התלת-ממדית של המכון, ובה אינדיקטורים ממספר מדינות נבחרות.² בשלישי אנו מתארים מגמות תרבותיות באירופה, שיש להן השפעה מזיקה על החיים היהודיים. מטרתו של תיאור זה לסייע בהקמת מערך מדידות והערכה של התפתחויות דומות (או שונות) גם בצפון אמריקה.

חלק ראשון: התפתחויות בולטות

- סבב האלימות ברצועת עזה (מבצע שומר החומות) במאי 2021 הביא להתפרצות של שנאה כלפי יהודים. קהילות יהודיות זיהו קפיצה במספר התקריות האנטישמיות, כאשר מפגינים ברחבי העולם הביעו סולידריות עם הפלסטינים. באירופה, עוינות זו התבטאה בעלייה בהתנכלויות ליהודים מצד מהגרים ממדינות ערביות. בארצות הברית הותקפו יהודים (באופן בולט בלוס אנג'לס) על ידי מפגינים פרו-פלסטינים. בכמה קבוצות פרוגרסיביות יהודים המזוהים עם פעילות של ישראל נחשפו למתקפות מילוליות של חבריהם. היהודים מזוהים עם פעולותיה של ישראל. בקבוצות רדיקליות, מופעל על יהודים פרוגרסיביים לחץ לגנות את ישראל, הנתפסת בעיני חברי קבוצות אלה כמדינה דכאנית.

- המיעוטים הפלסטינים והערבים בארה"ב מביעים את השקפותיהם האנטי-ישראליות באופן גלוי יותר מבעבר, וזוכים לתמיכה משחקנים פרוגרסיביים בשמאל. בכמה מקבוצות אלה, המעבר מאנטי-ציונות לאנטישמיות מהיר.

- מגמות אלה משקפות את העובדה שהאנטישמיות חוזרת להיות מרכיב נוכח בנוף החברתי האמריקאי.

התיכון. מעבר לכך, תחושת האיום של האסלאם, הקיצוני, והגברת ההגירה מארצות האסלאם, הביאו להזדהות מסוימת עם ישראל. יש לציין לשבח את הפעילות המאומצת של גורמים פרו-ישראלים, לרבות משלחות של פרלמנטרים ואנשי אסטרטגיה מרכזיים בישראל, שתרמה במידת מה לתופעה חיובית זו.⁸ יחד עם זאת, נשמעו גם קולות חריפים בגנותה של ישראל, כולל של פוליטיקאים בכירים המציבים סימן שאלה על עצם זכותה של ישראל להגן על עצמה. בצרפת, שר בכיר קישר את ישראל ל"אפרטהייד", ואחר מתח ביקורת על פעולותיה הצבאיות של ישראל מבלי להזכיר את הפרובוקציות של חמאס שקדמו לפעולות אלה. עמדה פוליטית המכחישה את זכותה של ישראל להגן על תושביה נתפסת על ידי מוסדות יהודיים מקומיים כאנטישמיות מזן "המוסר הכפול". בתור שכזו, היא מערערת את אמונם של היהודים בהבטחות קודמות של הממשלה להגן עליהם.⁹

■ התפתחות חיובית נוספת: השנה זכתה הגדרת כוח המשימה הבינלאומי להנצחת זכר השואה (IHRA) לאנטישמיות לאישורים ויישומים משמעותיים נוספים. נשיא ארצות הברית, ג'ו ביידן, העביר את החוק "אסור לשנוא (no hate)" שנועד לטפל באלימות של "עליונות לבנה" בארצות הברית.

חלק שני: נתונים נבחרים

שלושת הממדים במדד האנטישמיות המשולב של המכון למדיניות העם היהודי עוסקים ב: (1) דעות אנטישמיות; (2) תקריות אנטישמיות; (3) אמן היהודים במדינות מגוריהם. למרות שהממדים הראשון והשני לא השתנו באופן משמעותי, (ראו את כלל הנתונים מהעמוד הקודם) רמת הדאגה בקרב היהודים (המדד השלישי)

ל"השפעתם של יהודים עשירים בארה"ב והלובי היהודי על מקבלי ההחלטות הנוגעות למדיניות החוץ האמריקאית."⁶

■ קידום השיח הבין-מגזרי, שנועד להביא להתלכדות של קבוצות למאבק משותף נגד תופעות של שנאה, נתקל בקושי מהותי. שיח זה התפתח באופן שמקטלג את היהודים כלבנים, עשירים, הנהנים מזכויות יתר. כאשר מתנהל שיח מסוג זה, דרישת היהודים להגנה נגד אפליה והחרגה חברתית נתפסת כדרישה לא סבירה של קבוצה מפלה הנהנית מזכויות יתר.

■ הצלחתו של קמפיין החיסון נגד קורונה בישראל, שסוקרה בהרחבה בתקשורת בתחילת שנת 2021, שיפרה את דימויה של ישראל במערב. ישראל תוארה כמדינה שהצליחה לנהל סיכונים מחושבים, לקבל החלטות ולפעול על פיהן. אולם נשמעו גם ביקורות חריפות: שלפיהן ישראל השתמשה ב"כסף היהודי" כדי לשלם מחיר גבוה יותר על חיסונים לעומת מחיר השוק, ובכך הביאה לאפליה נגד מדינות אחרות; שישראל הפלתה לרעה את תושבי הרשות הפלסטינית שלא חוסנו; היו אפילו מי שרמזו שהמדינה "שפיתחה ראשונה" [כך במקור] את החיסון כנראה קשורה להופעת המגפה כשלעצמה.

■ התפתחות חיובית נרשמה השנה בזירה הפוליטית באירופה, כאשר קבוצות של פוליטיקאים אירופים נעשו פחות ביקורתיים כלפי ישראל וכמה מהם אף אמצו עמדה פרו-ישראלית.⁷ תמהיל של סיבות כלכליות, גיאופוליטיות ופנים אירופאיות יכול להסביר את ההתפתחות הזאת. שינוי היחס לישראל מושפע בין היתר מהגברת הזיהוי של ישראל כשותף טכנולוגי משמעותי לאירופה וכגורם גיאופוליטי מייצב במזרח

מדדים

עלתה השנה בצורה חדה. ירידה זו בתחושת הבטחון של היהודים משקפת את חומרת התקריות שהתרחשו השנה (והיא גוברת על הירידה במספר התקריות, שיתכן כי היא נובעת ממגבלות התנועה בקורונה).

אנטישמיות במערב אירופה ובארצות הברית, 2020:

הנתון הנבדק	המגמה הכללית	ארה"ב	צרפת	בריטניה	גרמניה
מחזיקים בדעות אנטישמיות ¹⁰	↔	11 (14) 11 ¹¹	17 (17) 12 ¹²	11 (12) 13 ¹³	15 (16) 14 ¹⁴
מחזיקים בדעות אנטישמיות, בקרב מוסלמים ¹⁵	↑	N/A	49 (83)	58 (54)	70 (62)
תקיפות אלימות (תקריות) ¹⁶	↓	31 [61] 17 ¹⁷	44 [45] 18 ¹⁸	97 [158] 19 ¹⁹	40 [98] 20 ²⁰
סה"כ תקריות (אלימות קיצונית, תקיפות, נזק לרכוש, חילול אתרים קדושים, איזמים) ²¹	↔	2,024 22	339 23	1,805 24	1,999 25
שינוי לעומת תקופה קודמת	↔	-4%	-51%	8%	0%
שיעור התקריות לכל 1,000 יהודים	↓	0.36 [0.37]	0.7 (1.5)	5.7 (6.2)	17.2 (17.2)
אנטישמיות היא בעיה חמורה מאוד או חמורה למדי ²⁶	↑	93 (85) 27	95 (86)	75 (48)	85 (40)
התנסו בעצמם באנטישמיות בשנה החולפת	↑	51	85	95	90
שוקלים הגירה מפני שאינם חשים בטוחים כיהודים בארץ מגוריהם ²⁸	↑	N/A	44 (46) 29	29 (18)	44 (25)
נמנעים ממקומות בקרבת מקום מגוריהם משום שאינם חשים בטוחים בהם כיהודים ³⁰	↑	5 31	35 (20)	68 (37)	35 (28)

הערות: החיצים מצביעים על הערכת המכון למדיניות העם היהודי בנוגע למגמות מתגברות או נחלשות בארבע מדינות. הסימן "↔" פירושו שאין שינוי משמעותי בטווח הדיוק הקיים. מספרים ללא סוגריים נכונים לשנה 2020/2021. המספרים בסוגריים מרובעים הם משנת 2019, והמספרים בסוגריים הם המעודכנים ביותר שיש ברשותנו. N/A משמעו - אין נתונים. שלוש השאלות האחרונות הוצגו לתושבים יהודיים במדינותיהם בהתאמה.

חלק שלישי: אירופיזציה אמריקאית?

בזמן האינתיפאדה השנייה (שנת 2000) החל במערב אירופה גל של אנטישמיות, תופעה שכמעט נעלמה מהמרחב הציבורי לאחר מלחמת העולם השנייה. מאז חזרה האנטישמיות לתפוס מקום ביבשת הישנה, אם כי במתכונת שונה מאשר בעבר. בתגובה, נרשם בקרב היהודים תהליך של היפרדות מרצון מהחברה הכללית. בתי כנסת ובתי ספר יהודים נעשו למבצרים, כיפות וסממנים יהודים אחרים נעלמו מהמרחב הציבורי. בשנת 2019 דיווחו רוב (כתשעים אחוזים) מיהודי אירופה כי היו עדים לתקריות אנטישמיות.

מקורה של האנטישמיות מגוון. חלקה מיובאת ממזרח אירופה, ממקורות מסורתיים - לאומניים וימנים קיצוניים. אולם בחיים הפוליטיים והחברתיים של מערב אירופה ניכרות השקפות המאופיינות כאנטישמיות שאומצו על ידי הזרם המרכזי בשמאל. מפלגות ירוקות נוטות לתמוך בתנועת החרם נגד ישראל, ובשלילת השקעות וסנקציות (BDS). ה"ירוקים" בגרמניה מתייגים את ישראל באופן קבוע כמשטר "אפרטהייד". יהודים פרוגרסיביים נדרשים לגנות את ישראל ואת הצינונות על מנת להפגין את נאמנותם לשמאל. סקר בקרב יהודים באירופה מצא כי מקור רוב התקריות שהיהודים היו עדים להן, או התנסו בהן, והחשיבו כאנטישמיות, במוסלמים אירופים או בשמאל הפוליטי. רק 13% מכלל התקריות יוחסו לקבוצות ימין.³²

דחיקה זו לשוליים החברתיים השפיעה על החיים הקהילתיים היהודיים. בצרפת ובבריטניה, רבים מהמזדהים כיהודים נטשו את המחנה הפרוגרסיבי ועברו לימין. המחקר מלמד כי בשנת 2021, יהודים צעירים באירופה קרובים יותר מהוריהם לחיים הקהילתיים, וכי ככלל יהודים באירופה הם שומרי מצוות כיום יותר מאשר לפני עשרים שנה.³³ יהודים צעירים נמנעים מלבחור בקריירות פוליטיות או

ציבוריות. יהודים אורתודוקסים, שבעבר היו תת-קבוצה קטנה, צפויים להפוך בהדרגה לרוב בקהילה היהודית של בריטניה.³⁴

מספר היהודים הבודקים אפשרות של הגירה מאירופה נמצא בעלייה. בשני העשורים האחרונים, מאה אלף יהודים - יותר מ-20% מכלל הקהילה - עזבו את צרפת, מחציתם לישראל, והמחצית האחרת ליעדים אחרים. מהיהודים שנותרו בצרפת, מי שיכולים להרשות לעצמם עברו לשכונות מוגנות, והתרחקו מהאלימות (רובה מוסלמית) ברחובות.³⁵ כיום, האינדיקטור העיקרי הקובע את סיכויי הקיום של קהילה יהודית באירופה הוא שיעור המוסלמים באוכלוסייה.³⁶

האם אמריקה שונה?

באירופה, האנטישמיות חודרת לִסְפֶּרָה הציבורית, משכפלת ומטפחת סטראוטיפים שליליים אודות יהודים.³⁷ בעיני 85% מכלל יהודי אירופה, האנטישמיות היא הבעיה החברתית והפוליטית המעיקה ביותר בארצם. יהודים רבים דואגים לביטחונם ולביטחון בני משפחתם. העובדה שנדרשים אמצעי ביטחון מיוחדים על מנת להבטיח את ביטחונן של קהילות יהודיות מצביעה על מחלה מתמדת ועמוקה בחברה.³⁸

אמריקה שונה, כמובן: ליבשת החדשה אין היסטוריה של אנטישמיות ממלכתית. תרבותה (כחברת מהגרים), חוקיה (חירות דתית), והשיטה הפוליטית שלה (השיטה הפדרלית הדו-מפלגתית, שמאפשרת ליהודים תפקיד חשוב בפוליטיקה הכלל-ארצית והמקומית) - כל אלה הטיבו עם היהודים. בהתאם, התרומה התרבותית של יהודי אמריקה לחברה משמעותית לאין ערוך יותר מזו של יהודי אירופה. גורמים אלה פותחים ליהודי אמריקה אפשרויות רבות בבואם לבלום מגמות שליליות.

כאל הצעות לדיון. יש צורך להעריך את הרלבנטיות של כל אחת מהן כמדד להידרדרות בחיים הקהילתיים, להתאים כל אחת מהן להקשר האמריקני, ולקבוע בסיס לבחינת כיוון וקצב המגמה. התוצר הסופי של מאמץ כזה אמור להיות מערכת מדידה מסודרת של אותן מגמות הנתפסות כקריטיות, לצורך הערכה עד כמה דומה (או שונה) הניסיון האמריקני מזה האירופי כיום ובמבט לעתיד. להלן כמה מגמות ותופעות שראוי לבחון:

(1) האם הקונסנזוס נגד אנטישמיות נשחק.

הקונסנזוס הפוליטי והציבורי נגד אנטישמיות החל להיסדק באירופה לפני כשני עשורים. מגמה זו ניכרת בכמה מוקדים. לדוגמה: סילוף ושכתוב של עובדות היסטוריות הנוגעות למלחמת העולם השנייה ולשואה ביזמת מנהיגים פוליטיים, בהקשר של השיח האנטי-גלובלי בימין. ועוד: התבטאויות אנטישמיות המתגלות בשיח האנטי-ישראלי (ואנטי-קולוניאליסטי) של מנהיגים פוליטיים בשמאל.³⁹ מתודולוגיה שמטרתה להעריך את עליית האנטישמיות בשיח הציבורי והפוליטי כבר מיושמת בחמש מדינות אירופיות.⁴⁰

(2) דמוניזציה. קריקטורות של ישראל ושל יהודים

באמצעי התקשורת ובחוגים אקדמיים תרמו לדחיקת יהודי אירופה לשוליים הכמעט מנוחים. במסגרת זו נעשה שימוש בדעות קדומות דתיות, חלקן מוטמעות לעומק בתת מודע האירופי. היהודים מוצגים על ידי פעילי שמאל קיצוני, ימין קיצוני ומוסלמים כקבוצה שהיא חלק מ"מחנה הדיכוי". מחקר כמותי שיבחן את שיעור ההתבטאויות שיש בהן קונוטציות אנטישמיות יכול לשמש לצורך הערכת מגמה שלילית זו.

(3) סטנדרטים כפולים. בהסתמך על הגדרה של

נתן שרנסקי,⁴¹ כבר נבחן בהצלחה סקר לבדיקת

עם זאת, יהודי אמריקה מבחינים בעלייה באנטישמיות, ומחציתם אומרים כי היו עדים לתקריות אנטישמיות בשנה החולפת. רוב בתי-הכנסת שידרגו את מערכות האבטחה שלהם, רוב היהודים מודאגים מהשנאה האנטישמית. ארגון הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה (JFNA) פתח במאמץ מתואם, חסר תקדים, להגברת הבטיחות של המוסדות הקהילתיים. בזמן הלחימה בעזה בחודש מאי נשמעו סיסמאות אנטישמיות ויהודים הוכו ברחובות ראשיים בעיר ניו יורק במהלך הפגנה פרו-פלסטינית. לא המארגנים ולא מפגינים אחרים התערבו כדי להפסיק את התקיפה. ביולי 2021 נדקר רב צעיר של תנועת חב"ד לאור היום בבוסטון. האם אמריקה נהפכת לאירופה? בוודאי שהתשובה היא עדיין לא. אלא שהמשפט "אמריקה שונה" נאמר לעיתים קרובות יותר עם סימן שאלה בסופו.

מגמות האירופיזציה

גם בארצות הברית, גם אם לא כמו באירופה, יהודים מסולקים ממצעדי גאווה של להט"בים ונשים. יהודים פרוגרסיבים מופלים לרעה ומתבקשים לגנות את ישראל ואת הציונות כדי להפגין את נאמנותם לתנועות שמאל. יהודים מקושרים לישראל באמצעות סמלים אנטישמיים. בשמאל האמריקאי יהודים מזוהים כלבנים, בעלי נכסים, הנהנים מזכויות יתר, ולכן, לעיתים תכופות אין קשב לדרישותיהם להגנה מפני אפליה, והם מתקשים להקים קואליציות עם מיעוטים אחרים.

על מנת לבלום "אירופיזציה" אפשרית של החיים היהודיים באמריקה, המכון למדיניות העם היהודי מסמן במאמר זה סידרה של מגמות שליליות שנצפו בעשורים האחרונים באירופה. אלה מגמות שיש לעקוב אחריהן, ולפתח אמצעים להתגוננות מפניהן. בשלב זה, אנו מתייחסים למגמות המסומנות בעינינו כחשובות

כאוכלוסייה לבנה הנהנית מזכויות יתר, שמעצם הגדרתה נמצאת מחוץ לשיח הבין-מגזרי, בקשותיהם להגנה מפני אפליה לא זוכות לשימוע. התוצאה היא קושי גובר לכונן קואליציות עם מיעוטים אחרים. גם אחר תופעה זו אין מעקב סדיר.

(7) **יהודים נעים למחנה השמרני.** ככל שגדל מספר המוסלמים באירופה, יהודים שבאופן מסורתי הזדהו עם ערכים פרוגרסיביים נדדו בלית ברירה למחנה השמרני. שלא כמו כמה מהמגמות שהוזכרו קודם, מגמה זו קלה יחסית למדידה.

(8) **המעטה בחומרתן של תקריות אלימות.** על מנת להימנע מהצתת מהומות ומהפרה של הסדר הציבורי מצד קבוצות אלימות, פוליטיקאים דורשים כי היהודים יימנעו מלתת כיסוי נרחב מדי להתקפות עליהם. ככל שרוב מספרם של המיעוטים האלימים המחזיקים בדעות אנטישמיות, כך גובר הפיתוי של הפוליטיקאים להמעיט במשמעותה של האלימות האנטישמית. יש לבדוק אם מגמה כזו מתגברת גם בארה"ב.

כיווני פעולה

ההיסטוריון יונתן סרנה, שסקר את הזינוק בהתבטאויות ותקריות אנטישמיות בארצות הברית לאחר מלחמת העולם הראשונה, ציין כי יהודי אמריקה נקטו בשלוש אסטרטגיות נגדיות שהניחו את היסודות להצלחתה של הקהילה בעתיד: תמיכה הדדית בקהילה, השבת מלחמה באמצעי שכנוע וחשיפת האמת וכינון קואליציות מחוץ לקהילה.⁴⁴ הצלחה דומה כיום, מאה שנים מאוחר יותר, תחייב התמודדות בסביבה שונה ומורכבת.

זיהוי של מגמות אירופיות, שתרמו לדחיקת קהילות יהודיות לשוליים החברתיים, הוא מרכיב הכרחי במעקב

תופעה זו. החוקרים ניסחו שתי גרסאות של אותה שאלה, כאשר האחת מבקשת מן המשיבים ליישם עקרון מסוים על דוגמה "יהודית" ואת אותו עקרון על דוגמה "לא יהודית". אם מסתבר שהמשיבים מגיבים לעובדות זהות באורח שונה, בגלל שמדובר ביהודים, מסקנת החוקרים תהיה כי ההבדל מעיד על אנטיפטיה ליהודים.⁴²

(4) **זכותה של ישראל להגן על גבולותיה.** באירופה, אמצעי תקשורת, אקדמאים ופוליטיקאים נמנעים מלהביע תמיכה בישראל, על מנת שלא לספוג ביקורת. הואיל והציונות נתפסת בקרב חלק מקבוצות השמאל כתנועה של לאומנות גזענית וקולוניאליזם מיושן, אירופים המעזים להביע תמיכה בישראל מאבדים את הלגיטימציה שלהם כמשקיפים רציניים ומכובדים על המציאות הפוליטית. מסיבה זו, רק אינטלקטואלים מעטים מוכן לסכן את הקריירה הציבורית שלהם כדי לתמוך בישראל.⁴³ ראוי לבחון בכלים מסודרים האם תופעה דומה קיימת גם בארה"ב, ובאיזה היקף.

(5) **יהודים מסולקים מהחברה האזרחית.** מארגני מצעדי גאווה מסלקים משתתפים יהודיים הנושאים דגלי גאווה המכילים את סמל המגן דוד. גם מצעדי נשים מציתים מחלוקת, כאשר חלק מהמארגנות טוענות כי אין מקום בפמיניזם למי שתומכים בישראל. יהודים מוחזקים כנושאים באחריות לפעולותיה ולמדיניותה של ממשלת ישראל. זוהי עוד דוגמה למגמה שכרגע אין עליה מעקב מסודר, וראוי לצרפה למערכת של אינדיקטורים הבוחנים את המגמות בארה"ב.

(6) **קשיים בבניית קואליציות.** הואיל ויהודים נתפסים על ידי פעילים למען צדק חברתי

9 בצרפת, החלטת המערכת השיפוטית שלא להגיש תביעה את רוצחה האנטישמי של שרה חלימי משום שהיה תחת השפעת קנאביס ערערה את אמון היהודים במחויבות של ממשלת צרפת שהובעה בעבר, לגונן על היהודים.

10 נתונים מדוייקים ומפורטים וניתוח לגבי התקריות באזורים הגאוגרפיים השונים ניתן למצוא בארבעה הדו"חות השנתיים המקיפים דלקמן אודות האנטישמיות בעולם:
[https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/report_anti240121/en/anti-semitism_2020%20YEARLY%20REPORT%20-%20FINAL%20\(EN\)_v7.pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/report_anti240121/en/anti-semitism_2020%20YEARLY%20REPORT%20-%20FINAL%20(EN)_v7.pdf), https://en-humanities.tau.ac.il/sites/humanities_en.tau.ac.il/files/media_server/Antisemitism%20Worldwide%202020.pdf, Monitoring Antisemitism Worldwide: Annual Report, <https://www.adl.org/audit2020> <https://www.adl.org/survey-of-american-attitudes-toward-jews#stereotypes-about-jews>
http://www.pewforum.org/2017/02/15/americans-express-increasingly-warm-feelings-toward-religious-groups/pf-02-15-17_thermometer-04

11 <https://www.adl.org/survey-of-american-attitudes-toward-jews#stereotypes-about-jews>
http://www.pewforum.org/2017/02/15/americans-express-increasingly-warm-feelings-toward-religious-groups/pf-02-15-17_thermometer-04

12 Data appearing here are from ADL. Other data show anti-Semitic attitudes in France much larger (25%-30%). <https://laregledujeu.org/2021/02/08/36837/que-disent-les-chiffres-de-l-antisemitisme-en-2020/> 2019 Report on Anti-Semitism in France, *French Ministry of Interior and SPCJ*, <https://www.antisemitism.co.il/2020/03/2019-report-on-antisemitism-in-france.html>; The 2019 report on combating racism, anti-Semitism and xenophobia in France, *Commission nationale consultative de droits de l'homme (CNCDH)*, June 2020. https://www.cncdh.fr/sites/default/files/essentiels_rapport_racisme_2019_format_a5.pdf; IFOP Survey, *Les Français et l'antisémitisme*, February 2019. <https://www.antisemitism.co.il/2020/03/2019-report-on-antisemitism-in-france.html>

שיטתי ואינטגרטיבי אחר המגמות בצפון אמריקה. מאמץ זה יכלול מרכיבים טכניים (ניטור, כריית מידע וכדומה), אולם מחייב קודם כל הסכמה על הגדרות, שיאפשרו מדידות נרחבות במקומות שונים שיש אפשרות להשוות ביניהן.⁴⁵

הערות

1 סיכום של נתונים נגישים באיחוד האירופי לשנים 2008-2018, סוכנות האיחוד האירופי לזכויות יסוד, נובמבר Antisemitism Overview of data available in 2019 the European Union 2008–2018, European Union Agency for Fundamental Rights, November 2019 <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/antisemitism-overview-data-available-european-union-2008-2018>

2 המדד המשולב של המכון למדיניות העם היהודי המוצג כאן זו השנה השביעית כולל שלושה ממדי אנטישמיות המשלימים זה את זה עבור קבוצה נבחרת של מדינות: תפיסות לגבי יהודים אצל לא-יהודים; מספרי תקריות אנטישמיות, ומדידות של רגשות ודעות בקרב יהודים.

3 <https://www.jta.org/2021/07/13/politics/sizeable-minorities-of-us-jewish-voters-believe-israel-is-guilty-of-genocide-apartheid>

4 Jewish Americans in 2020 | Pew Research Center www.pewforum.org עמ' 129.

5 משרד התפוצות, גילויי אנטישמיות מקוונים במהלך ההתנגשויות האחרונות בין ישראל לפלסטינים, מאי 2021 <https://www.jpost.com/diaspora/antisemitism/chinese-media-us-supports-israel-because-of-wealthy-jews-668513>

6 <https://www.jpost.com/diaspora/antisemitism/chinese-media-us-supports-israel-because-of-wealthy-jews-668513>

7 <https://foreignpolicy.com/2021/05/20/how-europe-became-pro-israel>

8 ראה למשל את הפעילות הענפה של ארגון אלנט. [/https://elnetwork.eu](https://elnetwork.eu)

ac.il/sites/humanities_en.tau.ac.il/files/media_server/humanities/kantor/Kantor%20Center%20Worldwide%20Antisemitism%20in%202019%20-%20Main%20findings.pdf

Antisemitism Overview of data available in the European Union 2008–2018, European Union Agency for Fundamental Rights, November 2019 <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/antisemitism-overview-data-available-european-union-2008-2018> 26

Jewish Americans in 2020 | Pew Research Center (pewforum.org) . AJC's 2018 Survey of American Jewish Opinion 27

.Ibid 28

During the two last decades, more than 20% of the core community have already relocated in Israel. During 2012-2018, more than 25,000 French Jews (7.5% of the total community) relocated to Israel and thousands more migrated to the United States. This explains why the percentage of French Jews who are considering migrating .has declined since the 2012 survey 29

.Ibid 30

AJC's 2021 Survey of American Jewish Opinion. American Jewish Committee. June 2021. <https://www.ajc.org/news/survey2020> 31

במהלך שני העשורים האחרונים, יותר מ-20% מליבת הקהילה כבר התיישבו בישראל. בתקופה שבין 2012 ל-2018, יותר מ-25 אלף יהודים צרפתיים (7.5% מכלל הקהילה) עברו לישראל, ועוד אלפים היגרו לארצות הברית. זה מסביר מדוע ירד שיעור היהודים הצרפתיים השוקלים להגר מאז הסקר של 2012. 32

Sergio Della Pergola, 2021. <https://k-larevue.com/on-est-revenu-en-effet-au-meme-pourcentage-de-juifs-en-europe-que-celui-qui-prevalait-au-moyen-age> 33

JPR_2020.Jews_in_Europe_at_the_turn_of_the_Millennium.pdf 34

Sergio Della Pergola, 2021, op. cit 35

Staetsky, L. D., 'Antisemitism in Contemporary Great Britain: A Study of Attitudes towards Jews and Israel', JPR, September 2017. <https://cst.org.uk/public/data/file/7/4/JPR.2017.Antisemitism%20in%20contemporary%20Great%20Britain.pdf> 13

Bericht des Unabhängigen Expertenkreises Antisemitismus, German Parliament, April 2017. <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/18/119/1811970.pdf> 14

Koopmans, Ruul, "Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups. A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe" WZB Berlin Social Science Center, WZB Mitteilungen, December 2013 15

למרות שהנתונים מראים על ירידה של 10-50% במספר האירועים, אם נוציא את תקופות הסגר, שיעור האירועים לימים בזמן התקופות ללא סגר גבוה השנה מאשתקד. 16

<https://www.adl.org/audit2020> 17

<https://www.antisemitisme.fr/dl/2020-CP-FR.pdf> 18

<https://cst.org.uk/data/file/7/2/Incidents%20Report%202020.1615559608.pdf> 19

Antisemitische_Vorfaelle_in_Deutschland_Jahresbericht_RIAS_Bund_2020.pdf (report-antisemitism.de), The Bundesverband RIAS e.V. 2020 Antisemitism annual report in Germany - Monitoring Antisemitism Worldwide, <https://www.dw.com/en/germany-sees-spike-in-anti-semitic-crimes-reports/a-56537178> 20

מומחים לקרימינולוגיה טוענים שהמספרים האמתיים הם פי עשרה מהמספריים המדווחים. 21

<https://www.adl.org/audit2020> 22

<https://www.antisemitisme.fr/dl/2020-CP-FR.pdf> 23

<https://cst.org.uk/data/file/7/2/Incidents%20Report%202020.1615559608.pdf> 24

Source: Kantor Center - European Jewry and Antisemitism Database. <https://en-humanities.tau> 25

JPPI annual assessment report, <http://jppi.org.il/en/article/aa2019/indices/anti-semitismeurope/changes/#.YObKZTPiu70> 36

Eilam S. and others, Contemporary Antisemitism in the Political Discourse of Five Western European Countries: Germany, France, Britain, Spain, Antisem- Contemporary .Ireland, INSS- JAFI, 2021 Western Five of Discourse Political the in itism ,Britain ,France ,Germany :Countries European INSS | Ireland ,Spain FRA 2018 p.11 38

Eilam S. and others, Contemporary Antisemitism in the Political Discourse of Five Western European Countries: Germany, France, Britain, Spain, Antisem- Contemporary .Ireland, INSS- JAFI, 2021 Western Five of Discourse Political the in itism ,Britain ,France ,Germany :Countries European INSS | Ireland ,Spain 40

ש.ם. 40

Sharansky, N. (2004). 3D test of anti-Semitism: Demonization, double standards, delegitimization. *Jewish Political Studies Review*, 16, 3-4

Greene, J. P., Cheng, A., & Kingsbury, I. (2021). Education and Anti-Semitism. *Education Reform Faculty and Graduate Students Publications*. <https://scholarworks.uark.edu/edrepub/121>

<https://bariweiss.substack.com/p/april-powers-condemned-jew-hate-then> 43

Sarna, Jonathan D. (2016) "That Other Time Jews Were Hated in America — and 3 Lessons To Learn from It Now", *Forward*, 15 November 44

SW Popper, D Shalmon, CA Small, M Tabory, and T Wolfson, "Evaluating Contemporary Antisemitism: A Framework for Collaborative Conceptualization, Measurement and Assessment", presented as a panel session organized by the Institute for Study of Global Antisemitism and Policy at the at the 6th Global Forum For Combating Antisemitism, Jerusalem, March 2018 45

מדד החברה הישראלית

לדוגמה: ישנו רוב גדול של יהודים (84%) וערבים (90%) המסכימים שבמדינה דמוקרטית אסור שתהיה אפליה נגד קבוצה כלשהי. אך בקרב היהודים, כאשר נשאלת שאלה על יהודיות המדינה, כארבעה מכל עשרה אומרים שצריכה להיות העדפה חוקית ליהודים על פני לא יהודים (38%), מה שעומד לכאורה בסתירה עם שלילת אפליה נגד קבוצות מיעוט.

למעשה, לרוב היהודי בישראל קל הרבה יותר להכריע ברוב ניכר מהם המאפיינים ה"דמוקרטים" העיקריים של המדינה, וקשה הרבה יותר להגיע להסכמה על מאפייני יהודיות המדינה. בהקשר למאפיינים דמוקרטיים, אין מחלוקות רבות גם בין יהודים ללא יהודים (בעיקר ערבים מוסלמים). כמעט כולם מסכימים שדמוקרטיה משמעה שלטון הרוב, איסור על אפליה והגנה על זכויות אדם. המחלוקת העיקרית בין יהודים לבין ערבים בשאלת הדמוקרטיה נוגעת לביצוע. רוב היהודים (51%) סבורים שישראל עומדת כבר היום בדרישות המאפשרות את הגדרתה כמדינה דמוקרטית. לעומת זאת, מקרב הערבים כשליש סבורים שישראל כיום אינה דמוקרטית, ועוד כשליש סבורים שאינה דמוקרטית מספיק. מקרב היהודים, כמחצית רוצים שישראל תהיה עוד יותר דמוקרטית (גם אם הם סבורים שכבר היום היא דמוקרטית). מקרב הערבים, רוב מכריע סבורים שישראל צריכה להיות "יותר דמוקרטית" (78%).

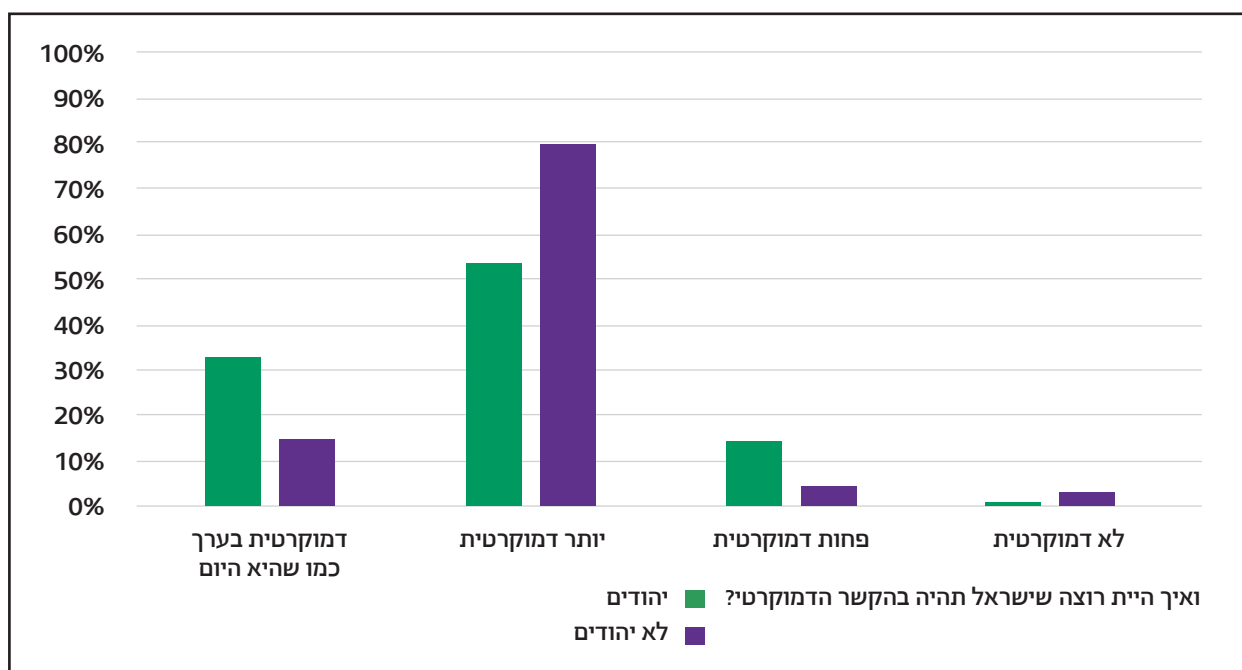
ישראל עברה שנה סוערת, שהיו בה שלושה אירועים עיקריים. המשך מגפת הקורונה והשלכותיה; מערכת בחירות רביעית בתוך שנתיים וחילופי שלטון; סבב לחימה בעזה שלווה בהתנגשויות אלימות בין יהודים וערבים גם בתוך ישראל. על רקע מוקדים אלה, אנחנו מציגים כאן נתונים, שעיקרם נאספו במסגרת מדד הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, וחלקם נאספו ממקורות אחרים.¹ נתונים אלה יתמקדו בשלושה עניינים מרכזיים:

1. הסכמות וסתירות פנימיות בהבנת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
2. מתיחות ביחסי חרדים ולא חרדים בחברה היהודית.
3. תחושת שותפות של יהודים וערבים על רקע הבחירות והמהומות.

ישראל יהודית ודמוקרטית

בקרב יהודים בישראל ישנה הסכמה כמעט גורפת על חזון כללי לישראל, שכותרתו מדינה יהודית ודמוקרטית. בפריטה של חזון כללי זה למרכיביו ניתן למצוא הסכמות רבות על האופן שבו יש לממש אותו, וגם מחלוקות לא מעטות. כמו כן, רבים מהישראלים מבטאים ביחס אליו רצונות סותרים כאשר הם נשאלים שאלות שונות. כלומר, החזון אינו מוסכם כולו, וגם במקומות שהוא מוסכם אינו תמיד קונסיסטנטי.

גרף 1. יהודים וערבים: כמה דמוקרטיה ישראל צריכה להיות

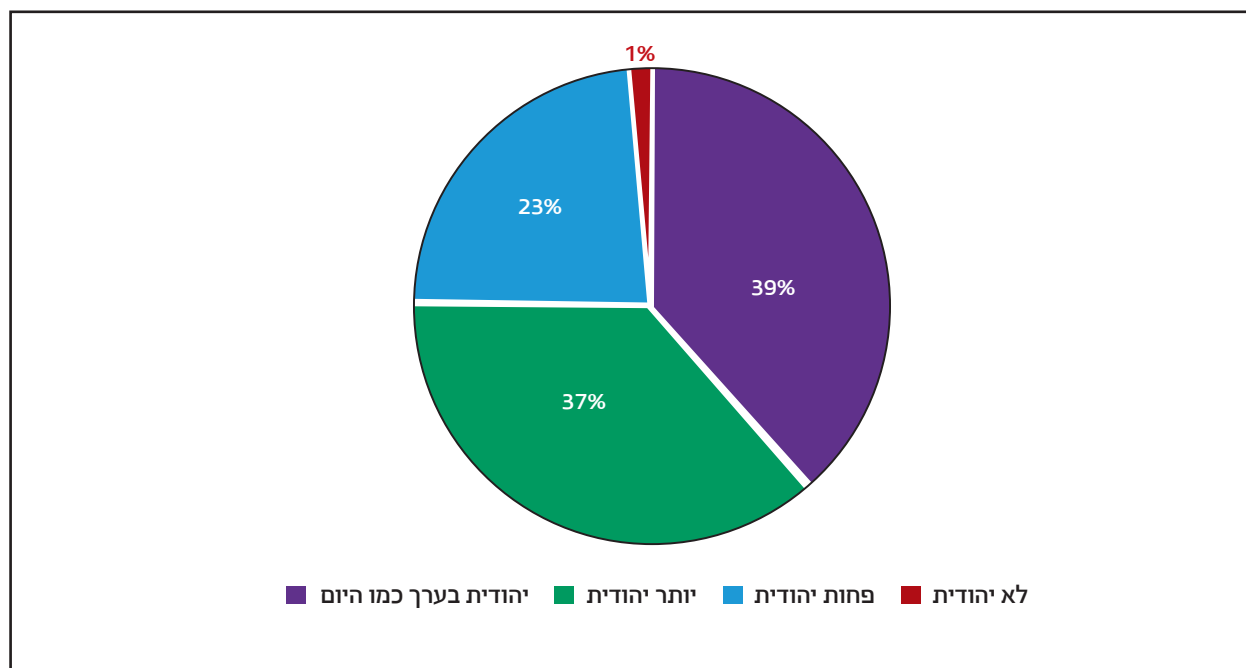

מקור: סקר הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, 2021

היום גבוה (59%) ושיעור הרוצים שתהיה יהודית כמו שהיא היום דומה למדי לשיעור הרוצים מדינה יהודית דמוקרטית כמו היום (39% לעומת 33%). עם זאת, ישנה קבוצה משמעותית של כרבע מהיהודים שרוצים את ישראל כמדינה "פחות יהודית" מכפי שהיא היום, ולעומתם שיעור גבוה עוד יותר (37%) המעוניינים במדינה "יותר יהודית" מכפי שהיא כיום.

כאשר עוברים לשאלות הנוגעות ליהודיות המדינה, שלרוב הערבים אין עניין שתתקיים, מתגלים פערים בחזון, כאשר המרכיבים היחידים שזוכים להסכמה כמעט גורפת בקרב היהודים הם הצורך ברוב יהודי (88%) ועידוד יצירה ותרבות יהודית (74%). מרכיבים כמו שמירת מצוות, או חוק המבוסס על המשפט העברי, זוכים לתמיכה נמוכה למדי, רובה של חרדים וחלק מהציבור הדתי. כאמור, שיעור משמעותי של יהודים מצפה שבמדינה יהודית תהיה העדפה חוקית ליהודים (אך הרוב לא מקבל עמדה זאת). בשורת הסיכום מסתבר שבעוד רוב היהודים רואים בישראל מדינה דמוקרטית ורוצים שתהיה דמוקרטית כמו עכשיו או יותר, היחס למדינה יהודית מעט יותר אמביוולנטי. שיעור הסבורים שישראל היא מדינה יהודית כבר

גרף 2. יהודים בלבד: כמה יהודית ישראל צריכה להיות

מקור: סקר הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, 2021

או "שנאה" לציבור החרדי. בסקרים אלה ניתן להבחין שדימויה של החברה החרדית בקרב שאר הישראלים נמוך למדי, וכי שיעור משמעותי מהם מביע רגשות עזים של חוסר אהדה אליה, עד כדי "שנאה".

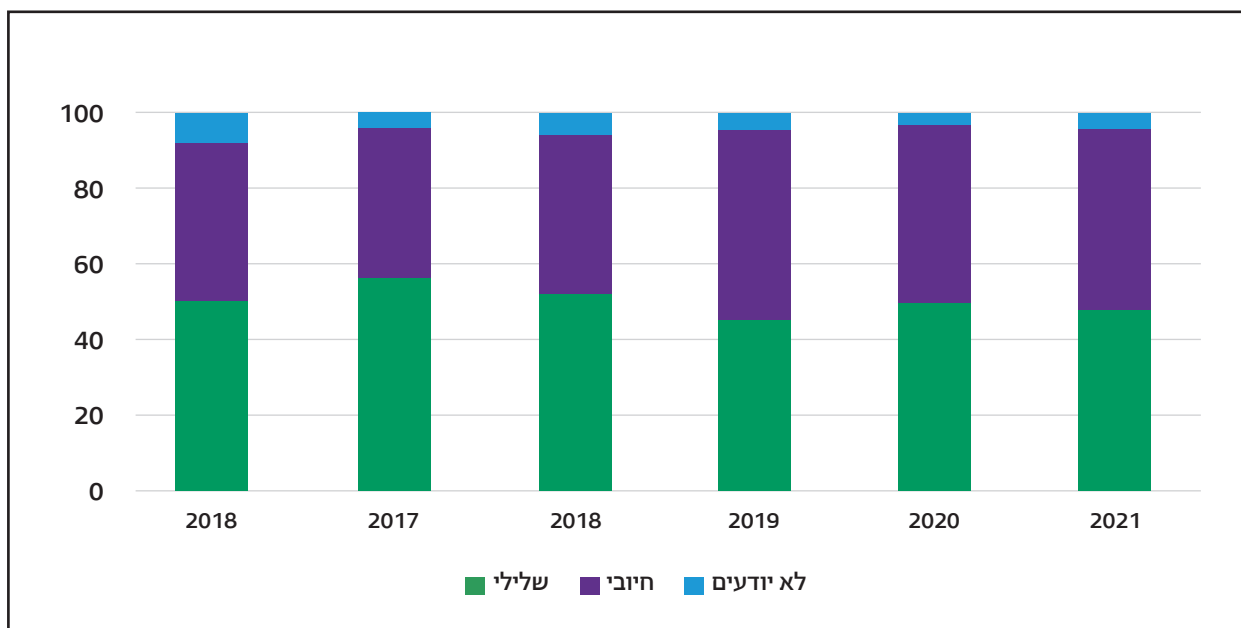
בגרף הבא, המתבסס על סקרי המכון למדיניות העם היהודי, ניתן לראות כי כמחצית מקרב היהודים בישראל סבורים שלחרדים אין תרומה חיובית לשגשוגה של מדינת ישראל, וכי מצב זה נותר סטטי למדי בשנים האחרונות (בקרב הערבים, ההערכה לחרדים נמוכה אף יותר). השילוב של הערכה נמוכה לערכה של הקהילה החרדית לחברה הישראלית, ותחושת חוסר האונים למול הכוח הפוליטי והארגוני של הקהילה החרדית, הוא שמוביל בהמשך לביטויים של כעס ושנאה.

יחסי לא חרדים וחרדים

בישראל נרשמו השנה כמה גלים של עיסוק ביחסי חרדים ולא חרדים, הן בהקשרים של התנהלות בחיי היומיום (בעיקר בהקשר לקורונה ולאסון בהר מירון), הן בהקשרים פוליטיים (בהשאת המפלגות החרדיות מחוץ לקואליציה), הן בהקשר לחקיקה כלכלית ואחרת (החלטת שר האוצר לבטל קצבאות לילדי אברכים). גלים אלה לוו לעיתים גם בתחושות קשות משני צדי המתרס של כעס וחוסר אונים.

במהלך השנה נערכו מספר סקרי דעת קהל שבחנו את היחסים הללו, הן באמצעות שאלות בניסוח "רך", כמו "כמה החרדים תורמים לשגשוג המדינה", והן באמצעות שאלות בוטות, הבוחנות באופן ישיר "כעס"

גרף 3. תרומת החרדים לשגשוג המדינה

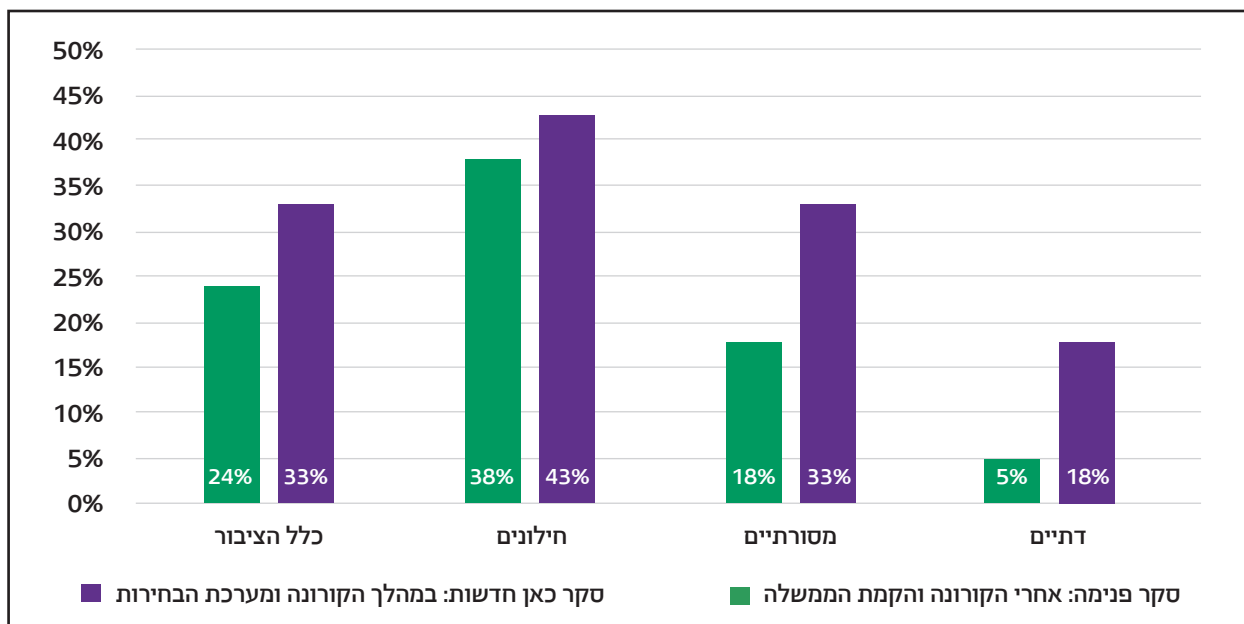
מקור: סקר הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, 2021

הסקר השני נערך (על ידי תנועת פנימה, בביצוע הסוקר מנו גבע) לאחר הקמת הממשלה החדשה, שהמפלגות החרדיות אינן חברות בה, וכאשר מגפת הקורונה אמנם החלה להראות סימני חזרה, אך בטרם החלו טענות חריגות על התנהלות הציבור החרדי. אמנם, גם בשבועות שקדמו לסקר השני נרשמו לא מעט אירועים שהציפו בתודעה את הקונפליקט המתמשך בין חרדים ללא חרדים (לדוגמה, החלטת הקיצוץ של שר האוצר שהוזכרה לעיל, או פסיקת בית המשפט על הפרדה מגדרית לסטודנטים חרדים במכללות). עם זאת, כפי שגם הנתונים מלמדים, תקופה זו נדמתה כמתוחה מעט פחות ביחסים - גם אם שיעור הישראלים האומרים בפה מלא שהם "שונאים" חרדים נותר גבוה.

הגרף הבא מציג להשוואה שני סקרים שבחנו "שנאה" יהודים לא חרדים ליהודים חרדים בישראל. הסקרים נערכו בנקודות זמן שונות, נקודה משמעותית בהקשר זה.

סקר אחד (של כאן חדשות, בביצוע הסוקר דודי חסיד) נערך במהלכה של מערכת הבחירות, שבאופן טבעי מחדדת עמדות קוטביות ומעלה את רמת המתח החברתי. מצב זה היה מודגש במיוחד במערכת הבחירות הרביעית בתוך שנתיים, שהתנהלה כאשר שיאה של מגפת הקורונה עודו טרי בזיכרון. במהלך מגפת הקורונה עלו לא פעם טענות (חלקן מוצדקות וחלקן מוגזמות) על התנהלות החברה החרדית, רבניה ומנהיגיה, ועל רמת הציות הנמוכה שלהם להנחיות המדינה. התחלואה בקרב חרדים הייתה גבוהה מאוד, והזרקור שמוקד בהם האיר את מנהיגותם באור שלילי (בין השאר, בשל התנגדות מתמשכת להטלת משמעת בבתי כנסת, לסגירת מוסדות לימוד ועוד).

גרף 4. "שנאה" לחרדים בציבור היהודי בישראל

דיון עיקרי בהקשר ליחסי יהודים וערבים עסק בשאלת השותפות והמעורבות הפעילה של ערבים בשדה הפעולה הפוליטי. בעשורים האחרונים חלה ירידה הדרגתית ומשמעותית מאוד בהצבעת ערבים למפלגות "יהודיות" ומעבר שלהם לתמיכה כמעט בלעדית במפלגות המזוהות עם המגזר הערבי. על כן, עיקר הדיון התנהל בין מפלגות הפונות ישירות למצביעים הערבים. המפלגה המרכזית של המגזר, הרשימה המשותפת, אותגרה על ידי מפלגת רע"מ, המזוהה עם הפלג הדרומי של התנועה האיסלאמית. באופן מסורתי, המפלגות הערביות מוצאות את עצמן, הן מאונס והן מבחירה, מחוץ למקח וממכר להקמת והבטחת יציבות של קואליציות. אך רע"מ (וגם ראשי ערים ערבים שהתבטאו בנושאים אלה) ביקשה להתנהל כמפלגה שמוכנה לסחור בתמיכתה תמורת שמירה על אינטרסים חשובים של בוחריה. במיוחד מדובר על טיפול ממוקד ויסודי בבעיית האלימות במגזר הערבי, וכן בהפניית תקציבים לחינוך, בינוי

שותפות של ערבים ויהודים

בשנה שעברה, דיווחנו על עלייה דרמטית בשיעור הערבים בישראל המגדירים את זהותם העיקרית "ישראלית" וירידה חדה מקבילה בשיעור המגדירים את זהותם "פלשתיני".² נתון זה לא חזר על עצמו השנה, מסיבות שאינן לחלוטין ברורות, וייתכן שנובעות מהבדלים מתודולוגיים בדגימה. רמת השותפות בין יהודים ולא יהודים בישראל עלתה השנה לשיח הציבורי במסגרת מערכת בחירות נוספת. במידה רבה, מערכת בחירות זו ניתצה הרגלים ישנים כאשר הוכיחה שישנה אפשרות מעשית לחברות של מפלגות ערביות בקואליציה. במקביל להתפתחות זו, נרשמה השנה התפרצות אלימה של ערבים, בעיקר בערים מעורבות, בזמן מבצע שומר החומות בעזה. התפרצות זו חיידה מאוד את המתח בין יהודים לערבים, בדיוק בעת שבה הוקמה קואליציה פוליטית שיש בה יהודים וערבים.

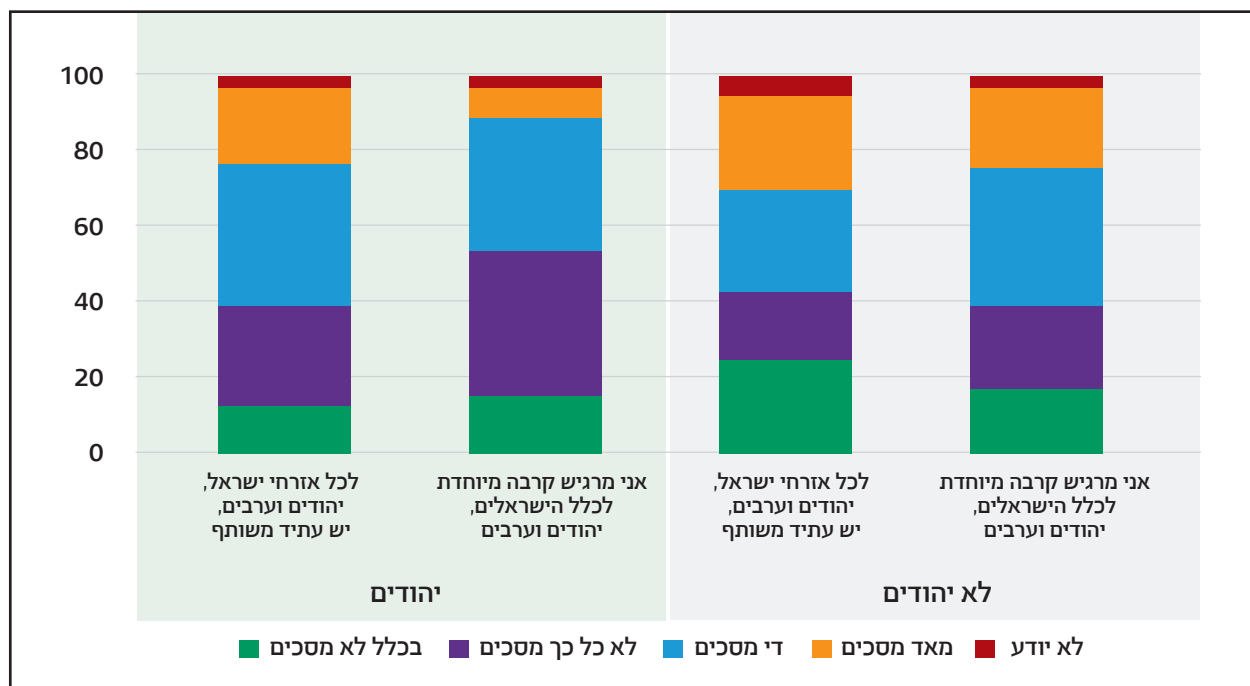
בעוד שכמעט מחצית מהמשיבים (49%) נותנים את אותה תשובה לשתי השאלות, ישנו שיעור משמעותי (25%) שניכר בהם מה שבחרנו לכנות "התקשרות מהוססת". מדובר ביהודים שיחסם ל"שותפות" חיובי יותר מאשר ל"קרבה", כאשר ההבדל הוא כמעט תמיד דרגה אחת בסולם. לדוגמה: אם הם "מאוד מסכימים" עם הטענה שיש "עמיד משותף", הם רק "די מסכימים" שישנה "קרבה מיוחדת"; אם הם "די מסכימים" שיש "עמיד משותף", אזי הם "לא כל כך מסכימים" שישנה "קרבה מיוחדת" - וכן הלאה. ייתכן שההסבר להורדת הדרגה משותפות לקרבה היא מצד אחד בהכרה של יהודים שהערבים כאן כדי להישאר והשותפות הכרחית, ועם זאת קושי להפוך את השותפות לקרבה שיש בה מימד רגשי. בקרב הערבים לא ניתן להבחין בתופעת ה"התקשרות מהוססת". 60% מהם השיבו על שאלת השותפות והקרבה את אותה תשובה.

ובריאיות. גישה זו הביאה בסופו של דבר לצירופה של המפלגה לממשלה החדשה. רע"מ, שלה ארבעה חברי קואליציה, היא מפלגה שללא קולותיה הקואליציה תחדל מלהתקיים ועל כן מחזיקה בכוח רב.

בסקר המכון של 2021, כמה חודשים לפני הקמת הממשלה, נשאלו הן יהודים והן לא יהודים האם הם רואים "עמיד משותף" לכלל הישראלים, יהודים וערבים, וכן האם הם חשים "קרבה" לכלל הישראלים, יהודים וערבים. תשובות היהודים לשאלה זו מתפלגות באופן מובהק על פי מחנה פוליטי, כאשר תחושת השותפות גבוהה יותר ככל שההגדרה העצמית נוטה לשמאל. בקרב הלא יהודים ניכרת הסכמה גבוהה מאוד להיגד השותפות בקרב משיבים דרוזים.

בבחינת הפערים בין יהודים בתשובה לשאלות ה"שותפות" וה"קרבה" אפשר להבחין בתופעה מעניינת,

גרף 5. שותפות וקרבה של ערבים ויהודים

מקור: סקר הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, 2021

הערות

- 1 מדד הפלורליזם 2021, בכתובת זו:
<http://jppi.org.il/he/article/index2021/#.YPZzqC0Rrq0>
- 2 מדד הפלורליזם 2020, המכון למדיניות העם היהודי
<http://jppi.org.il/he/article/index2020/#.YE92Ki0Rrq0>.
- 3 ראו: יחסי יהודים וערבים בישראל בין עימות להכלה, דוד קורן, מכון ירושלים לאסטרטגיה ובטחון, מאי 2021.
- 4 מחקר המכון למחקרי בטחון לאומי, יוני 2021, בביצוע ציפי ישראלי.
- 5 סקר המכון לדמוקרטיה, מאי 2021, בביצוע תמר הרמן ואור ענבי.

בעוד הממשלה החדשה מקדמת שיתוף פעולה יהודי-ערבי בתחומים שונים, המאורעות בישראל בתקופת מבצע "שומר החומות" הציפו מתח מחודש ביחסים. היו שראו בו מהלך שעיקרו התפרצות של תסכול חברתי-כלכלי. אחרים נטו לפרש אותו כמהלך דרמטי עד כדי הצהרה של המפגינים כי מבחינת הערבים "זמנה של החלוקה המלאכותית בין ערבים 'ישראלים' לערבים 'פלסטינים' תם. לפיכך, מאורעות הדמים של מאי 2021 מחדדים את הצורך בהפנמה מהצד הישראלי כי העיסוק בגבולות 1967 הוא מלאכותי. מבחינת הפלסטינים, ובכלל זה הפלסטינים אזרחי ישראל. הנושא היה תמיד ונותר גבולות 1948".³

עם זאת, סקרים שנערכו זמן מה לאחר המהומות, לא לימדו על תפנית דרמטית בעמדות יהודים וערבים. 43% מהיהודים גורסים כי הם רואים באזרחי ישראל הערבים "מי שיש לכבדם, אך גם לחשוד בהם"; 31% רואים בהם אזרחים שווים; 20% אויבים בפוטנציה ו-6% אזרחים שאינם שווי זכויות. רוב הציבור היהודי (64%) סבור כי הממשלה צריכה להשקיע באזרחי ישראל הערבים.⁴ סקר שנערך סמוך למהומות מצא כי בקרב הערבים ישנה נכונות רבה יותר להניח שהפורעים, הן ערבים שיזמו את האירועים, והן יהודים שהגיבו באלימות, הם מיעוט קיצוני שאינו מבטא את הלך הרוח הכללי. בקרב היהודים, יש הסכמה שהפורעים היהודים היו מיעוט קטן, אך אין הסכמה שזה המצב גם ביחס לפורעים הערבים. שמונה מכל עשרה יהודים הסכימו שהפורעים היהודים הם מיעוט קיצוני. ארבעה מכל עשרה הסכימו שגם הפורעים הערבים הם מיעוט קיצוני.⁵

מדד הדמוגרפיה: העלייה במספר יהודי ארה"ב

ההשכלתיים והכלכליים של היהודים. מאפיינים אלו ניתנים להשוואה עם מאפיינים של כלל האוכלוסייה. במהלך תקופה זו, ובנפרד, פנה מרכז פיו למספר גדול של תושבי ארה"ב, ובתוכם מדגם של יהודים, כדי לשמוע על דפוסי התמודדות עם מגפת הקורונה. שני נושאים אלה עומדים במרכז המדד המוצג כאן. הערות הסיכום מתייחסות לדמוגרפיה ולקורונה במבט יהודי כלל עולמי לרבות השלכות למחקר עתידי.

השנה התברר כי מספר היהודים בארה"ב נמצא בעלייה, וניתן לשער כי עלייה זו משקפת בעיקר תמורות בזהות הקבוצתית והרגשה בטוחה להזדהות כיהודים. מידע זה נשען ברובו על סקר של האוכלוסייה היהודית בארה"ב שערך מרכז המחקר פיו בין נובמבר 2019 ליוני 2020. הסקר מספק, בין השאר, מבט עדכני על מצבה הדמוגרפי של יהדות ארה"ב, לרבות גודל האוכלוסייה, פיזורה הגיאוגרפי, והישגיהם

דמוגרפיה גודל האוכלוסייה

סקר פיו החדש מצא כי בשנת 2020 היו בארה"ב 7.5 מיליון בני אדם שהגדירו את עצמם יהודים. שלושה-רבעים מהם מזדהים כמי שדתם יהדות ועוד רבע מזדהים כיהודים מבחינה אתנית, תרבותית או בגלל מוצאם המשפחתי.¹ אנו סבורים כי יש להוציא ממניין זה 200,000 ילדים עם זהות דתית כפולה (יהודית ועוד דת), ולפיכך אומדים את מספר יהודי ארה"ב ב-7.3 מיליון (גרף 1, מסלול 1).

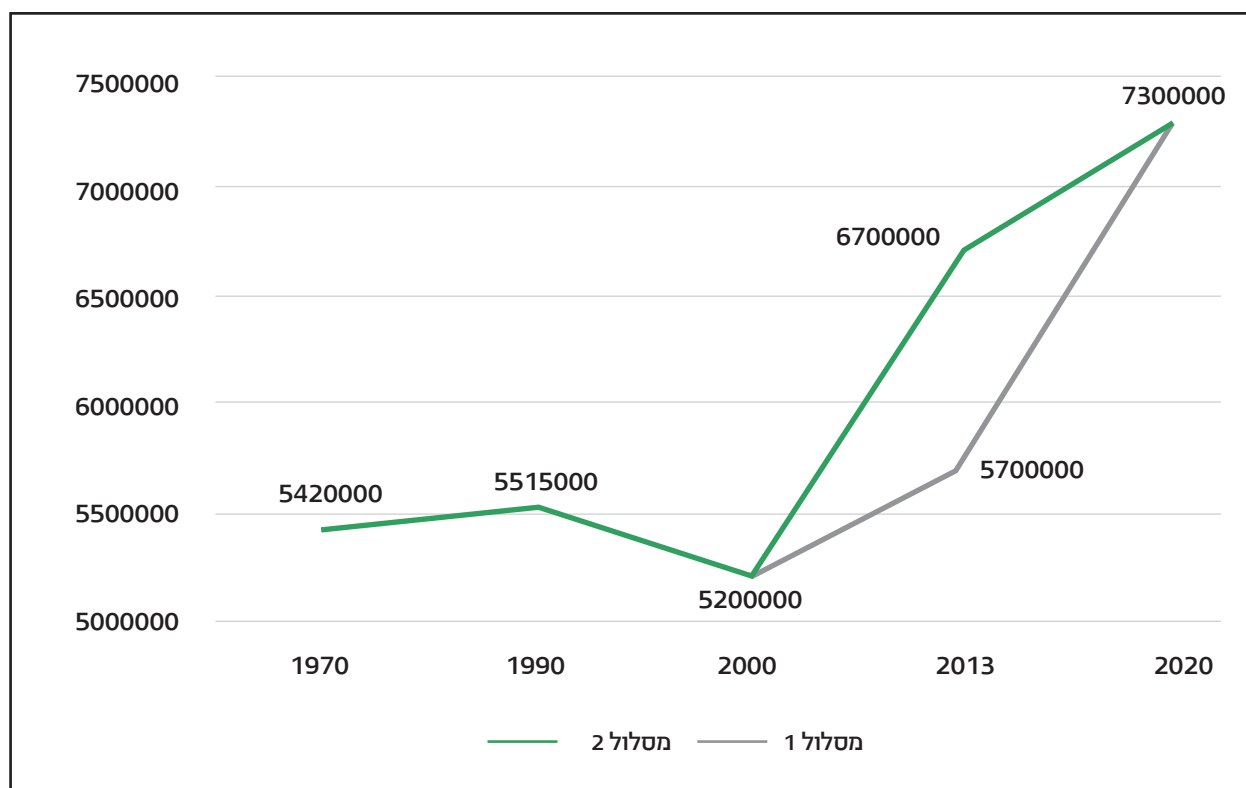
סקר פיו הקודם של יהודי ארה"ב נערך בשנת 2013. בסקר זה נמצאו 5.7 מיליון יהודים (לפי הגדרות זהות) ועוד כמיליון בני אדם שהגדירו עצמם כיהודים "באופן חלקי" (ללא שהיתה להם זהות דתית אחרת). היו אז שטענו כי יש לכלול יהודים חלקיים אלה במניין האוכלוסייה היהודית האמריקאית ולהעמיד את מספרה בהתאם על 6.7 מיליון יהודים (גרף 1, מסלול 2). הסקר החדש של 2020 לא איפשר למשיבים לבחור בהגדרה יהודית חלקית אלא רק בין יהודי לבין לא יהודי. אנו מניחים כי משיבים שב-2013 בחרו באפשרות של הגדרה יהודית חלקית הגדירו עצמם הפעם כיהודים. הגידול הנוסף באומדן מספר היהודים בסקר החדש יכול להיזקף להבדלים בשיטת איסוף הנתונים (סקר טלפוני ב-2013 לעומת שילוב של סקר אינטרנטי ודואר ב-2020) אבל גם לכמה שינויים דמוגרפיים וזהותיים: (1) גידול בחלקם של יהודים אורתודוקסים, ובעיקר חרדים, שלהם ילודה

גבוהה; (2) "השפעת הד" של כניסה של קבוצה גדולה יחסית של נכדי דור ה"בייבי בום", לשלבי חיים של נישואים, הקמת משפחה, והולדת ילדים; (3) גידול בשיעור הצאצאים של זוגות מעורבים שהם יהודים; (4) והצטרפות ליהדות של מיעוטים צבעוניים, לרבות שחורים, היספאנים, אסיאתיים ואמריקאים עם זהות גזעית כפולה; יהודים אלו הם כשמונה אחוזים מכלל האוכלוסייה היהודית האמריקאית.

אנו ערים לכך כי האומדן החדש מעיד על גידול ניכר בהשוואה לאומדנים משלהי המאה ה-20. הגידול יכול להיות מוסבר רק במעט על ידי לידות ומאזן הגירה חיובי (בעיקר מברה"מ לשעבר וישראל). יותר מכך, הוא משקף תמורות בזהות הקבוצתית והרגשה בטוחה להזדהות כיהודים באמריקה של היום. לעיתים, גם התגברות של תופעות אנטישמיות יכולה לחזק, בקרב הנרדפים, את הרצון להפגין השתייכות ליהדות.

ראוי להעיר שגם מי שבחר לאמץ הגדרה מצומצמת יותר של האוכלוסייה היהודית, יסכים כי בשונה ממה ששוער בעבר מספרם של יהודי ארה"ב אינו מצטמצם או נשחק, אלא עולה. כך לדוגמה, מי שמבקש לכלול כיהודים את מי שמגדירים עצמם יהודים ללא דת רק אם יש להם שני הורים יהודים (כהצעת פרופ' סרג'ו דלה פרגולה, שבה 6 מיליון יהודים בארה"ב).² למעשה, מאז 1970, מסקר אחד לסקר הבא אחריו (להוציא את הסקר של שנת 2000 שהיו בו בעיות מתודולוגיות קשות), מספרם של יהודי ארה"ב נמצא בעלייה.

גרף 1. האוכלוסייה היהודית בארה"ב (במספרים)

מקור: נתונים מסקרי האוכלוסייה היהודית הארצית 1970, 1990 ו-2000, ומסקרי פיו מ-2013 ו-2020.

הגידול בשנים האחרונות בנישואים מעורבים של נשים יהודיות, מספרם של ילדים כאלה לא יהיה שונה באורח משמעותי לעומת מספר הילדים שהורים דיווחו עליהם כיהודים. לפיכך סך-כל האוכלוסייה היהודית בארה"ב לפי הגדרה הלכתית הוא כ-7.5 מיליון.

ההכרה במספר גבוה יחסית זה מצריך היערכות מתאימה לאספקת שירותים קהילתיים מסוגים שונים לאוכלוסייה הנמצאת בגידול. גם חלק ממי שזהותם היהודית חלשה עשויים לרצות בעזרתם של ארגונים ומוסדות יהודיים לרבות בתחומי החינוך, התרבות, והרווחה. כמו כן, הקהילה היהודית, הן הארצית ובמיוחד המקומית, צריכה להיות ערוכה לקבל חברים מקבוצות מגוונות יותר מאשר אי-פעם בעבר.

מעניין לבחון גם מה היה מספר היהודים על פי גישה "הלכתית" של יהודיות, קרי מי שאמו יהודייה. לפי הגדרה זו, ל-87% מיהודי ארה"ב הבוגרים לפי דת ול-70% מהיהודים ללא דת יש אמה יהודייה - דהיינו 4.8 מיליון איש. אבל מלבדם, יש עוד 1.3 מיליון אמריקאים שלא מגדירים את עצמם יהודים אבל יש להם אמה יהודייה, ובסך הכל 6.1 מיליון שעומדים בקריטריונים הלכתיים של שייכות לעם היהודי. מספר זה גבוה בכ-300,000 מאומדן הבוגרים (בני 18 שנה ומעלה) שדיווחו כי הם יהודים (ללא קשר למוצא הדתי של אמה). איננו יכולים בשלב זה, שבו אין לנו גישה ישירה למסד הנתונים, לבדוק את מספרם של הילדים בארה"ב שיש להם אמה יהודייה; עם זאת, אנו סבורים כי לאור

תפרושת גיאוגרפית

יהודי ארה"ב אינם מפוזרים באופן אחיד על פני היבשת. מספר היהודים במדינות ובאזורים השונים נקבע על-ידי הגירה פנימית, התיישבות של מהגרים ממדינות אחרות, ריבוי טבעי דיפרנציאלי, המושפע מזיקות זרמיות (בעיקר אורתודוקסים לעומת לא-אורתודוקסים), ושיעורי התבוללות. לאחר צמצום ניכר שנמשך כמה עשורים בחלקם של היהודים באזורי ההתיישבות הוותיקים בצפון-מזרח ומערב-תיכון היבשת, לטובת אזורי חגורת השמש בדרום ובמערב, בשנים האחרונות אנו עדים להמשך המגמה אם כי בקצב יותר מתון. כיום, יהודי ארה"ב מחולקים כמעט שווה בשווה בין צפון-מזרח והמערב-התיכון מחד (48 אחוזים) לבין הדרום

והמערב (52 אחוזים). אף כי החלק היחסי הגדול ביותר שלהם נמצא בצפון-מזרח במדינות כמו ניו-יורק, מאסצ'וסטס ופנסילבניה הרי שהפער בין אלה לבין כל אחד מהאזורים בדרום ובמערב קטן (לוח 1).

יהודי ארה"ב נמצאים במספרים גדולים באזורים ובמדינות רבות. פיצול זה מצריך רה-ארגון במיקומם של ארגונים, מוסדות ושירותים עיקריים. בה בעת, נוכחות גדולה על פני מרחב גדול מבטיחה חיות ולכידות יהודית, גם במקומות שבעבר היה קשה לקיים בהם פעילויות חינוכיות, תרבותיות ודתיות. עוד יש לציין כי ההתפזרות המחודשת של היהודים ברחבי היבשת דומה יותר מאי-פעם בעבר לזו של האוכלוסייה הכללית (לוח 1). היא מעידה על התערותם המוצלחת של היהודים בחברה האמריקאית הכללית.

לוח 1. תפרושת גיאוגרפית של יהודים וכלל האוכלוסייה האמריקאית, 1970-2020 (באחוזים)

2020		2000		1970		
כלל אמריקאים	יהודים	כלל אמריקאים	יהודים	כלל אמריקאים	יהודים	
100	100	100	100	100	100	סה"כ
18	38	19	43	24	60	צפון-מזרח
21	10	23	12	28	17	מערב-תיכון
38	27	36	23	31	12	דרום
24	25	22	22	17	11	מערב

מקור: נתונים מסקרי האוכלוסייה היהודית הארצית 1970, 1990 ו-2000, ומסקרי פיו מ-2013 ו-2020.

לוח 2. הישגים השכלתיים של יהודים וכלל האוכלוסייה האמריקאית, 1970-2020 (באחוזים)

2020		2000		1970		
כלל אמריקאים	יהודים	כלל אמריקאים	יהודים	כלל אמריקאים	יהודים	
100	100	100	100	100	100	סה"כ
37	20	53	19	78	46	תיכון ומטה
28	22	28	23	11	20	קצת קולג'
22	30	13	32	6	15	תואר ראשון
13	28	6	26	5	19	תואר מוסמך ומעלה*

*כולל תארים אקדמיים מקצועיים.
מקור: נתונים מסקרי האוכלוסייה היהודית הארצית 1970, 1990 ו-2000, ומסקרי פיו מ-2013 ו-2020.

הישגים בהשכלה ובכלכלה

יותר מ-200,000 דולר בשנה לעומת 4 אחוזים בלבד מכלל האמריקאים. יותר ממחצית היהודים מתגוררים במשקי-בית עם הכנסה של 100,000 דולר או יותר בהשוואה לכחמישית מקרב האוכלוסייה האמריקאית הכללית. בקצה האחר של סקלת ההכנסות, רק לעשרה אחוזים מהיהודים הכנסת משק-בית של 30,000 דולר או פחות לעומת רבע בקרב שאר האמריקאים. יש לציין כי יהודים קונסרבטיבים ורפורמים מרוכזים יותר בשלבים העליונים של סולם ההכנסה לעומת יהודים אורתודוקסים.³

הערות

1 Pew Research Center. 2021. Jewish Americans in Washington, D.C. 2020.

2 ראו לעיל, עמ' 52 על אומדניו של דלה-פרגולה.

3 פיו 2020, עמ' 102

הישגים בהשכלה הם מאפיין מרכזי של הצלחה חברתית. בעשורים האחרונים השתנה ההרכב של האוכלוסייה היהודית, כאשר מבוגרים בעלי השכלה חלקית הלכו לעולמם, ואת מקומם תפסו צעירים בוגרי בתי-ספר, שהמשיכו גם למוסדות של השכלה גבוהה. בחמישים השנים האחרונות הצטמצם מאוד חלקם של היהודים עם השכלה תיכונית או נמוכה יותר וגדל חלקם של מי שמחזיקים בתואר אקדמי, לרבות תואר מתקדם או מקצועי כגון עריכת דין (לוח 2). כיום, לכשישה מכל עשרה יהודים בארה"ב יש תואר אקדמי. דומה, עם זאת, כי היהודים הגיעו למיצוי הישגיהם ההשכלתיים ובשני העשורים האחרונים כמעט ולא חל שינוי במצבם בהקשר זה, כאשר בקרב כלל האמריקאים ניכר גידול משמעותי בנטייה לרכוש השכלה אקדמית ולפיכך היתרון של היהודים קטן יותר (אם כי עדיין בולט מאוד). נתונים שאינם מוצגים כאן מלמדים כי יהודי ארה"ב גם נהנים מהכנסה גבוהה. כרבע מהם מתגוררים במשקי-בית עם הכנסה של

מדד ישראל תפוצות: לפני ואחרי הקורונה

לחזק את קשרי ישראל-תפוצות, וכן מתאר מגמות של הלכי רוח הנוגעים ליחסי ישראל-תפוצות.

שני גופים רשמיים, שמטרה מרכזית שלהם היא חיזוק הקשר בין ישראל לתפוצות, פועלים במדינת ישראל: הסוכנות היהודית ומשרד התפוצות. בנוסף, פועלים ארגונים נוספים השומרים על קשר עם יהדות התפוצות תחת משרדי ממשלה אחרים (כדוגמת משרד החינוך). בשנה וחצי האחרונות פעלו שני הגופים הללו להתאים את תכניותיהם ופעולותיהם השוטפות לאתגרי הקורונה, כמו גם להציע תכניות חדשות שיתנו מענה לצרכים העולים מהשטח.

הסוכנות היהודית יזמה מספר פרויקטים ייעודיים לסייע וחיזוק הקהילות היהודיות בתפוצות. הטבלה הבאה מתארת את הבולטים שבהם:¹

מגפת הקורונה פגעה קשה בקהילות רבות בישראל ובתפוצות. למרות ששיטת ההתמודדות הרווחת אתה הייתה ועודנה הסתגרות ובידוד, האתגרים הצמיחו כלים חדשים, בעיקר טכנולוגיים, שלא נראו קודם (או שהיו בשימוש מוגבל). כלים אלה אפשרו למדינות וארגונים להמשיך בשגרת החיים, להציע סיוע ותמיכה, לפתח שיתופי פעולה ועוד יוזמות חדשות.

גם ברמה המוסדית-יהודית הגופים הגדולים פעלו כדי להתאים את עצמם להתמודדות עם האתגר. הסוכנות היהודית, משרד התפוצות הישראלי, מנהיגי קהילות מקומיות וארגונים יהודיים גדולים הציעו רשתות תמיכה ומשאבים מגוונים, כדי לסייע לקהילות ולפרטים שנפגעו במגפה - בריאותית, כלכלית וחברתית. מאמר זה בוחן יוזמות מרכזיות של הממסד הרשמי במדינת ישראל (הסוכנות ומשרד התפוצות) שיש בהן כדי

טבלה 1: יוזמות של הסוכנות היהודית בתקופת משבר הקורונה

היוזמה	תקציב	היקף השפעה
קרן הלוואות חירום לקהילות יהודיות ברחבי העולם שנקלעו למשבר, במטרה לאפשר את המשך תפקוד השירותים החיוניים	10 מיליון דולר	26 מדינות
התאמת אירועים ויוזמות, והפקת יוזמות חדשות בעולם הווירטואלי (מרץ 2020, חגיגות העצמאות של ישראל ויוזמות מקומיות)		בקונצרט במרץ 2020 השתתפו למעלה מ-400,000 איש. באירועי העצמאות לישראל במאי 2020, השתתפו למעלה מ-300,000 איש
JREADY - רשת החירום היהודית מרכז משאבים דיגיטלי שהציע שיחות עם מומחים, ובינרים וקורסים. במטרה לחלוק מהידע והניסיון שנצברו בישראל להתמודדות עם משברים ומצבי חירום	עד אוגוסט 2020: תקציב כולל \$1,057,000	עד נובמבר 2020 הגיעו לקהילות לפחות ב-35 מדינות
תמיכה בקהילה היהודית באיטליה: עבודה בצמוד למנהיגי הקהילה המקומית להבטיח את ביטחונם וצורכיהם של חברי הקהילה, ופעילות שמטרתה לסייע ולהקל על תלמידים ואנשי חינוך במהלך ימי הסגר והבידוד	עד אוגוסט 2020: תקציב כולל \$230,000	
סיוע ליהודי אתיופיה ובעיקר לאנשי הפלשמורה שממתינים לעלות לארץ	עד אוגוסט 2020 תקציב כולל: \$177,900	8,000 אנשי הפלשמורה שממתינים לעלייה
עלייה וקליטה: הרחבת המאמצים, והתאמת תהליך הקליטה. סיוע במזון, תרופות ומצרכים במהלך הבידוד. מתן שירותי קליטה וייעוץ. סובסידיות למי שלא מצאו עבודה	עד אוגוסט 2020: סכום כולל: \$958,440	עד אוגוסט 2020 5,590 עולים הגיעו לישראל
"פורום היום שאחרי" (בשיתוף עם משרד התפוצות) - שולחנות עגולים, בהשתתפות נציגי הארגונים היהודים הגדולים בעולם לצורך מעקב והעברת ידע סדור ביחס לקהילות שנקלעו למצוקה חריגה, ובחינת דרכי סיוע		

מדדים

לפלטפורמה דיגיטלית. המשרד קיבל תקציב מיוחד להתמודדות עם מגפת הקורונה בסך 40,500,000 ₪² במסגרת פעילות זו קידם המשרד מספר יוזמות. להלן המרכזיות שבהן:

בנוסף על אלו, הפעילה הסוכנות מספר תכניות ייעודיות לסייע בתוך ישראל.

משרד התפוצות פעל אף הוא לחזק ולהתאים פעילויות קיימות לתקופת הקורונה, בדגש על המעבר

טבלה 2: יוזמות משרד התפוצות בתקופת משבר הקורונה

שם היוזמה	תקציב ³
התאמה והסבה של מערכת החינוך היהודית הפורמלית למתכונת מקוונת	₪ 38,500,000
הקמת מנהלת פעילות לקידום תחום החינוך הבלתי פורמלי	\$ 4,000,000
האצת רשת חינוך יהודית עולמית בשיתוף עם מכללת הרצוג (התוכנית קיימת כבר מספר שנים, אבל התקדמה משמעותית בתקופת המשבר). החוזה נחתם לפני מספר שבועות	
בניית הדרכות לשעת חירום וחיזוק החוסן הקהילתי בשיתוף עם מהו"ת ישראל. הפרויקט כלל בעיקר הרצאות של מומחים בתחום בריאות הנפש וניהול משברים למנהיגי קהילות ברחבי העולם	₪ 50,000
פרויקט "חיבורים" לחיזוק הקשר של הישראלים ליהדות התפוצות	₪ 8,000,000
קידום יוזמת מגילת הייעוד המשותף	

סקרי עמדות בישראל

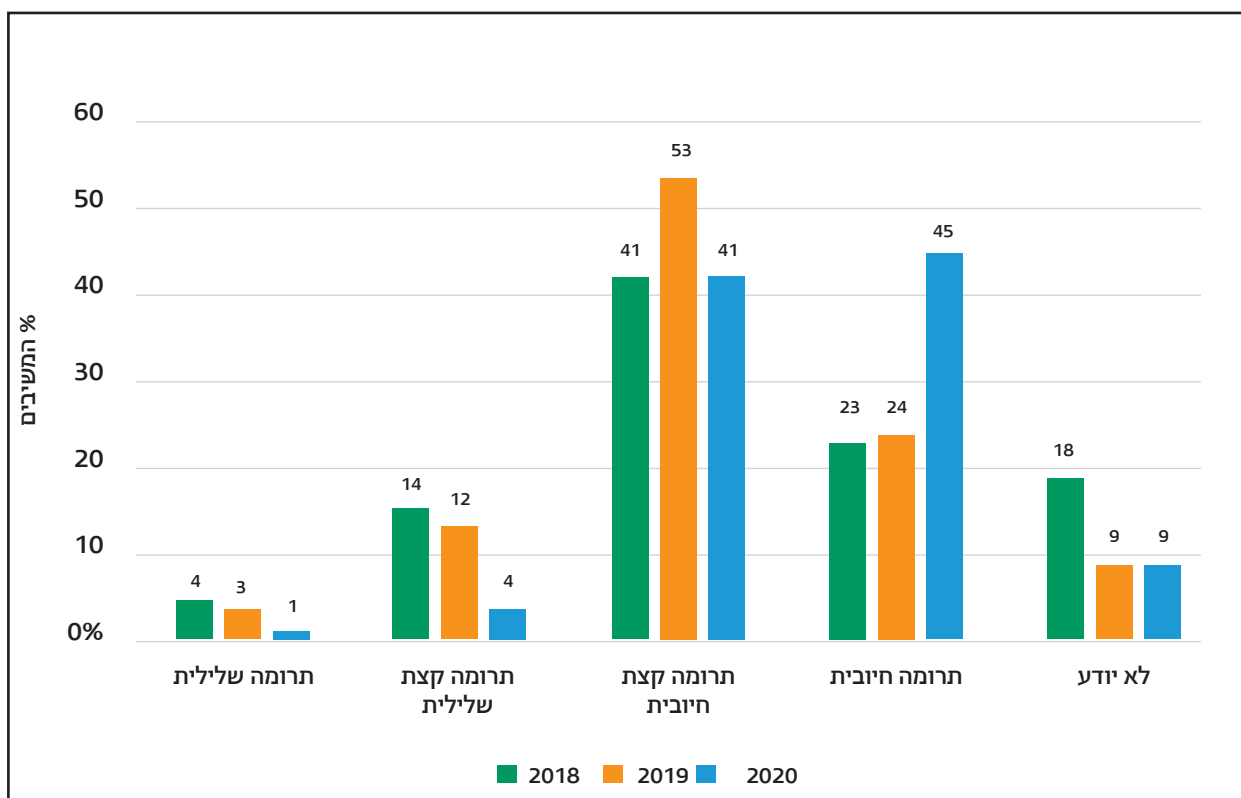
מעטים הם סקרי דעת הקהל השואלים על עמדת הישראלים בנוגע ליהודי התפוצות. נזכיר שניים שעשו זאת. הראשון הוא אינדקס הפלורליזם של המכון למדיניות העם היהודי, שבוחן מידי שנה כיצד תופסים המשיבים את תרומתם של יהודי התפוצות להצלחת המדינה. בנתוני האינדקס ניתן לזהות עליה חדה בשיעור הישראלים שתופסים את יהדות התפוצות כמי שתורמת לשגשוגה של ישראל (מ-23% ב-2018 ל-45% בשנת 2020 כשהחלה הקורונה), לעומת ירידה בשיעור הנמוך ממילא של מי שסבורים שתורמת יהדות התפוצות שלילית או קצת שלילית (מ-4% ל-1% בקרב הסבורים שהתרומה שלילית, ומ-14% בשנת 2018 ל-4% ב-2020 בקרב מי שסבורים שהתרומה קצת שלילית).

חשוב לציין, שארגונים גדולים וממסדיים שפועלים בתפוצות יזמו והציעו תוכניות שמטרתן לסייע ליהודים בכל רחבי העולם. ה-JFN, JFNA, JCRIF, פדרציות יהודיות גדולות וקטנות, וארגונים יהודיים כמו Hillel, IsrAid ואחרים הציעו, כל אחד לפי יכולותיו סיוע ועזרה, במשאבים וביוזמות שעניינו ושילבו רבים.

הקשר ישראל-תפוצות

כדי לנסות ולעמוד על השפעת משבר הקורונה בכלל, ועל השפעת הפעולות שננקטו על ידי הגופים השונים על קשר זה (בדגש על יחסי יהודים ישראל-ארה"ב), נציג כמה סקרי דעת קהל, בעיקר כאלה המאפשרים התחקות אחר הבדלים בין התקופה שקדמה למשבר, לבין המצב בחודשים האחרונים.

גרף 1 : כיצד תופסים ישראלים את תרומת יהודי התפוצות להצלחת המדינה, 2018-2020

* בשנים 2019 ו-2020 המענה לשאלה זו לא היה חובה. ההתפלגות בין התשובות היא רק בקרב מי שבחרו להשיב מקור: עיבוד נתוני מדד הפלורליזם, המכון למדיניות העם היהודי

לישראל. רוב קצת יותר גדול סבור שליהודי התפוצות וליהודים בישראל יש עתיד משותף, וכי ישראל צריכה לסייע ליהודי התפוצות.

סקר נוסף שבחנו הוא זה של הוועד היהודי-אמריקאי (בקרב יהודים ישראלים). סקר זה נערך בשנת 2019, ושוב בשנת 2021. שתי שאלות שנוגעות ליחסי ישראל-תפוצות ונשאלו בשני הסקרים מאפשרות לנו לבחון האם חל שינוי בעמדות היהודים בישראל על פני שנתיים. השאלה הראשונה היא: "לו היינו מתארים את יהודי ארה"ב כחברי משפחה (כמטאפורה), כיצד היית מתאר את יהודי ארה"ב?"

בשנת 2021, בשלבים מאוחרים יותר של ההתמודדות עם המגפה, נשאלו בסקר הפלורליזם שתי שאלות אחרות. הראשונה, עסקה במידת ההסכמה עם ההיגד שליהודים בישראל ובתפוצות יש עתיד משותף. 35% לא הסכימו, או לא כל כך הסכימו עם אמירה זו, ו-62% הסכימו או הסכימו מאוד (3% השיבו שהם לא יודעים). השאלה השנייה בחנה את עמדתם של יהודים בישראל ביחס לאמירה לפיה ישראל חייבת לדאוג ליהודי התפוצות. 69% מאלו שהשיבו הסכימו עם האמירה, 20% לא הסכימו, ו-12% השיבו שאינם יודעים. מנתונים אלה ניתן ללמוד שרוב קטן של היהודים בישראל סבור שליהודים בתפוצות יש תרומה

טבלה 3: תשובות הישראלים בסקרי ה-AJC (2019, 2021) לשאלה כיצד היו מתארים את יהודי ארה"ב

Δ	2021	2019	
↓	24%	31%	אחים
↑	18%	11%	בני דודים ראשונים
↑	45%	36%	חלק מהמשפחה המורחבת
↓	14%	23%	לא חלק מהמשפחה

לצורך השוואה, ניתן לראות את המענה לשאלה דומה במסגרת סקר הוועד היהודי-אמריקאי בקרב יהודי ארה"ב. כפי שניתן לראות, בשנת 2021 יותר ישראלים רואים ביהודי התפוצות משפחה קרובה ושיעור גבוה יותר של יהודים אמריקאים לא רואים ביהודים בישראל חלק מהמשפחה:

הנתונים מצביעים על מגמה מעורבת. בקשר הקרוב יותר "אחים" יש ירידה (7.4%) ובקשר הקצת יותר רחוק "חלק מהמשפחה המורחבת" יש עליה (8.6%). אולם גם בקרב מי שטוענים שהם לא חלק מהמשפחה, יש ירידה מעודדת (9.2%).

טבלה 4: השוואה בין ישראלים ליהודים אמריקאים על פי סקרי ה-AJC (2021) לשאלה כיצד היו מתארים את יהודי ארה"ב / היהודים בישראל

2021 יהודי ארה"ב	2021 ישראלים	
11%	24%	אחים
15%	18%	בני דודים ראשונים
46%	45%	חלק מהמשפחה המורחבת
28%	14%	לא חלק מהמשפחה

הסקר לשנת 2021 מוסיף עוד נדבך לתמונת היחסים, באמצעות השאלה מדוע שגשוג הקהילה היהודית חיוני. במענה לשאלה זו, למעלה ממחצית מהישראלים בחרו בתשובות שמציבות את ישראל במרכז. כך לדוגמה 36% השיבו שהסיבה העיקרית לצורך ביהדות תפוצות משגשגת היא קידום תמיכת ממשלותיהם בישראל. 24% השיבו כי הסיבה היא שיהודי התפוצות תורמים כסף לישראל. רק כרבע מיהודי ישראל (27%)

שאלה נוספת שמאפשרת להשוות בין התקופה שקדמה לקורונה לבין תקופה הנוכחית, היא שאלת חשיבות השגשוג וההצלחה של יהודי התפוצות לעתיד העם היהודי. השאלה נשאלה כל פעם קצת אחרת, אבל ניתן לראות ששיעור המסכימים עם היגד זה כמעט לא השתנה. הוא עמד על 74% בשנת 2019, ועל 74.3% (32.8% סבורים שהיא חיונית מאוד, ו-41.5% סבורים שדי חיונית) ב-2021.

ההסכמה נמוך במעט משנת 2019 - 62 אחוז, ונמוך בהרבה משנת 2000, אז עמד שיעור המסכימים עם ההיגד על 80 אחוז). למרות שישינו קושי מתודולוגי להשוות בין סקרים שונים. הפערים במענה לשאלה זו ראויים לתשומת לב. המחקר שנערך מטעם הסוכנות היהודית, מציע תשובה הנכונה בהקשר זה לנקודת הזמן של 2021, ומצביע על כך ששיעור המסכימים עם ההיגד נמוך אף יותר מהשיעור שנמצא בסקרי ה-AJC. לעומת שני אלה, סקר פיו מצא כי מידת ההסכמה עם ההיגד גבוהה מאוד, ועומדת על כ-82 אחוז. פערים גדולים כאלה בממצאים מחייבים המשך מעקב.

שאלה רלוונטית נוספת שנבחנה בסקר פיו האחרון נוגעת לחיבור הרגשי של יהודים לישראל. השאלה אומנם לא נבחנה כבר כמה שנים בסקרי ה-AJC, אולם בעזרת נתונים משנים קודמות, הן של פיו והן של ה-AJC, ניתן לבחון את המגמה הכללית. בסקר פיו 2021 השיבו 58% כי הם חשים חיבור רגשי (32%) או חיבור רגשי עמוק (25%) לישראל. בסקר פיו משנת 2013, שיעור זה היה גבוה יותר, ועמד על 69% (39% חשו חיבור רגשי, ו-30% חשו חיבור רגשי עמוק). כאמור, שאלה דומה נשאלה בסקרי AJC בין השנים 2000-2005, והניבה תוצאה גבוהה בהרבה. בשנת 2000, שיעור החשים קרבה לישראל עמד על 74%, ובשנת 2006 על 76%.

סברו שהרצון לשגשוג יהדות התפוצות הוא הצורך במגוון שתורם לכוחו של העם היהודי.

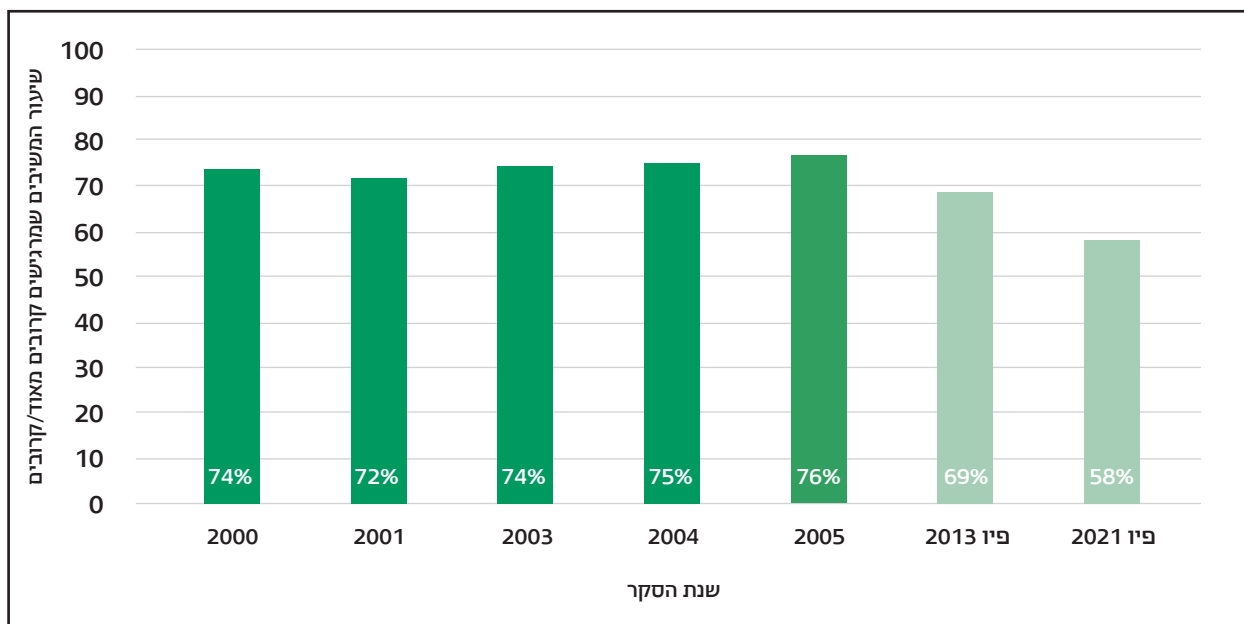
אם מתייחסים לנתוני שני הסקרים, ניתן לזהות שהיהודים בישראל מעריכים את יהודי התפוצות, מרגישים קשורים אליהם וסבורים שהם תורמים למדינת ישראל וליהדות. אולם למעט העלייה שנצפתה בסקר המכון למדיניות העם היהודי בתחילת משבר הקורונה (אפריל 2020), לא ניתן לזהות אינדיקציה שהמשבר סייע לחיזוק היחסים בין הקהילות, או לשינוי עמדות בקרב יהודים ישראלים.

סקרי עמדות בארה"ב

בעוד שבצד הישראלי יש מעט סקרים שבוחנים את הקשר עם התפוצות, בארצות הברית התפרסמו לאחרונה שלושה סקרים גדולים: סקר הוועד היהודי האמריקאי (AJC), שנערך מידי שנה ומאפשר מעקב אחר מגמות לאורך זמן; סקר מכון פיו, שהתפרסם במאי 2021 (הסקר הקודם התפרסם בשנת 2013, ונערך במתודולוגיה מעט שונה); הסקר השלישי הוא סקר שנערך על ידי הסוכנות היהודית. סקר זה אינו מאפשר לבחון מגמות לפני ואחרי המגיפה (שכן אין בידינו סקרים קודמים), אבל ניתן להשתמש בו כדי לשפר את החדות של תמונת המצב הנוכחית, בעיקר במקרים של פערים וחוסר הסכמה בין סקרים שונים.

בהערכה השנתית לשנת 2019 הצענו מספר אינדיקטורים שבעזרתם ניתן להעריך את הקשר של יהודי התפוצות לישראל, אחד מהם היה מידת ההסכמה עם ההיגד שלפיו "הדאגה לישראל היא חלק חשוב ביהדותי". נתוני הוועד היהודי האמריקאי מצביעים על המשך השחיקה במידת ההסכמה של יהודי ארה"ב עם ההיגד זה (בשנת 2021 היתה עליה קלה מאוד מ-59 אחוז ל-60 אחוז, אולם עדיין שיעור

גרף 2: שיעור המעידים על עצמם כי הם חשים קרובים לישראל
 פיו 2013-ו-2021, AJC 2000-2005

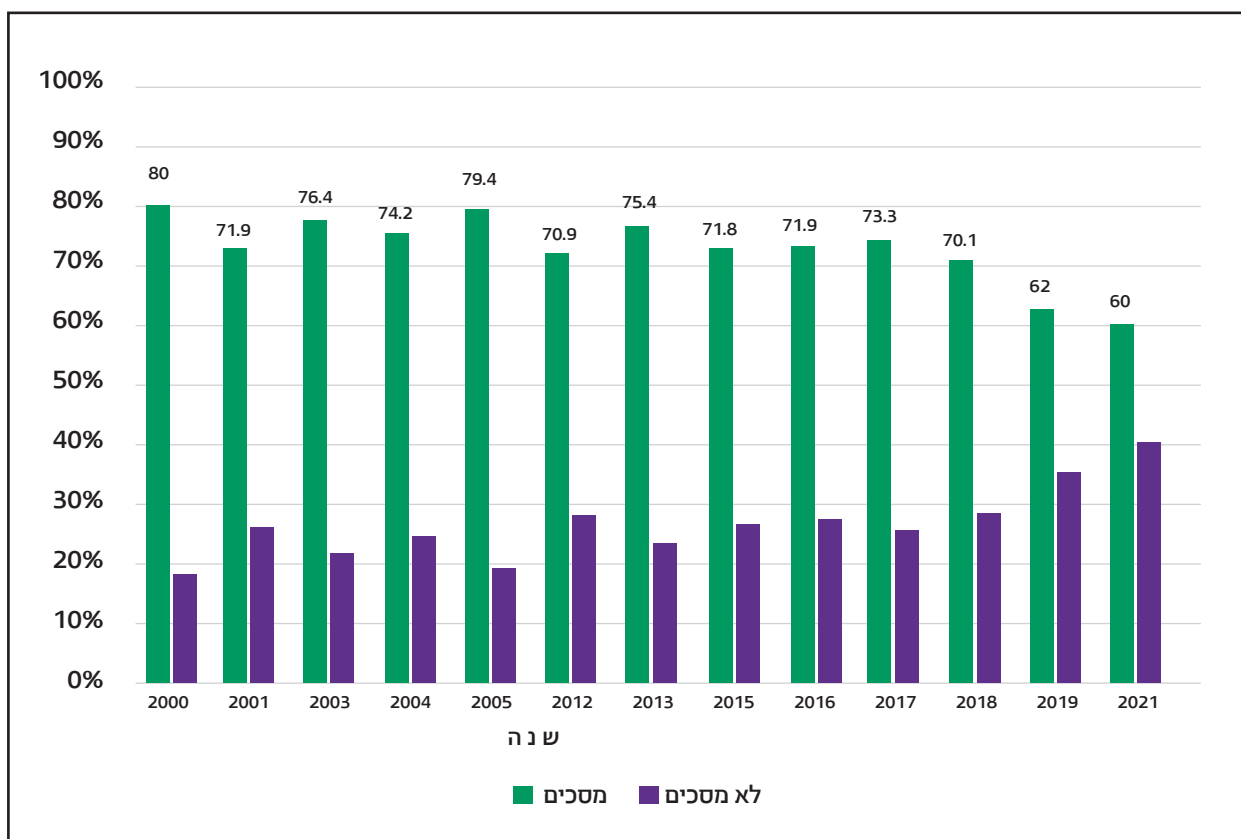

מקור: עיבוד המכון למדיניות העם היהודי על סקרי AJC 2000-2005, וסקרי פיו 2013, 2021

היהודית. שיעור המשיבים כי הדאגה לישראל חשובה מאוד או חשובה במידה מסויימת לזהותם היהודית ירד מ-80% בשנת 2000 עד ל-62% בשנת 2019, שקדמה לקורונה, ול-60% בשנת 2021.

שאלה נוספת של הוועד היהודי האמריקאי בחנה עד כמה חשוב החיבור לישראל לזהות היהודית של הנסקרים. גם השנה, כמו בשנים קודמות, אנו רואים המשך שחיקה בדאגה לישראל כחלק מהזהות

גרף 3: דאגה למדינת ישראל היא חלק חשוב בהיותי יהודי, סקרי AJC 2000-2021

מקור: עיבוד המכון למדיניות העם היהודי, סקרי AJC 2000-2021

ממשיכה המגמה שנצפתה לפני המגיפה של שחיקה בתחושת הקרבה.

האם יוזמות שהוצאו בתקופת הקורונה מנעו מצב גרוע יותר? האם יכלו להשיג תוצאות טובות יותר? האם לא עבר מספיק זמן בכדי לאמוד את השפעתן המלאה? יש להיזהר מלהסיק מסקנות נחרצות על סמך הנתונים החלקיים שיש בידינו, אך בשלב זה אין עדות כי שפע התוכניות החדשות הניעו לאחור את מגמת השחיקה ביחסי ישראל והתפוצות.

באופן כללי, ניתן לזהות בכל הסקרים שמשנתנים דמוגרפים, ובהם גיל, מיקום על ציר המסורת ועמדות פוליטיות משפיעים על התשובות, כאשר הצעירים תמיד מביעים עמדות של ריחוק יחסית לדורות מבוגרים יותר. למעשה, השוואת הנתונים החדשים לנתוני עבר, מצביעה על כך שמגמת השחיקה נצפית השנה דווקא בקרב הקבוצות היותר מבוגרות. כך או כך, התמונה הכללית היא שבקרב היהודים בישראל תמונת המצב מעורבת, ואולי מעידה על עליה קלה בתחושת הקרבה ליהודי התפוצות, ולעומת זאת בקרב יהודי התפוצות

הערות

- 1 הנתונים הועברו על ידי הסוכנות היהודית ועובדו על ידי המכון למדיניות העם היהודי. תודה מיוחדת ליעל רו, מנהלת אגף משימות מיוחדות ושעת חירום.
- 2 אתר מפתח התקציב : <https://next.obudget.org/i/budget/00045203/2020>
- 3 הנתונים לקוחים מתקציב המשרד 2013-2021

מצב הרוח

איך לייצר רלבנטיות במרחב המסורתי

דת, פילוסופיה, סוציולוגיה, היסטוריה

הנערכים בבתי הספר ביום השואה, שיש מקום לתפילה גם באירועים ובמצבים חילוניים, לצד מקומה בטקסים הדתיים המוקרים.

הסידור החדש מגלם מגמה כפולה: הוא בו-זמנית גם יותר מסורתי וגם יותר רדיקלי מסידורים רפורמיים קודמים. מצד אחד, הוא כולל הרבה יותר תפילות מסורתיות מסידורים קודמים, אך בו-זמנית מחדש בעניינים כמו אוריינטציה מינית ומגדרית, בדרכים רדיקליות, אולי אפילו מהפכניות (בוודאי בעברית). כך, לדוגמה, הסידור כולל ברכה קהילתית מסורתית ("מי שביִרְךָ") למי ש"יצא/ה מהארון", כלומר הצהיר/ה בגלוי על זהות מינית שאיננה הטרוסקסואלית.

הסידור החדש מייצג ניסיון נוסף של הזרמים הדתיים הליברליים הפועלים בישראל לשנות את הפורמט המוסדי של הדת בישראל. ישראל הורגלה בדפוס "קתולי" או "נוצרי-אורתודוקסי" של דת ושל חילון. כלומר, ישנה דת ממסדית, וכוחות החילון מנסים

בפרק זה נתייחס, כבכל שנה, למספר מצומצם של אירועים ומגמות הנוגעים לתרבות יהודית דתית ומסורתית בהקשרה התיאולוגי, ההיסטורי והפילוסופי. מטבע הדברים, עצם הבחירה להתמקד באירועים אלה, ולא באחרים, משקפת העדפות והטיות בנוגע ל"מה שחשוב" בעיני הכותבים - ואיננו סיכום מלא ומפורט של כל מה שארע השנה בזירה זו.

סידור רפורמי ישראלי

התנועה הרפורמית בישראל הוציאה השנה סידור תפילה חדש, שנערך על ידי הרבניות דליה מרקס ואלונה ליסיצה, ומנסה לפנות לציבור הישראלי הכללי והלא-אורתודוקסי, ולא רק לחברי התנועה הרפורמית. שמו, "תפילת האדם", מתייחס לשורה המוכרת בשיר "הליכה קיסריה" שכתבה הצנחנית חנה סנש. הרבנות מרקס וליסיצה אומרות כי השם הזה נועד להבהיר לישראלים, המכירים את הביטוי הזה מטקסי הזיכרון

ללא מעצור בכיוון של התקדמות מוסרית, היא חסרת שחר.

כמי שקבע כי שום מסורת דתית איננה רשאית לתבוע לעצמה מונופול על האמת הרוחנית, זקס עסק בדיאלוג בין-דתי פורה. אף כי התמיד בהכרתו בסמכותה של ההלכה האורתודוקסית, הוא שיתף פעולה עם כל הזרמים היהודיים בנושאים שהעסיקו את כלל הקהילה. מסותיו על פרשת השבוע הדגישו את הרלוונטיות של התורה בנושאי מהות כמו חירות אנושית, יצירתיות, אהבה, והיתה להן השפעה גלובלית. הוא זכה לפרסים רבים ולמינויים אקדמיים, ובשנת 2009 קיבל מושב בבית הלורדים.

חייו, הגותו של זקס והקריירה שלו, ממחישים התפתחות, שדומה כי היא אופיינית ליהדות בת זמננו. כתיבתו יותר "יהודית" ומסורתית מזו של רבנים ראשיים שקדמו לו. במקביל, לא היסס להתמודד עם הגות מודרנית, ועם מגמות שנחשבו רדיקליות ומאתגרות בעיניים אורתודוקסיות, כמו פוסט-מודרניזם ורב-תרבותיות.

זקס שימש דוגמה לטיעונו של המשורר ומבקר התרבות האנגלי, מתיו ארנולד, שלפיו התמסדות דתית בחסות המדינה היא דבר רצוי משום שהיא מביאה למצב שבו "בישוף חייב להיות מדינאי". כלומר, מנהיגים דתיים שהם גם דמויות ציבוריות וממלכתיות, ולא רק דתיות, מוכרחים להרחיב את אופקיהם ולשלב שיקולים חברתיים ומוסריים רחבים בהדרכתם ובהחלטותיהם.

אמנות יהודית בישראל

כמה יצירות אמנות שיצאו השנה בישראל שיקפו עניין בהיסטוריה ובמסורת היהודית בשדה היצירה הפופולרית. שתיים מהבולטות שבהן הן הספר "כשאלוהים היה צעיר" של יוכי ברנדס והסרט "אגדת חורבן" של הבמאי גידי דר.

לשלול או למחוק אותה. כוחות החילון אינם מנסים לשנות את המסורת אלא לשלול אותה או לבטל אותה ו/או את השפעתה ומעמדה, ולשחרר תחומי חיים משליטתה. שורשיהם של הזרמים היהודים-ליברליים, לעומת זאת, נטועים בדפוסי "פרוטסטנטים", שאינם חותרים לבטל את הדת, אלא לשנות את הדת, ולעשות אותה יותר פלורליסטית ויותר ליברלית. זו היא מגמה המאפיינת את ארצות הברית.

כך שלמעשה, מה שהזרמים הדתיים הליברליים בישראל מנסים לעשות הוא לשחוק את הדפוס הקתולי ("בית הכנסת שאינני הולך אליו הוא אורתודוקסי") ולהחליף אותו בדפוס "פרוטסטנטי". הם זכו עד כה להצלחה מסוימת במהלך הזה, ומן הסתם מקווים שהסידור החדש, על אופיו ומאפייניו הישראליים, יוסיף נדבך למהלך זה.

הרב יעקב (יונתן) זקס (1948-2020)

הרב יונתן זקס, ששימש כרב הראשי של הקהילות היהודיות המאוחדות של חבר העמים הבריטי בין השנים 2013-1991, מת ממחלת הסרטן בנובמבר 2020. הוא למד פילוסופיה באוניברסיטת קיימברידג', אוניברסיטת אוקספורד והאוניברסיטה של לונדון, והיה קולה הפילוסופי והתיאולוגי של האורתודוקסיה המודרנית בדור האחרון, בוודאי בקהילות יהודי התפוצות. לא זו בלבד שגונן על האורתודוקסיה בעולם המודרני, אלא שהדגים לקהלים כלליים (לא-יהודיים) ברחבי העולם את הרלוונטיות והערך של הרעיונות התנ"כיים והיהודיים. זקס גילה נכונות לספוג רעיונות פילוסופיים של העידן המודרני, אך עם זאת לא ויתר על פרטיקולריזם יהודי, על בסיס התיאוריה הרב-תרבותית, וטען כי בעקבות השואה, היהודים נכנסו למצב פוסט-מודרני. להבנתו, השואה הוכיחה כי תפיסת הנאורות, שלפיה האנושות צועדת

והובילה לנפילת ירושלים ולחורבן בית המקדש. עם יציאת הסרט למסכי הקולנוע, יומיים לפני צום תשעה באב, צפה בו קהל רב, ברובו דתי. ביקורות שנכתבו לאחר הצפייה לימדו שקהל הצופים לא החמיץ את המסר הלאומי. הסרט מתייחס לחרדה שבבסיסה של התרבות הפוליטית הישראלית, שהמאבק בין הפלגים המקוטבים (שמאל וימין, דתיים וחילוניים, אשכנזים ומזרחים, יהודים וערבים) יערער את העמידות ואת יכולת הקיום של המדינה.

הרב קוק: מבט חדש

השנה יצאה לאור בעברית הביוגרפיה החשובה (באנגלית) של יהודה מירסקי על הרב אברהם יצחק קוק (1865-1935) **הרב קוק: מבט חדש** (במקור באנגלית, הרב קוק: מיסטיקן בעידן של מהפכה, הוצאת אוניברסיטת ייל, 2014). הרב קוק כיהן כרב הראשי האשכנזי הראשון של ארץ ישראל. הוא היה התיאולוג שהניח את התשתית הרעיונית של הציונות הדתית בת זמננו, ואחד הקולות התיאולוגיים היהודיים החשובים ביותר בתקופה המודרנית.

ההוצאה של גרסה עברית וישראלית זו ממחישה את מעלותיה של הפריית-גומלין תרבותית. הספר נכתב במקור לקהל אמריקני, שיש לו מעט מאוד ידע על דמות חשובה זו, ומירסקי נהנה מהחופש להעמיק דווקא בטיבעה הרב-קוטבי והרדיקלי של הגותו של הרב קוק. בישראל, חקירה מסוג זה הייתה פחות טבעית, בשל זיהויו של הרב קוק עם הציונות הדתית האורתודוקסית, והזיהוי השנוי במחלוקת של משפחת קוק עם תנועת ארץ ישראל השלמה וההתנחלויות. דווקא מבט מעין "אמריקני" על הרב קוק, מספק לישראלים אפשרות להבין את דמותו במלוא עושרה.

ברנדס מתמחה בהדמיה מחודשת של סצינות ומצבים תנ"כיים או כאלה שאובים מן ההיסטוריה היהודית, במגמה לעשות אותם רלוונטיים ומושכים לקהל ישראלי חילוני. לעיתים קרובות, התוצאה היא סיפור סוחף, עמוס ברגש ובתשוקה. הפרשנות שלה לסיפורי המסורת נוטה בדרך כלל להיות לאומית, בהתאמה לערכים הדומיננטיים בתרבות הישראלית בת זמננו. ספרה האחרון איננו רומן, אלא סדרה של מסות או הגיגים על פעולת הגומלין שבין האל לבין דמויות תנ"כיות. הטיעון הבסיסי, החוזר על עצמו כמעט בכל אחת מן המסות, הוא כי אלוהים משתנה ומתפתח באמצעות תקשורת עם הדמויות התנ"כיות.

רעיון זה, שאין הכרח לראות בו גרעין של כפירה דתית, מתאים את הסיפורים התנ"כיים לערכים היסודיים של התרבות הלאומית החילונית הישראלית, המתאפיינת במרד נגד הפאסיביות והתלות באלוהים, שאיפיינה את הדת המסורתית של הגלות. גיבוריה התנ"כיים של ברנדס, המשפיעים על אלוהים ומושפעים על ידו, מגלמים תחושה של יזמות ויכולת פעולה עצמאית, התואמת את התרבות הישראלית המודרנית.

סרטו של גידי דר עורר עניין רב, בשל הטכניקה החדשנית שנעשה בה שימוש ביצירתו. הסרט מורכב מ-1,500 ציורים אמנותיים, המוצגים עם דיאלוג ופסקול. בישראל, גם תוכנו של הסרט עורר תשומת-לב רבה. זהו סיפור חורבן בית המקדש, בהתבסס על מקורות יהודיים כמו התלמוד הבבלי (מסכת גיטין) ומדרש איכה רבה, כמו גם על כתביו של יוספוס פלביוס.

שמו של הסרט חושף את כוונתו. זו היא אגדה, לא במובן של מעשייה, אלא במובן של סיפור עם לקח מוסרי בצידו. במרכז הסיפור ניצבת המלחמה העקובה מדם בין הסיעות היהודיות המפולגות, שהחלישה את יכולת ההתנגדות של היהודים מול הרומאים,

הלכה וקורונה

מדינה: הלכות מדינה במשבר הקורונה שיצא לאור על ידי מרכז תורה ומדינה בניצן (לשעבר בגוש קטיף), עוסק בהלכות מדינה. במהלך זה הספר ממשיך מגמה מרכזית בציונות הדתית שעל פיה המדינה היהודית בארץ ישראל צריכה לשקף ערכים תורניים ולהתנהל על פיהם. הספר דן מנקודת מבט הלכתית בשאלות כמו באיזו מידה יש להשאיר את המשק פתוח על מנת למנוע קריסה כלכלית, לעומת הסיכון של הדבקה המונית ותמותה גבוהה. כמה מהמאמרים דנים גם באחריות של ישראל לקהילות בתפוצות. למרות המאמץ המעניין, ניכר בספר הפער בין הדיון ההלכתי בסוגיות "קלסיות" כמו בשר וחלב ושבת, שבהן יש רצף של דיון הלכתי בן מאות שנים, ובין סוגיות מדינתיות חדשות במציאות ההלכתית.

שני ספרים בולטים שעוסקים בהלכה ומגפת הקורונה פורסמו השנה. הראשון **מגפת הקורונה**, כרך 30 בסדרת השו"תים **מנחת אשר** של הרב אשר וייס, מהחשובים והיצירתיים בפוסקי ימינו. וייס הוא הרב והפוסק של מרכז הרפואי "שערי צדק" בירושלים ולכן התוודע לקורונה לפני רוב עמיתיו הרבנים. רוב הספר מתייחס לקשיים בביצוע המצוות הדתיות בתנאים של ריחוק חברתי ובידוד. לדוגמה, כיצד לתקוע בשופר עם מסכה או האם מותר ליטול לולב עם כפפות? שלא כמו חלק מהמנהיגים החרדים וייס מדגיש את העדיפות של מצוות שמירת הנפש והחשיבות של ציות להוראות בעלי הסמכות הרפואית. לעומת ספרו של וייס המתמקד ביחיד ובקהילה, הספר **מכת**

רבי יעקב בן רבי מאיר מרמרו (Ramereau) שבצרפת, המכונה "רבינו תם" ("יעקב איש תם") (1100-1171), הוא דמות שאינה מוכרת לכלל היהודים. אך הוא היה מענקי הרוח שעיצבו את לימוד התורה והפסיקה ההלכתית באלף שנים האחרונות. במפעל ה"תוספות" שהוא ייסד, החייה רבינו תם (שהיה נכדו של רש"י) את הדיאלקטיקה התלמודית ופירש את התלמוד מתוך העלאת סתירות וקושיות ויישובן. ביוגרפיה אינטלקטואלית חדשה מאת הפרופ' אברהם (רמי) ריינר **רבינו תם: פרשנות, הלכה ופולמוס**, (הוצאת אוניברסיטת בר אילן) מאיר את מפעלו גם בקביעת הטקסט התלמודי ועיצוב ההלכה. זו הפעם הראשונה שבה נעשה ניסיון לצייר דיוקן אינטלקטואלי שלם של רבנו תם.

רמי
תם

כתשעים פרחי רבנות וחזנות בבתי ספר הקשורים לזרמים הליברליים של יהדות אמריקה חתמו על מכתב הנושא את הכותרת, **שערי דמעות** (על פי התלמוד, בבא מציעא נ"ט ע"ב), המאשים את ההנהגה של יהדות אמריקה בתמיכה במדיניות ישראלית של דיכוי זכויות האדם והנהגת משטר אפרטהייד ביהודה ושומרון ("השטחים הכבושים"). במכתב, שהביע סולידריות עם הסבל הפלשתיני, מודגשת הטענה שהוא נכתב על ידי מנהיגיה הרוחניים העתידיים של יהדות ארה"ב ושהעמדה המוצגת בו מקורה באתיקה ובמסורת היהודית. המכתב ספג ביקורת מהדיקן של בית הספר לרבנים של האוניברסיטה היהודית האמריקאית בלוס אנג'לס ומאשישים נוספים, שקבעו שהוא חד צדדי, חסר באמפתיה לישראל ולוקה בהעדר "אהבת ישראל". אולם נדמה שהנאמר בו מייצג עמדה הרווחת גם בקרב צעירים יהודים אמריקאים מעורבים בקהילתם ומושקעים ביהדותם.

מדיניות מוסר

ישראל-תפוצות על המרקע ועל הדף ספרות, תיאטרון, טלוויזיה, קולנוע, אמנות

הדים לתרבות היהודית-אמריקאית ההומניסטית, שמזהה את היהדות עם ערכי צדק וחירות. כתיבתה מגשרת בין היומיומי לנשגב ולרליגיזיזי, ובין האישי לאוניברסלי. השירים עוסקים בעולם הטבע, בעולמה האישי, בקונקרטי והיומיומי, אבל ניכרים בהם כיסופים לנשגב נעלם, משהו שמעבר לרגע או לממשות של השיר.

גליק נולדה בשנת 1943 למהגרים מהונגריה. היא גדלה בלונג איילנד, ניו יורק. היא משוררת נחשבת ומעוטרת בפרסים שזכתה להצלחה למן ספרי שיריה הראשון "בכורה" ב-1968. מאז פרסמה עוד 11 ספרי שירה וכן קבצי מסות על שירה. ספר שירים אחד שלה ראה אור בעברית, הספר זוכה פרס הפוליצר, "איריס הבר" משנת 1992, אך שירים נוספים תורגמו והופיעו בכתבי עת שונים לשירה ולספרות ובמוספים ספרותיים בעיתונות.

ריבוי התרגומים והבמות שהציגו בעברית את שיריה של גליק, נקשרים להתרחבות של מעגלי חובבי השירה בישראל, התבססותם וצמיחתם. השירה מטבעה אינה אמנות להמונים, אך בעשור האחרון מעמדה בישראל עולה. יש שיתלו מגמה זו בשינויים חברתיים כלליים הקשורים לעליית תרבות הפנאי ורמת ההשכלה, ויש שיתלו אותה בשינויים טכנולוגיים, פריחת הרשתות החברתיות והקלות היחסית שבה ניתן לפרסם ולהתפרסם.

עולם התרבות עבר בשנתיים האחרונות טלטלות גדולות בשל מגפת הקורונה. אמנויות הבמה הושבתו, הפקות חדשות נדחו, חנויות ספרים (בישראל) עמדו סגורות וספרים חדשים כמעט ולא יצאו לאור. זו המסגרת הכללית שיש לקחת בחשבון לנוכח פרק זה המבקש להבליט כמה אירועים והתרחשויות בשדה התרבות היהודית בעולם ובישראל. למקבץ זה יש כמובן אופי שהוא במידת מה אנקדוטאלי, אך יש בו גם כדי לשפוך אור על מגמות וכיווני התפתחות של התרבות היהודית.

פרס נובל לשירה (ושירה בכלל)

המשוררת היהודייה אמריקאית לואיז גליק זכתה השנה בפרס הנובל לספרות. גליק מצטרפת לרשימה מכובדת ובה בסך הכל 117 זוכים וזוכות בפרס עד כה. ברשימת היהודים שזכו בקטגוריה זו ניתן למנות 16 זוכים וזוכות וברשימת הנשים היהודיות, עוד שלוש סופרות יהודיות: המשוררת נלי זק"ש, הסופרת נאדין גורדימר והסופרת והמחזאית אלפרידה ילינק.

שירתה של גליק אינה מאופיינת כשירה יהודית. למעשה, היא שואבת רבים מן החומרים השיריים שלה מהמיתולוגיה היוונית דווקא, ובסגנונה מזכירה משוררים אנגלוסקסים כמו טילביה פלאת', אמלי דיקנסון וט"ס אליוט. אולם גליק היא משוררת שניתן לזהות בכתיבתה

התאגיד החל לשדר בישראל לפני כארבע שנים. הקמתו לוותה בדיונים סוערים, מחלוקות וקרבות משפטיים. תאגיד השידור החליף את רשות השידור שפעלה מישראל משנת 1968 עת הוקם ערוץ הטלוויזיה הראשון בישראל, שהיה ערוץ ציבורי ממלכתי עם אוריינטציה שלטונית מובהקת שפעל עד לשנות ה-90 כערוץ טלוויזיה יחיד בישראל. השאלה המרכזית שליוותה את הקמת התאגיד החדש הייתה האם בעידן הטלוויזיה והדיגיטל יש מקום לערוץ ציבורי. זו שאלה שאינה ייחודית לישראל: גם מדינות כמו בריטניה, גרמניה וצרפת עוסקות בשאלת המימון של הערוץ הציבורי. בישראל, הקרב על השידור הציבורי נכרך גם בפוליטיקה מפלגתית. מתנגדי הערוץ טוענים כי הוא אינו מייצג נאמנה את כלל המגזרים ונוטה לסדר יום ליברלי ולשמאל הפוליטי, מה שמעמיד בספק גדול עוד יותר את הצדקת השימוש בכספי הציבור למימונו. ככלל, ערוץ ציבורי נועד להנגיש לכלל הציבור שידורי טלוויזיה איכותיים בחינם. הדגש המרכזי בו הוא על שידור תוכן לתועלת הציבור וללא שיקולים מסחריים.¹ במחקר התקשורת רווחת הטענה כי ערוץ ציבורי אפקטיבי מחזיר את ההשקעה בו ובסופו של דבר תורם לצמיחה הכלכלית ולמשק.²

בישראל נועד השידור הציבורי לתת מענה גם לאופייה הרב תרבותי הייחודי של החברה. זאת כמובן מבלי להתפשר על איכותו. שאיפה לרב תרבותיות מתבטאת הן בתכני הסדרות הדרמטיות והדוקומנטריות, והן בבחירת העיתונאים שיש ביניהם חרדים, ערבים ונציגי מגזרי מיעוט נוספים. מחקר שבחן את ייצוג הנשים בערוצי הטלוויזיה הישראליים בתקופת הקורונה התריע על אי ייצוג נשים, בעיקר בפאנלים של מומחים. בחינה משווה בין הערוצים העלתה כי בשידורי התאגיד המצב היה שוויוני הרבה יותר מאשר בערוצים המסחריים.³ בנוסף, בתקופת הקורונה התבררה חשיבותו של הערוץ הציבורי שהקפיד להנגיש מידע לאוכלוסיות במצוקה.

בהיסטוריה של השירה העברית בישראל, האירוע המכונן הוא המהפכה הגדולה של משוררי חבורת "לקראת", ובראשם נתן זך, שמת השנה בגיל 89. הוא שהוביל את המרד התרבותי נגד משוררי הדור הספרותי הקודם, ובעיקר נגד הדומיננטיות של נתן אלתרמן. בשנת 1959 פרסם זך בכתב העת "עכשיו" את המאמר "הרהורים על שירת אלתרמן", מניפסט שירה חתרני שבו הציע קו שירי חדש ואלטרנטיבי. זך ומשוררי לקראת מחו נגד הפאתוס והריתמוס הנוקשים בשירה העברית, שאלתרמן ייצג. מאז, דרכו של זך וקולו הייחודי שלטו במרחבי השירה העברית בארץ במשך שנים רבות. אולם, בשנות

בישראל נועד השידור הציבורי לתת מענה גם לאופייה הרב תרבותי הייחודי של החברה מבלי להתפשר על איכות

האלפיים החלו משוררים צעירים, ובראשם דורי מנור, שייסד את כתב העת לשירה "הו", לחזור אל הצורות הקלאסיות בשירה העברית, לדפוס של אלתרמן, לחרוז ולמשקל. דור חדש זה של משוררים הוא שייסד

כתבי עת לשירה, אתרים אינטרנטיים ופסטיבלים כמו אלה של מטולה, תל אביב ועוד.

פריחת הטלוויזיה הציבורית

השנה האחרונה הייתה שנת הטלוויזיה. הסגרים, הבידוד החברתי, הזמן הפנוי והדחף לצרוך מנה של אסקפיזם, חיזקו את המדיום החזק ממילא. ובעידן הטלוויזיה ובשנת הטלוויזיה הייתה זו גם שעתו היפה של הערוץ הציבורי החדש (יחסית) בישראל **כאן 11**. בטקס פרסי הטלוויזיה (המקבילה הישראלית לטקס פרסי האמי האמריקאי) שהתקיים בחודש אפריל, גרף **כאן 11** 33 פרסים והותיר את ערוצי השידור האחרים הרחק מאחור.

התרחש במציאות, והוא שהוליד בכהן את התשוקה לעבד את המפגש (הזניח) לרומן.

בסיפור, כפי שהוא מופיע ברומן, נתניהו בא בשנת 1960 לאוניברסיטה האמריקאית (הבדיונית) קורבין, ומנסה להתקבל בה כפרופסור במחלקה להיסטוריה. פרופ' בלום, היהודי היחיד במחלקה, מתבקש לארח אותו ומוטל עליו לקבוע האם לקבל את נתניהו לסגל. בלום חש שאם ימליץ לקבל את נתניהו יאשימו אותו בהעדפת היהודי, ואם ימליץ שלא לקבל אותו, יאשימו אותו כי

מנע את הקבלה מאחר שחשש שיאשימו אותו בהעדפת יהודי. תחושת המלכוד הזאת מוכרת ורווחת בקרב יהודים רבים שניצבו בצמתי החלטה לאורך ההיסטוריה. ככלל דמותו של בלום (שהוא גם שם גיבורו הנודע של ג'יימס ג'וייס, ליאופולד בלום, ברומן "יוליסס") מייצגת את המסע של היהודי האמריקאי בן המהגרים ממזרח אירופה אל ליבו של המיינסטרים התרבותי האמריקאי, תוך

**דמותו של בלום
ב"הנתניהו"
מייצגת את
המסע של
היהודי-
אמריקאי בן
המהגרים ללב
המיינסטרים
התרבותי**

הדגשת המחיר האישי שהוא משלם על פעולת הכיבוש האישית-קולקטיבית הזו.

ברומן מתנהל דיון על מחקריו ובעיקר תפיסתו ההיסטורית של נתניהו, ומכאן גם על עמדותיו הפוליטיות ככל שהן נוגעות לציונות, לישראל, לאנטישמיות ולתולדות העם היהודי (נתניהו נודע בין השאר כחוקר של תקופת האינקוויזיציה בספרד). בראיון הסביר כהן כי הקמת מדינת ישראל נתפסה בעיני נתניהו האב, כמו גם בעיני זאב ז'בוטינסקי וחברי התנועה הרוויזיוניסטית, כתחליף לדת היהודית. הריטואל הדתי נועד לשמר את הקיום היהודי בתקופת הגלות, אך ייעודו האמיתי של העם הוא הקמת המדינה היהודית.⁷

כך, לדוגמה, בהנגשת שידורי החדשות לכבדי שמיעה, לבעלי קשיים קוגניטיביים, לקשישים ועוד.⁴

הערוץ הקדיש השנה מקום גם לתוכן רב שהקשרו יהודי.⁵ מעניינת במיוחד הייתה הסדרה "היהודי החדש", שעסקה ביהודי ארה"ב. את הסדרה (ארבעה פרקים) הגיש הקומיקאי הישראלי גור אלפי, שבחן את השאלה מיהם יהודי ארה"ב, ומה מייחד את זהותם היהודית - כל זה מנקודת מבט ישראלית, של מי שמגדיר את יהדותו כנתון טבעי ומובן מאליו, מעצם היותו ישראלי. על רקע המחסור בידע של יהודים בישראל על קהילות יהודיות בעולם, ההצצה שסיפק אלפי הייתה הפתעה מרעננת לצופים רבים, וגם אם לא העמיקה באופן ממשי את ידיעותיהם, בוודאי סיפקה להם עילה לסקרנות וללימוד נוסף.

הספר שעורר שיחה יהודית

יצירה יהודית אחרת שעוסקת ביחסי ישראל ויהדות ארה"ב היא הרומן "הנתניהו: אפיזודה מינורית ואפילו זניחה בהיסטוריה של משפחה מפורסמת מאד". רומן זה, מאת הסופר הצעיר, ג'ושוע כהן, עורר סקרנות רבה וזכה להבלטה במרחב התרבותי האמריקאי (הרומן לא פורסם עד כה בעברית).⁶ הספר עוסק בשלל נושאים, אולם הדיון כאן יתמקד בהיבטים היהודים של היצירה. במרכז הרומן ניצבות שתי דמויות עיקריות: הגיבור המספר הוא ההיסטוריון היהודי פרופ' רובן בלום, שדמותו נכתבה בהשראת חוקר הספרות הנודע פרופ' הרולד בלום שמת בשנת 2019, ושבאופן אירוני כתב בעצמו על אינטרטקסטואליות יצירות ספרות. הגיבור השני הוא הפרופ' בנציון נתניהו, היסטוריון מפורסם ואביו של ראש ממשלת ישראל לשעבר, בנימין נתניהו. בעוד דמותו של רובן בלום שואבת השראה במידה מדמותו של פרופ' בלום, בדמותו של נתניהו נשזרים קווי בדיון ומציאות מאתגרים. המפגש בין שני הפרופסורים

הרומן מציג מעין דיאלוג פארודי בין עמדתו של נתניהו, הרואה בהיסטוריה מכשיר פוליטי, ובין זו של ההיסטוריון היהודי האמריקאי, יוסף חיים ירושלמי.⁸ ירושלמי עסק באתגר המוטל על ההיסטוריון היהודי בעידן המודרני, שעליו לזוותר על המיתוס ולדבוק באמת העובדתית.⁹ לעומת ירושלמי, נתניהו (בגרסת כהן) המשיך לחיות ולהחיות את המיתוס. בשנת 1998 ציין נתניהו בראיון כי ההיסטוריה היהודית היא היסטוריה של שואות, של חורבן ושל השמדת

קהילות יהודיות תחת אנטישמיות. לצד הביקורת והטון הסטירי, הרומן מעורר גם הזדהות עם נתניהו ועם החלום הציוני ככלל, כפי שציינה טפי ברודסר-אקנר בביקורת על הספר בניו יורק טיימס.¹⁰ בימים שקראה את הספר ישראל ניהלה סבב לחימה מול החמאס בעזה, והמבקרת היהודייה חשה בהזדהות זו, בין השאר, לנוכח אוירת מצור שיש בה נימות אנטישמיות נגד ישראל והיהודים.

הערות

- 1 חשוב לציין שבישראל מהפכת התקשורת בשנות ה-90 ובכלל זה כניסת הערוצים המסחרים תרמה דווקא גם לעליית סדרות הדרמה האיכותיות. אכן המסחור הביא גם לפריחת תוכניות הריאליטי ("ז'אנר שנחשב "נמוך"), אך פתיחת השוק ותהליכי ההתמקצעות הובילו לשגשוג מקצועי ותרמו רבות גם לסדרות הדרמה האיכותיות.
- 2 אביעד הומינר רוזנבלום, **כמו בריטים**, הארץ, 20.04.21
- 3 אורן פרסיקו, **טלוויזיה (ז')**, העין השביעית, 2.7.20
- 4 אריאנה מלמד, **כאן 11 אל תמעל בתפקידך הציבורי**, הארץ, 13.04.21
- 5 למשל: **מתיר עגונות, עוד נפגש, רב הנסתר, בעקבות ארון הברית, רבנו, שאלה ותשובה, סודות משפחה וארון השירים היהודי**
- 6 וראו: ציפי שמולביץ, **בנציון הסתובב עם המון טינה: הרומן החדש על אבא של בנימין נתניהו**, ynet, 9.6.21.
- 7 צח יוקד, **"זה מה שנתניהו למד מאביו"**, הארץ, 30.05.21
- 8 Noah Kulwin, **an origin story for the netanyahus**, the new republic, 24.06.21
- 9 ירושלמי, י.ח. 1982 **זכור - היסטוריה יהודית וזיכרון יהודי**. תל אביב: עם עובד
- 10 Taffy Brodesser-Akner, **The One about Bibi, Netanyahu's Father and the Perils of Diaspora** The New York Times, 18.06.21

"מי ישאר" (אמלי פדלר וכריסטינה ויטני) הוא סרט דוקומנטרי על אברהם סוצקבר, גדול משוררי היידיש, שמת לפני 11 שנה בגיל 96 בתל אביב. הסרט מצטרף לסרט "דבש שחור", מלפני שלוש שנים. שני הסרטים מספקים טעימה משירתו הייחודית והעמוקה של סוצקבר, שנכתבה ביידיש ותורגמה לשפות רבות, ביניהן עברית ואנגלית. שניהם עוסקים גם בעלילת חייו יוצאי הדופן של סוצקבר. זו כוללת הברחת ספרים יהודים והחבאתם בגטו וילנה ("בריגדת הנייר"); אמונה מיסטית בשירה שאולי הגנה על חייו בזמן השואה; מבצע הצלה נועז, במעורבות של סטאלין, שבו נשלח מטוס לחלץ את סוצקבר ואשתו מהיער בו הסתתרו ונלחמו לצד הפרטיזנים; עדות במשפטי נירנברג; ולבסוף חייו של סוצקובר כמשורר יידי אלמוני בתל אביב הציונית, המתכחשת לעברה הגלוי ולתרבות היידיש.

יידיש

בשנה החולפת מתו שניים מגדולי הסופרים והמשוררים בישראל, הסופר יהושע קנז (-1937) (2020) ומעט לאחריו, המשורר נתן זך (1930-2020). כמו סופרים חשובים אחרים שמתו בשנים האחרונות בהם עמוס עוז, עמליה כהנא כרמון, חיים גורי ואהרון אפלפלד, מותם מסמן את מותם של דור ספרותי ושל תקופה ספרותית. ההיסטוריה האישית והיצירה הספרותית של סופרים אלה, מתמזגת בהיסטוריה של העם היהודי ומדינת ישראל. זך נולד כהארי זייטלברך בברלין, ונמלט עם הוריו מגרמניה לישראל, עם עליית הנאצים לשלטון בשנת 1936. קנז נולד בפתח תקווה, בתקופה שעוד הייתה מושבה חקלאית. הוא הזדהה עם התנועה הכנענית, שגרסה כי הישראלים צריכים להתנתק מהיהדות והגלותיות ולהתמזג במרחב השמי.

יזכור

נועה תישבי היא ישראלית המתגוררת כבר שנים רבות בארה"ב, שבה היא מנהלת קרירה מצליחה כמפיקה ושחקנית. תישבי היא שאחראית על מכירת הסדרה בטיפול לרשת HBO בשנת 2006, שהייתה למעשה המכירה הראשונה של סדרת דרמה ישראלית לשוק האמריקאי. לאחרונה פרסמה תישבי את ספרה, **ישראל**. הכתיבה של תישבי על ישראל משלבת בין ההיסטורי לאינטימי ועוקבת אחר סיפורה של ישראל, תוך התמודדות עם הקונפליקטים המקטבים את החברה הישראלית ובעיקר עם הסכסוך הישראלי-פלסטיני. הספר מבקש לספק מידע היסטורי, חברתי ותרבותי על ישראל, כמו גם להבהיר למי שאינו ישראלי את המורכבות הרבה בחיים ובמציאות הישראלית. על רקע מגמות של התרחקות בין יהודי ארה"ב ויהודי ישראל, ספר זה הוא דוגמה לניסיון לגשר על פערי ידע. הוא ייצא השנה לאור גם בישראל.

יחסים

